

1111

ny irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá

12

IRODALMI, MŰVESZETI
T A R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT
XXI. EVF. 12. SZÁM 1958.

D E C E M B E R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ACS KÁROLY / MAJOR
NANDOR / SAFFER PÁL
/ VÉBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GEZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
M A J O R N Á N D O R

Néhány szó a szavakról

Sinkó Ervin

Szólni kell a szavak sorsáról. Szocializmus, kommunizmus, marxizmus és leninizmus, proletár nemzetköziség, humanizmus, szocialista humanizmus, harc a békéért és művészet a névnek... Szólni kell a szavakról. Csudálatos teremtmények a szavak. Lelkük van és fölfedik a lelket. De ugyanazok a szavak hangozhatnak üresen és úgy, hogy unalom árad ránk belőlük. Minden attól függ, hogy kicsoda és hogy miképp mondja ki a szavakat. Minden szó, valahányszor kimondják, újra születik vagy újra holtta hül.

Nem kell, hogy az ember költő legyen, mégis megpróbálhatja a tulajdon szavát, rátalálhat a költőien ihletett, átütő erejű szóra. Minthogy a művészet szakadatlan küzdelem a közönn, a tompa megszokottság, a szellemi restség, a hagyományos és nem-hagyományos hazugságok ellen, küzdelem minden ellen, ami az élő emberben élettelenül merev, minden emberi lény, ha egyszer valamely szenvedélu vagy megismerés ayökeréig mearendíti, kap valamit abból az elemi erejű igaz szenvedélyből, ami a költői szót jellemzi.

Miközben autentikus emberi dokumentumok után kutatok egy antológia számára, amelyen dolgozom, épp ezekben a napokban akadtam egy Kumanovóban született katona szerb nyelvű levelére. Ebben az első világ-háború idején, a harctérről a feleségének írt levelében, ez a fiatal katona így fejezte ki azt, amire a háború véres szörnyűségeiben eszmélt rá:

„Keresztények nincsenek, mert az első és utolsó keresztényt keresztrefeszítették a Golgotán...”

Azt hiszem, hogy még Shakespeare se tudta volna tömörebben összefoglalni és kifejezni azt a drámai válságot, amelyben ráomlik az emberre és összeomlik az emberben mindaz, amiben addig bízott. Hirtelen rászakadt mealepetésében, összeütközésében az embertelen világgal és magának az embernek az embertelenségével, ez a kumanovói katona azt élte át, hogy a szó, amely eddig számára az életnek egy meghatározott értelmét jelentette, hazugsággá változott, üres lett, elvesztette a tartalmát.

„Keresztények nincsenek, mert az első és utolsó keresztényt keresztrefeszítették a Golgotán...”

Ez a levélíró ezzel a kétségbeesett kiáltással *de profundis* a maga módján önkéntelenül és öntudatlanul ugyanazt a drámai kérdést tette fel, amely más alakban az én kérdésem is, a mi kérdésünk is, a mi korunk kérdése is:

Miben lehet még reménykedni, ha a fogalmak, amelyek életünk erkölcsi tartalmát szabták meg, ha ezek a fogalmak a szemünk láttára hiú ábránddú válnak és megszűnnek valami biztosat és kétsérbekonvonhatatlant jelenteni?

Miben lehet még reménykedni, amikor a mi intellektuális és érzelmi életünk eddigi alapigazságai pusztá képzelaésként meghazudtolnak bennünket és úau tűnik, hogy nem mások mint a múlt kísérletei és amikor midannak a tagadásává váltak, ami emberit egyszer a mi számunkra jelentettek?

Nem szólt-e meg valami hasonló kétségbeesés az orosz forradalom egyik leintellektuálisabb személysége, Nikolaj Ivanovics Buharin szavában, amikor életének ötvenedik évében elvtársai — és hóhérai — bírósága előtt állva; az utolsó szó jogán tartott beszédében azt mondta:

„Minek élni, hogyha már nincs többé semmi, amiért érdemes volna meghalni?”

Ez az. Ez az, amiről szó van.

Most „a jugoszláv revizionizmus” került a vádlottak padjára és pedig a szocializmus és a proletár nemzetköziség nevében. Beszélnek a szocialista államról, minden második szavuk a marxizmus-leninizmus, beszélnek a marxista tudományos esztétikáról, nem fíradnak bele, annak ismételtetésébe, hogy a várt és a szocialista állam előírta a tudomány és a művészi alkotás irányítása, beszélnek arról, hogy nincs a szocializmusnak veszedelmesebb ellensége, mint a revizionizmus, azaz a Jugoszláv Kommunista Szövetség, azaz a szocialista Jugoszlávia, amely állítólag nem is szocialista, hanem revizionista — tehát szocialista-ellenes Jugoszlávia. Minderről sokat beszélnek, nagy garral és ki nem fogynak a szóból. És mindezt azért, hogy Marx, Engels és Lenin és a proletár internacionalizmus és a szocialista humanizmus nevében a római Cato mintájára arra következtessenek, hogy „Ceterum censeo Jugoslaviam esse delendam.” És hogy ezt a nemes célt elérjék, nem válogatnak eszközökben és beszélnek és beszélnek. Sőt nemcsak beszélnek. Mindezt pedig a szocializmus érdekében.

És így valóban életre hívnak egy valódi, valóban legnagyobb veszedelmet: a szavak, melyek az ember legmerészebb és legszebb reményeinek voltak a nevei, ezek a szavak elvesztik a maguk erkölcsi hatalmának a sugárzását, elkopnak, üressé és hamissá válnak. Az igazságból hazugság, a hazugságból igazság lesz és gyönyörű igazságok átváltoznak a képmutatás szennyes harci lobogóivá és megfosztódnak egyértelmű erkölcsi tartalmuktól, elvesztik lelkes és lelkes indulatot ébresztő erejüket.

Kolcsak, Denikin, Judenics, Vrangel, az imperialista nagyhatalmak fegyveres beavatkozása, Horthy, Mussolini, Franco, Hitler és a szocialista-ellenes hírverésnek egész óriási rágalmaszó apparátusa nem tudták kompromittálni a szocializmus nagy reményét, de Sztálin és az ő nyílt és titkos tanítványai, ők igen. Ők tudták és tudják kompromittálni a szocializmusba vetett hitet és aláásni a szocialista humanizmus fogalmának a hitelét. Oda-jutottunk, hogy ha kimondod a szót „szocializmus”, már nem tudják, már nem lehet tudni, hogy miről beszélsz. Ha kimondod a szót, hogy szocializmus, hozzá kell tenned, hogy miféle szocializmusról van szó: a szocializmus kínai fajtajáról, a bolgár kommunisták „nemzetközi” irredenta szocializmusáról vagy arról az időszerűtlen szocializmusról beszélsz-e, amelyről annakidején Marx és Lenin azt gondolták, hogy legfőbb jellemző sajátsága az élet társa-

dalmi feltételeinek emberségessé tétele és az embernek és az emberben felszabadításra váró emberségnek valóságos felszabadítása.

A szavak nem pusztá szavak. A szavak méltóságával együtt él és hal az emberi gondolat; magának az embernek a méltósága. Hogy egy magatartást, cselekedetet, a cselekedetek sorát forradalminak vagy reakciónak, szocialistának vagy szocialistaellenesnek nevezik-e, az nem pusztán a nomenklatúra technikai kérdése, hanem egy politikai és erkölcsi állásfoglalásnak a kérdése, kérdése az értékítéletnek, annak, hogy hiszel-e azoknak a fogalmaknak az emberi értékében, amelyekről éppen szó van.

A szó nem tréfa. A szavakban sorsdöntő a jelentőségük az ember számára. Amikor Hitler győzelme után megérkezett Párisba az első menekült német antifasiszták, meséltek nekem Erich Mühsamnak, a költőnek és forradárnak a sorsáról. A német nemzeti szocialisták egyik koncentrációs táborában vasrácsos ketrecbe volt bezárva. Láttam fényképeket is. A fényképeken látható volt, mivé válik egy ember, akit ketrecbe zárva mutogatnak. A fasiszták ezentúl még azzal szórakoztak, hogy arra kényszerítették a foglyokat és különös élvezettel épp az intellektueleket, amilyen Erich Mühsam is volt, hogy miután kiköptek előttük, felnyalják velük a földről a köpedéket.

Bármennyire is irtózáttal hallgatta az ember ezeket a híreket, mindezt a szörnységet egy szóval magyarázta meg magának: fasizmus.

De mivel magyarázza meg az ember ma, hogy Ting Ling kínai költőnt, a kínai írók szövetségének volt alelnökijét és Sztalin-díjjal jutalmazott, egykor ünnepezt, ötvenéves asszonyt jobboldali elhajlás miatt azzal büntették, hogy síkálja a padlót a kollégái lába alatt, a kollégái szemeláttára a kínai írók szövetsége házában a termeiben? Lehet ezt a szóval megmagyarázni, hogy szocializmus? Ha nem egyezem bele a magyarázatba, hogy ez az eljárás Ting Ling költőnővel szemben szocialista eljárás, akkor vajon revizionista vagyok?

Ha Csan Ko Cjaa kínai költő a kínai kommunisták központi lapjában önkritikát gyakorol, mert annak idején arról írt cikket, hogy „az ember érző lény és az élet barátság nélkül sötét veremhez hasonlít” — és ebben az önkritikában azzal vádolja magát, hogy amikor a fent idézett mondatot írta marxista ellenes felfogásnak volt az áldozata, mivelhogy „a barátság, amelyről beszélt, valójában kapitalista barátság”, majd így folytatja önkritikáját: „elemezve most azt a cikkemet, látom, hogy az a kapitalista ideológiának, sőt a még bennem élő hűbérrendszeri maradványoknak a megnyilvánulása, — és ha én ezt a nyilatkozatot az emberiség történelmének legsötétebb korszakában élő emberhez, senki emberhez, se tartom méltónak, hanem meggyőződésem, hogy a kínai kommunisták központi sajtószerve önmagát gyalázta meg, amikor ezt a nyilatkozatot a hasábjain lenyomtatva, vajon én emiatt és ezáltal revizionista lettem?

Két jugoszláv tengerészt bilincsekbe verve elhurcoltak egy jugoszláv hajóról, és többévi raboskodásra ítélték el, mert állítólag megsértették becsületükben azokat a kínai kisasszonyokat, akik a sanghaji kikötőben hajójuk körül tolongtak. Ez is a szocializmus és proletár internacionalizmus nevében — és védelmében esett meg. És a kilencszázmillió proletár és nemzetközi táborban egyetlen egy hangot se lehetett hallani, amely tiltakozott volna a női becsület, a szocializmus és nemzetköziség és szocialista humanizmus elveinek ilyenfajta védelme ellen.

Ilyen marxizmus-leninizmus és ilyen és hasonló szocializmusok láttán én a magam részéről semmi áron se óhajtok más lenni, mint revizionista. Az ilyen szocializmussal szemben revizionista akarok lenni az egész kilencszázmillió szocialista tábor „tekintélyeivel” dacolva.

Szeretnék még egy idézettel előhozakodni. Nem kasonlít az előbbi idézetekhez, de idetartozik, noha többszáz év előtt vetették papírra.

„A tekintély nem valami, ami rajtunk kívül van, bennünk magunkban él, világosság, amely a lelkünkben ragyog, hogy megvilágítsa és vezesse gondolataink útját.”

Ezek Giordano Bruno szavai, szintén tekintélynek írta, az akkori párisi egyetem nagytekintélyű rektorának. Olyan szavak ezek, amilyeneket Marx és Lenin is írhatott volna. Ezeket a szavakat az a szellem ihlette meg, amely minden igazi forradalmárnak a szelleme volt és marad. Ez és csak ez a szellem az, amely Kelettel és Nyugattal dacolva tudni fogja és akarja visszaállítani az emberi szó, a szocializmus és a szocialista humanizmus fogalmának becsületét és méltóságát.

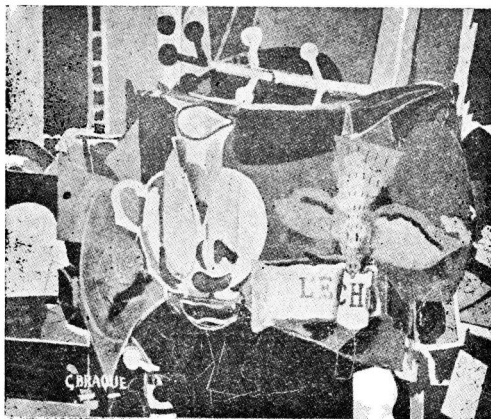
Van az emberiség történelmében bizonyos folytonosság abban, hogy mit tekintenek az emberhez méltó élet alapvető elveinek, folytonosság a küzdelemben ezeknek az alapvető elveknek a győzelméért, folytonosság Spartacus-tól Titóig. Ebbe a történelmi folytonosságba kapcsolódik be a Jugoszláv Kommunista Szövetség programja. Ez a program ezt írja:

„A Jugoszláv Kommunista Szövetség azt a nézetet vallja, hogy a tudomány és a művészet annál inkább felel meg a társadalmi haladás valódi érdekeinek, minél merészebben lát hozzá mindegyik a maga módján és a maga eszközeivel, hogy kutassa és feledje az igazságot a természetről és a társadalomról, az emberről mint társadalmi lényről, az ember viszonyáról a természet bonyolult problémái iránt, az emberi társadalomról és magáról az emberről egész szellemi alkotásban, — s ezért sikra száll, állást foglal a tudományos és a művészi alkotás valódi szabadságáért.”

A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja világos és építő jellegű hozzájárulás ahhoz az egész emberiségre kiterjedő harchoz, amelynek célja az értelem és az emberség győzelme minden emberi viszonylatban.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség programját áthatja erkölcsi pátosza annak a nagyszerű szerepnek, amely a mi forradalmunknak és a mi országunknak is kijutott.

Írónak lenni azt jelenti, hogy egyéni élményeket egyéni módon tudunk kifejezni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nekünk, Jugoszlávia írónak nincs valamink, ami közösen a miénk. Mi is tudatában vagyunk annak az erkölcsi pátosznak és annak a nagyszerű szerepnek, mely a mi külön részünk abban a harcban, amelyet országunk folytat és amely még reá és reánk vár. A szóért, mely megint tiszta, egyértelmű és igaz szó akar lenni.

Georges Braques: Vörös szőnyeg (olaj, 1956)

Konjović varázs

Oskar Davičo

Azon az estén kedves íróbarátom lakásán — emlékszem — több szerkesztőségbeli kollégával együtt döntenünk kellett a folyamatban lévő vitával kapcsolatban arról, hogy adjunk-e „méltó” választ az alattomos támadásokra. Kezdetről fogva — természetesen — az úgynevezett méltóságteljes hallgatás ellen voltam, s amellett kardoskodtam, hogy igenis keljünk birokra a dogmatistákkal, s — ha kell — irodalmunk visszasságainak tisztázásáért gázoljunk térdig a nyilvános szócsata sarába, de barátommal együtt kisebbségben maradtam. Dühömben, hogy elszalasztjuk az alkalmat, hogy néven nevezzük a gyermeket, felálltam az asztaltól, néhány lépést tettem a szobában, és megálltam egy kép előtt. Noha rendszerint hibátlanul működnek bennem az önvédelem reflexei minden más művészettel szemben, földbe gyökerezett a lábam a képből áradó tűztől, amely fölkorbacsolta és viharral vetette be a drámaian feszült égbolt alatt lapuló rónát, mozdulatlanná dermedtem, amint elnéztem a fekete földhullámokat, a fölhasadt és borússá sötétedett végtelen látóhatárt.

El kell mondanom, hogy megértésük: egyoldalú ember vagyok. A szavaknak csak értékfokozatait, hangzásuk jelen-

tését fogadom be, rendszerint még a szavak csendése sem hat rám mélyebben, ha egyedül, magukban állnak, sem a színek, ha csak kapcsolódnak a formákhoz. Viszont: soha az életben nem éreztem hasonlót képzőművészeti alkotás láttán, se ilyen rémületet, sem pedig ilyen szilaj örömet, mint ekkor — ez előtt a hosszúkás, színes leszonitdarab előtt, rajta a síkság fenyegető tájképével, amelyen fekete volt a sás, és villamos szikrák pattogtak a tarlóból. Egyszerre részese lettem a föld és az ég e furcsa jelenségének, meglegyintett — nem a szél —, hanem a szél fogalmának jelenléte, amely egyszerre egy másképpen ártatlan világban fúj, ahogy egy erdei vad szemében tükröződik, olyan vad szemében, amely nem szokta meg az épületek látványát, de megtanult és tud mindent, amit az ember tud, s most fölindultan, megrettenve és gyönyörködve áll egy világos mészfolt — valójában egy végletekig megformálatlan ház előtt, amelynek fekete zsindele a teteje, s mellette egy harsánypiros tetejű ház áll. Megmagyarázhatatlanul foglyul ejtett az éjszaka, amely ott ólálkodott a világosság pereme mögött, arra készülődve, hogy bebakacsinozza a síkságot. Úgy éreztem, hogy a világon semmi sem lehet tragi-

kusabb, mint ez a szántóföld, ez az égbolt és a rajta úszó felhők, amelyek elvesznek a növekvő, véget nem érő, elfoghatatlanul túlméretezett térségben, amely mégis — fölfoghatóan, léte gyökeréig jelen van ezen a hosszúkás, keskeny képen, de indulni készül — gyökerestől — valahová a feketeföldű pannón síkon. Hova? — kérdeztem magamtól. Új, alantabb lévő térségek felé? Valahova az időben?

Talán — az időbe. Mert úgy láttam, hogy az ekebarázdálta szántóföld hullámai itt-ott átlátszókká válnak, s a tőzegrétegeken keresztül megpillantom az összeátvont vándorló menetét, amint a napot követve vonulnak a Pripjeti mocsaraktól Pannónia szikesein és nádasain át a nagy folyókig, s azokon is áthalal — dél felé, a völgyektől, szakadékoktól barázdált erdőkhöz. Tekintetem még itt sem állt meg. E nemlétező, de erősen átélt lovascsoport mögött és alatt föltűnt a mesebeli tenger, abból az időből, amikor talán csak szigetként, zátonyként emelkedett a Fruska Gora gerince a háromszáz méteres mélység fölé, amelynek a fenekét már régesrég Vajdaságnak hívják. Egy-egy esetvonnás energiája mögött árnyékok éledtek meg, vonultak csoportosan már nem a tengervízben, hanem a levegőben, amelyre szörnű súlyl nehezedtek a még tokjukba rejtett villámoktól terhes felhők. Pikkelyek csillantak meg váratlanul, és gyöngyházfényük annyira élénken világított, a talán özőnvíz-előtti halak vonulása annyira élő és meggyőző volt, hogy eszembe sem jutott kételkedni, igaz-e, amit látok. Pedig biztosan tudtam, hogy nem léteznek már ezek a halak, kopolyájuk, pikkelyük is rég elporladt már, s az imént mégis láttam őket ott, a baloldali nádásban. Esküdni mernék, hogy madárarajok is lármáztak a nád között. Valahonnan — a kép keretén kívüli térségekről szálltak ide, kétségtelenül éreztem sereges jelenlétüket, és hallani véltem a bűbic szavát, a gólyák kelepelését és a kánya víjijogását.

Egyetlen érzékem sem maradt tétlenül. Hangokat hallottam, szagok izgatók orromat, láttam, éreztem, minden fölfogható inger hatott érzékszerveimre. Jelzések érkeztek szemem bogarához, szaglóidegeimhez, dobhártyámhoz, nyemhez, s mégis — valahogy megfoghatatlanul tudtam, hogy csak egy nyugtalanul föltekint nyers színekkel befestett felület előtt állok. Lidércnyomásos álomhoz hasonlított ez az állapot, amikor tudatunknak egy kis részecskéje mégis tisztában van azzal,

hogy csak álmodunk. Számomra azonban semmit sem ért ez a fél-fölismerés, hiszen nem tudtam megszabadulni attól az élménytől, hogy egy hiteles és független világgal kerültem szembe, amely más ugyan, mint az igazi, de ugyanannyi létjogosultsága van, mint annak az embernek, aki meg tudja teremteni, vagy annak, aki föl tudja fogni (éspedig olyan mértékben, hogy — mindegy: egy pillanatra, egy másodpercre vagy hosszabb időre — megszűnik számára minden, még akkor is, ha azelőtt az ilyesminek nem volt nagyobb jelentősége számára, mint ebben az esetben is, amelyről írok).

A beszélgetés, minden, ami ezen az estén összehozott bennünket, jelentéktelenné törpült számomra ebben a félkavart lelkiállapotban.

Nem tudom, szükséges-e megmondanom, hogy a kép, amelyet továbbra is mereven néztem, Konyovics festmény volt. Egyike annak a kétezer kétszáz képnek, amit eddig festett. A legjobb, legdrámaibb mind között, de tipikusan Konyovics-kép — nyugtalan, hullámozó bácskai táj.

Már hazatérőben voltam, amikor megkérdeztem magamtól: Miért rázott meg ennyire ez a tájkép? Nem adtam feleletet. S talán éppen ezért ismétlem meg ma is ezt a kérdést, hogy Önökkel együtt keressen — akár megtaláljuk, akár nem — a választ. Úgyan miért — kérdelem újra — hatott rám olyan erősen Bácska képe? S mit jelentek én Bácska számára, én, a mácsvai? Egy ízben már föltettem ezt a kérdést, és megelégedtem ezzel a válasszal: Mácsva is síkság, akárcsak Bácska, s talán ez a rónasági eredetem készítette elő bennem az erős visszhangot, amelyet a síkság tájképe keltett tudatomban. Talán — így is van.

Néhány évvel ezelőtt abban a szerencsében részesültem, hogy többszáz Konyovics-képet láthassak. Nemcsak bácskai tájképeket. Portrékat, kompozíciókat, enteriőröket, dalmát tájakat, kocsmákat, csárdákat, de párizsi látomásokat és képkölteményeket is az Ile de France kék lágyságainak fényveiről. És mindig — ugyanaz a megrázkódtatás ért, ugyanaz az erő nyűgözött le. Mintha — tekintet nélkül a képek tárgyára — minden Konyovics-festmény, nemcsak rónatájképei, visszhangot verne bennem. Miért?

Fejlődésének utolsó korszaka — nem hiszem, hogy tévedek — inkább az absztrakt festészethez tartozik. Ha nem is beszélhetünk teljesen absztrakt Konyovics-képekről, mégis, olyan vásznak e-

zek, amelyeket áthatott és olyan mértékben szintetizált az ihletet keltő tárgy, hogy az alakoknak (a Konyovicsot jellemző szenvedélyességgel való) torzítása túlhaladt már azon a határon, amelyen belül még figuratív festészetről szólhatunk. Nos, ezek a csaknem absztrakt művek is éppen olyan izgalmomba hoznak, mint a többi Konyovics-festmény. Vajon azért-e, mert Konyovics 1958-as képei is bizonyos mértékben a szülőföld ihletéből sarjadnak — jóllehet elvontak és mentesek minden mellékszövegétől? Talán. Túlságosan sokszor hallottam emlegetni Konyovicsnak azokat az értékeit, amelyekhez Bácskát felfedezve jutott, semhogy kételkedjem ebben az első kézből kapott igazságban. De vajon egyetlen-e ez az igazság? És vitathatatlan-e? Hiszen számtalan festő van, aki szülőföldjének talaján áll! És vajon a szülőföld első élménye nem sorsdöntő-e a legtöbb képzőművész számára? Megkérdézhetném azonban, és meg is teszem: a sok közül ki ér föl Konyovics Milánnal? Az igazság ebben van: Konyovics utolsó fejlődési korszakában a szülőföld kötetlen szimbolumok és jelek rendszerévé alakult. S ez a rendszer a tömörített, átszellemült, átlenyegült szülőföld.

Idei alkotásai mindenképpen következetes fejlődést, természetes érési folyamatot mutatnak. A fenségeseen tolmácsoló szabadság, amit magukban hordoznak és ami hordozza őket, nyilvánvalóan nem kótyavetyén szerzett, nem mondvacsinált. Vélem és vélem, hogy ez a szabadság a lényeg tömörítése, ami által a tárgy ezerszer meg ezerszer képzőművészeti metaforává átalakított élménye az ihletadó motívummal együtt a művészbé, lényébe hatol, ahol a külső világ minden ingere valamilyen úton-módon, fokozatosan bensővé válik és absztrahálódik olyannyira, hogy a festő idővel közvetlenül „önmagából” fest, „önmagában” felhalmozott korábbi megfigyelései révén. Hasonlatos ez a folyamat ahhoz a jóval egyszerűbb művelethez, amit a szorzótáblán végzünk. Ahelyett, hogy nyolcszor leírnánk — mondjuk — a nyolcast s mind a nyolc nyolcast egyenként összeadnánk, megszorozzuk vagy a második hatványra emeljük a nyolcat meg rövidítjük az összeadás hosszadalmas folyamatát, s háttérbe — szinte a tudat mélyére — szorítjuk a lassú összeszámlálást, hogy közvetlenül jussunk el az eredményhez, a lényeghez. De ha így áll is a helyzet, Konyovics Milán

úgynevezett absztrakt korszakának átlenyegülési folyamatát előidéző reális impulzusok még mindig nem adják magyarázatát annak az elemi meggyőző erőnek és szenvedélyesen világító energiának, aminek — valamennyi festőnk közül — egyedül Konyovics a birtokosa. Sőt ha elfogadjuk is azt a feltevést, hogy a földhöz, a bácskai tájhoz kapcsolódó motívumain uralkodó honosságban nyilvánul meg művésze, valamennyi korszakának egyik döntő eleme, még mindig nem válaszoltunk arra a kérdésre, miért hatnak Konyovics képei olyan megrázó erővel — mondjuk — Valdemar Georges-ra, de nemcsak rá, hanem a többi külföldi kritikusra is, pedig hát egyikük sem bácskai, vajdasági, mácsvai, jugoszláviai, balkáni. A motívumok honosságáról szóló mese — ha arról van szó, hogy megindokoljuk vele, miért keltenek Konyovics képei a nézőben izgalmat, miért hatnak meggyőző erővel — ebben az esetben még alaptalanabbá válik, hiszen Georges és a többi külföldi kritikus még sohasem szívtá be annak a földnek az illatát, amelyet Konyovics — így mondják — megénekel.

De vajon valóban ezt a földet éneklimeg? Vagy pedig a föld csupán arra szolgál, hogy általa valami mást éljen át, és ezt a mást, nemcsak a földijeivel és honfitársaival, hanem a világ minden népével közösen fejezze ki? Talán. Mert festeni mindenütt lehet, azonban — ez már közhely — a festő legkedvezőbb éghajlata a szülőföldje. Mégis, ebben az esetben is létezik egy világszerte érvényes legkisebb közös nevező, amelyhez a szülőföld létén át jutunk el: a forma, a forma pedig (mondja Nietzsche) a művész igazi és egyetlen lényege.

Ezzel elérkeztünk a kérdés kiindulópontjához.

Vessük föl talán a problémát másképpen, és kérdezzük meg, mit mondhatnak a szülőföld formái az egész emberiségnek? Mert az már nem kérdés többé, hogy van mondanivalójuk az egész világ számára. Meggyőződöttünk róla, hogy így van. De hogyan közzük mondanivalóikat? A szántóföld barázdáival, a kalászokkal, a fények játékaival a szalmakazlak, asztagok, házak tömegein? Ez volna az a közös emberi valami, amit a szülőföld sajátosságaival fejezünk ki, valósítunk meg? Azt jelentené ez, hogy ha abból indulunk ki, ami más, ami különböző, s ha elmélyítjük ezt az eltérő valamit, eljutunk a

teljességhez, ami megnyitja az egész emberiség szívét a művészi alkotások előtt? Paradoxonul hangzik! S mégis így valahogy kell lennie, hacsak nem siklott téves vágányra kérdéseim vonata. Holtvágányra, amely nem vezet semmiféle felelethez. De ha így van, hol követtem el a hibát? A honosság föltételezésével? Kezdjük hát előlről, s kérdezzük meg: van-e ezekben a képekben a motívumok honosságán kívül más valami is, ami mindannyiunkban, idevalókban és nem idevalókban izgalmat kelt? A kifejezőmód korszerűsége? A képek feszültségének tartalmassága?

Sok szó esett már Konyovics európaiságáról, expresszionizmusáról, fauvizmusáról, emlegették vele kapcsolatban El Grecot, Rouault-t is, de minden esetben jószándékkal és azzal a céllal, hogy meghatározzák helyét és — ha szabad ezt a kifejezést használnom — vércsoportját, művészetének családfáját, koordinátáit. Számomra nem sokat jelentenek a koordináták. Legalább száz jó és rossz festő tevékenységét vezethetjük le ezek segítségével, közülük azonban egyik sem olyan festő, olyan művész, akinek a művei elő tudják varázsolni az életörömmel azt a forgatagát és teljességét, amit Konyovics minden vászna előidéz. Mi mást jelenthet ez esetben Rouault fölemlítése, mint azt, hogy a tíz évvel idősebb Rouault előbb kezdte, mint Konyovics, fekete csíkkal szegélyezni intelligensen leegyszerűsített rajzait. Akad-e azonban valaki, aki látta Rouault-t és Konyovicsot, s nincs tisztában azzal, hogy rajzaik — jóllehet mindkettőjüké tömör, leegyszerűsített — nem ugyanazt jelentik, nem ugyanazok? Vagy egy másik kérdés: milyen megjelölést jelent Konyovicssal kapcsolatban az expresszionizmus kifejezés, ha tudjuk, hogy Konyovicsnak — fejlődése folyamán — volt egy kék korszaka, egy kubista és egy neoklasszikus korszaka, azonban kifejezőmódjának ereje mindegyik időszakában változatlanul azonos volt, azonos ma is, s ugyanaz volt hajdan, tizenhatéves korában, amikor a gimnázium padjait koptatta, amikor még senki sem hallotta hírét Rouault-nak, s amikor még maga Rouault is egészen másképp festett: nem rouault-i értelemben vett rouault-san. Kétségtelen, hogy Konyovicsra is, mint általában minden művészre — de jóval későbbben, prágai, bécsi, legfőképpen azonban párizsi tartózkodása idején — sokféle művészeti irányzat hatott. Rouault művei is hatottak rá. De nem csak az ő

alkotásai, hanem méginkább az a sokkal erősebben modern sugárzás, ami Picassóból áradt, Picassóból, aki viszont Césanne-től indult el, Césanne gyökerei pedig egészen Poussinig nyúlnak vissza. Az eredetiség hiányát jelentené ez? Ki állítja azonban, hogy a művész a természet utánzásából indul ki, holt sem ő, sem más nem érzékeli a természetet a maga szemtelenségében, s ahogy soha senki a művészetben ki nem fejezte — mondjon erről a nagy Arisztotelesz amit akar a természet utánzásáról szóló tételében. Azt sem jelenti, hogy a művészek kizárólag más műalkotásokból indulnak ki, ahogyan ezt Malraux állítja. Sem azt, hogy olyan műveket vesznek kiindulópontul, amelyeknek a jelöltségüket megtaláljuk a természetben is. Nem, nem így van. Inkább úgy, hogy a művészek a világnak közvetlen, vagy pedig a világ fogalmának közvetett élményéből indulnak ki. Igen ám, de hogyan? Úgy, mintha korábban semmi nem létezett volna? Mintha soha senki sem írt vagy festett volna? Nem. Az emlékezet, amelynek alapja a művész tudása, nem lehet eltörölni. Az emlékek az új élményben is jelen vannak. Igaz, másként, mint a beton a formadeszkák között. Inkább úgy, mint ahogy a nátrium jelen van a sóban — amely nem nátrium és nem is klór. Az alkotáshoz feltétlenül szükség van valamire addig, amíg nem voltunk az ártatlanságára, valami eredeti újra. tekintet nélkül arra, hogy minden alkotás olyat teremt, amilyen még nem volt, azonban a már létezőnek, a már meglévőnek az alapján.

Minden művészi élménybe bele vannak szőve a korábbi műalkotások számai, fonalai. Így hát minden új alkotás jórészt a régebbiek szintézise, amit azonban az élmény új adottságai átformálnak. Mindez együttvéve — az ember érzékelésében — a természet átalakulásának és formaváltoztatásának végtelen láncát adja, és az új alkotásban egyesül. Alkotás közben a művész — már Molière ezt hangoztatta — ott gyűlti javait, ahol rájuk lel, s nem fél attól, hogy epigon lesz. Nem lehet epigon, hiszen művész! S most ne vágja a fejéhez senki, hogy tagadom az epigonok létezését. Ellenkezőleg! De nem róluk beszélnek, hanem egy alkotó művészről, aki olyan nagy, nevem nagy, hogy ezzel még azok is tisztában vannak, akik ártatlanul kérdik, vajon eredeti-e minden erénye, sőt azok is, akik ugyanilyen ártatlanul meg akarják győzni bennünket, hogy egyetlen-

egy műalkotás, tehát a szóbanforgó festészet sem kizárólag erőnyekből áll, így hát hibái is vannak, nem éppen nagyok, de elegendők ahhoz, hogy idővel kétségbevonják mindazokat az értékeket, amelyeket — íme — talán túlságosan is könnyű kézzel osztogatunk festőnknek.

Felfüggesztem a vizsgálatot, amelyet azzal a céllal indítottam, hogy fölfedjem Konyovics képeivel kapcsolatos élményem okait. Elnézést kérek érte. Még mindig bőszítenek ugyanis azok az igazságtalanságok, amelyeket nemcsak művészekkel, de velük szemben is elkövetnek vagy elkövethetnek, amelyeket bizonyára Konyovicssal szemben is elkövettek. Nem azért heveskedtem, mintha nem tudnám, hogy a nagy művészek mindig irigységet keltenek. Ez természetes. Azért mondom el mindezt, mert igazságos akarok lenni. Érthető az irigység, mert a lángész és a tehetség bizonyos mértékben valóban a természet igazságtalansága azokkal az emberekkel szemben, akiknek megvannak az ambícióik, tehetségük azomban nincs hozzá. Eddig a fölismerésig jut el az én igazságérzetem. Innen kellene kezdődnie mások igazságszeretetének és intel'igenciájának. Engedjék meg, hogy megállapítsam: a történelem folyamán tulajdosan sokszor csaltak kelepccébe. üldöztek, megbélyegeztek vagy hallgattak agyon nagy művészeket a kisebbek vagy egészen kicsinyek. Túlontúl sokszor voltak kegyetlenek és engesztelhetetlenek az alkotókkal szemben. Így hát nem nehézzé levonni a tanulságot, hogy mentesülhessünk a történelem marasztaló ítélete alól, amely rendszerint már a következő nemzedékkel együtt el'övetkezik. Némileg unalmas is olvasni a kortársak nyers, kicsinyes és gonoszkodó megjegyzéseit a nagy művészekről, akár is, ha Aretino ír Michelangelo-ról, vagy Djura Daničić és Svetozár Miletić bírálja Branko Radičevićet. Mindig ugyanazokat az ostobaságokat hozzák föl, és mindig ugyanazokkal az álnok cselzsövészekkel próbálkoznak, annyira ugyanazokkal, hogy már senkinek sem ártanak, csak annak, aki ellen irányulnak, s aki túlzott érzékenységekben és az enyhítő történelmi távlat nélkül szenved. versődik a meg nem érdemelt csapások alatt. S mint tudjuk, teljesen föllelősen.

Szülővárosában, Zomborban nem érhetik már Konyovics Milánt ilyen alacsonyrendű támadások. Minden erejének latbavetésével dolgozik, magányo-

san állva a jövő előtt, amely ítéletet mond majd róla, ezt az ítéletet azonban már a jelen is fogalmazza. Mert ha a negyven év óta szenvedéllyel, odaadással és áldozatkésszeggel alkotó, s csak ön maga minél teljesebb művészi kifejezését kereső festő hatvanadik születésnapját szülőföldje kötelességének tartja megünnepelni, ez nemcsak azt jelenti, hogy mindannyiunk és az ő számára is szemmeláthatóan kezd visszaverődni az életnek az a hulláma, amelyet művésztével küldött a világba, nemcsak azt, hogy festményeiben kifejezett művészi képzetársítások és képzőművészeti metaforák kitercsse mindannyiunk életének egyre nélkülözhetetlenebb részeként legombolyodik már, hanem jeleni azt is, hogy ebben az országban fokozatosan eltűnnek a régi, rossz szokások, s Djura Jakšić, a költő és festő keserű sorsa nem ismétlődhet meg többé. Djura Jakšićot említettem, pedig szólhattam volna Ignjat Jobról, Bora Stankovićról és másokról, más nagy alkotókról is, akik nem érték meg a nagy embereknek kijáró szeretet és tisztelet napjait. Konyovics azok közül a nagyon kevesek közül való, akik megérték.

Miért?

Ezzel a kérdéssel folytatom izgalmam okainak felderítésére indított vizsgálatot. Mert ha erre a kérdésre válaszolok, megtalálom a magyarázatot fölindulásom indítékaira is.

Igen, Konyovics képei — ha motívu-maikat tekintjük — a szülőföld formájának, alakjainak és részleteinek élményéből erednek, oda térnek meg, és lényegileg itt is maradnak. De nem végleg. Különben nem közölheték volna egy táj, egy alak útján a nemzet súfított történelmét, sorsát, amelyen az események és történések nem változtatnak, csupán rögzítik, mint az ember megismerhetetlen és legfőbb drámáját korszakunkban is, amelyben Ariadne fonalának orsóját nem az útvesztőből kivezető ösvény megtalálásának reménye, hanem a halálos szakadékokba zuhanás vágya pörgeti eszeveszett sebességgel.

A kérdés valamennyi művészet problémáját érinti. A föltartózatthatatlanul folyó élet a művészetet összefűzi a tartammal, a tartammal, amely az egyén életének ellentmondása. Az élet viszszavonhatatlanul morzsolódik, mállik, és mi hiába integetünk neki akár művészi alkotásokkal, akár pedig közönséges zsebkendővel az indulási peronról, első lehetünk től az utolsóig, az elmúlt pillanat vonata indul. Utolsó percünket nem lesz ki búcsúztassa, hacsak nem

kapcsoljuk hozzá a peront — a jelent — az örökké indulóban lévő szerelvényhez. És mégis, a művészet csodája — erre akartam rátérni — rögzíti, s ezáltal föl is tartóztatja akármelyik gyorsan múltó pillanatot, élménnyel termékenyíti meg, élménnyel, ami tulajdonképpen nem más, mint a világ egybehalmozott értelmének és érzetének ellenőrizetlen és elkerülhetetlen találkozása, helyesebben — összeütközésük által kipattantott szikrák ezrei, amelyeknek fénye néha messze ellátszik, a térség nagyon mély rétegeit világítja be — egészen a régmúltig és a távoli jövőig.

Elgondolom, ha csak belelapozunk valamelyik művészettörténelembé, hogy megértsük, a művészetben kezdettől fogva máig mindig arról volt szó, hogy az ember úgy ábrázolja a világot, amilyennek látja, azaz olyannak is, amilyen lehetett már akkor is, amikor az ember még egészen gyengének bizonyult vele szemben. A világ akkor még olyan hatalmas volt, hogy eltörölhetne volna az embert a föld színeről és belé fojthatta önbizalommal telt szubjektivitásának hangos kifejezését. De a legősibb művészi alkotások is arról tanúskodnak, hogy már akkor is kifejezésre jutott — habár a legszerényebb mértékben — a szubjektivitás, mert sem Altamirában sem pedig Dordogne-ban nem találunk abszolút hű ábrázolásra. A művészi alkotások mindig a világnak és az egyre növekvő önbizalmú, mindig szabadabb ember fejlődő és erősödő érzésvilágának találkozásából keletkeztek. Nyilvánvaló, hogy az ember műszaki ismereteinek gyarapodása és ezzel együtt erejének növekedése, ami eltörölte a titokzatos természet iránt érzett félmeket, egyes arányban áll a szubjektivizmus fejlődésével a művészetben. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a művészet kezdetleges, sámáni-varázslatos korszakában (vegyük például az özőnvi előtti barlangfestményeket, vagy a legrégebb néger és szumír plasztikákat), amikor az ember a maga érzéseit és homályos gondolatait a természet alkotóelemeinek tekintette, s nem tudott különválni a természettől, nem volt szubjektivizmus. A néger plasztikák és a máig festszerű torzításai azonban minőségileg különböznek a korszerű szubjektivizmus teremtette formabontásoktól. Az emberi faj időközben lezajlott történelme véres és nehéz vajúdás után, átforgatta a természet leigázásának vágyát, a varázslat és az ima helyébe a technikai folyamatok, a tények léptek. Ami haj-

dan öntudatlan tiltakozás volt bizonyos életfeltételekkel szemben, ma — anélkül hogy az alkotás természete megváltozott volna — az emberi tudat és erő növekedésének — a szabadság növekedésének — vívmányaival gazdagodik. Igen a szabadság növekedése és szüntelen gyarapodása meghatározza az ember önmaga érzetének ízlését minden fejlődési korszakban, és kijelöli az esztétikai ideálok minden szakaszát — akkor is, amikor az ember azt hiszi, hogy legnagyobb mértékben önmagát fejezi ki, szolgálai hűséggel festve meg a tárgyakat, hogy a természetet, a társadalmi életet vagy pedig az élet napirendjének egyik pontjáról hozott határozatot tükrözze, de akkor is — amikor szubjektíve a legszabadabbban, úgy véli, hogy absztrakt és mentes a lények jelenségének tragikumától, amely meghihlette és továbbra is arra ihleti az embert, hogy az alkotás tényével szabadabbá küzdje magát az életnek a haláltól való függésétől, vagy ami egyre megy a halálnak az élettől való függésétől.

Tévedés volna azonban abban reménykedni, hogy van olyan esztétika — normatív vagy sem — amelynek receptje alapján előre meghatározott mennyiségű tükröződést és kifejezést, objektivitást és szubjektivitást kell összekevernünk, hogy megkapjuk az alkotás kottáját. A művész — akárcsak minden más ember — kénytelen magára maradni, sajátmagának kell fölfedeznie önmagát és a világot és önmagát a világban. Nem Vučković Karadžić nyelvészeti harca szabta meg Branko Radičević verselésének könnyed elegendős hangját, hanem Branko Radičević egyénisége, s nem a kettős monarchiában élő szerbek helyzete és reménykedése adott színt Djura Jakšić és Laza Kostić jambusosan dacos ritmusainak, ha csak teljesen süketek nem vagyunk a trocheusi és jambusi hangjuk közötti különbségek iránt. Már pedig éppen az eltérések s nem a hasonlatosságok szabják meg mindennek, tehát művészeknek a létét is. A hasonlatosságokat csak másodlagos hordaléknak tekinthetjük. A hasonlatosságok csak körülmények lehetnek, amelyek között a művészi alkotás születik, néha azonban indítékok is lehetnek, viszont mindenkor hidak, amelyeken át a művész sajátos és kivételes üzenetei eljutnak az emberekig, de sohasem válhatnak az alkotás szubjektív, indító és elsődleges okaivá.

Különbözik a találmányok útjai. De a művészeteké is. Ha nem is mindig, de gyakran eszébe juttatják az embernek

a varrógép és az operációs asztal véletlen összetalálkozását Lautréamontnál, vagy legalábbis azt, hogyan kapcsolta egybe Edison a drótdarabkát és a körtealakú üvegdarabot, amelyből kiszivattyúzták a levegőt.

Engedjék meg, hogy újra eltérjek a tárgytól.

Senki azok közül, akik gyalázták vagy dicsőítették a szürrealizmust, nem gondolt arra, hogy Bretonnak az automatikus szövegről szóló 1924-es meghatározása olyan mértékben jellemzi majd századunk költészetét, hogy ma már lehetetlen verset írni anélkül, hogy a költő állást ne foglalna Breton manifesztuma iránt. Vagy ki gondolta volna, hogy Kafka a Csapdával és a Pörrrel — negyében egy időben — fogalmazza meg mindenkinél hitelesebben, az előtte volt és utána következő írók bármelyikénél is jobban, az ember nyugtalan és mesváltás nélküli bukkását az állami mindenhatóság előtt, s hogy ugyanakkor ő fejezze ki legmérvadóbban az ember szabadságvágyát is, amely nem tekint valóságnak, nem ismeri el önmagánál, emberi szabadságjogánál erősebbnek a burjánzó etatizmust. Kafkával együtt Jack London is megjósolta a közelgő bajokat, azonban olyan helyzeteket írt le, amelyek részleteikben sohasem voltak reálisak, viszont Kafka a subjektív részletek reális élményeiből kiindulva varázslat elő látomásokat, amelyeknek alvilági borzalmaival a haláltáborok valóságos szörnyűségei visszhangozták.

Elnézésüket kérem ezért az elkalandozásért. Szükségem volt rá. Nem azért ugyan, hogy összevessem a „Vaspata” és a „Pör” művészi értékeit, hanem hogy rámutathassak a két alkotó módszerére, amelyek közül erős meggyőződésem szerint az utóbbi több reális szabadságot nyújt az alkotónak, tehát jobban megfelel a mai emberi öntudat színvonalának. Hazánkban nincs olyan ésszel élő ember, aki a törvény vagy egyéb döntvény erejénél fogva ilyen vagy olyan módszert akarna ráerősíteni bármelyik művészre is. A művészek szabadon választják meg módszereiket, és a magukválasztott eszközökkel próbálják megvalósítani azt, amit tudnak. Kultúrpolitikai szempontból pompás és nagy dolog az ilyen kötelesség. Kaput nyit a kutatások előtt. A művészet szempontjából viszont a meddő keresgélés tragikusabb, mint amilyen leverő a kutatás nyílt betiltása. Az apriorizmus hiánya a művészetben nemcsak azért káros, mert egy bizo-

nyos korszaknak csak egy bizonyos módszer felel meg — ez fejezi ki a leg-tökéletesebben —, hanem azért is, mert az eklekticizmus tétlenséget is jelent, márpedig ez az állapot rimel legkevésbé az akotással, amely szenvedélyt és agyvelőt, erőt és bátorságot igényel, s mindezt csak a szerelemmel egyenlő hevű teljes meggyőződés adhatja meg. Nem is ez a probléma. A kérdés: hogyan fejezze ki magát a művész a maga korában? Az állapot közvetlen leírásával? Összhangban van ez öntudatunkkal? Nincsen. Hát akkor?

Konyovics — mert hiszen róla van szó — Picassoval együtt azok közé a kevésszámú művészek közé tartozik, akiknek nem kell keresniük, anélkül is találnak. És éppen azért, mert ez esetben nekünk sem kell keresgelnünk, hogy rátaláljunk az alkotó munkamódszerére, késedelmeskedés nélkül belátjuk, hogy Konyovics kifejezőmódjának energiája megkettőződik azáltal, hogy kizárólag a kifejezésre összpontosul, és nem hagy hézagot a művész és az élmény között, amely utóbbi készen, ösztönösen formálja meg a kifejezés módját is. Innen van az, hogy Konyovics bámulatosan gazdálkodik erejével. Az ösztönösség, a szabadság és az ember önmagába vetett bizalma azonban nem elegendő ahhoz, hogy izgalmi állapotba hozzanak bennünket, ha önmagukban merülnek ki. Ehhez a tárgy is kell, azaz az a valami, amivel a tárgy az önbizalmat rohamozza, de szükség van az egész világgal harcra kelni kész szabadság önvédelmi reflexére is, vagyis mindarra, ami Konyovics festészetének alapja és igazi motívuma.

A szülőföld tájképe volna ez?

Nem. csak alkalmul szolgált arra, hogy megérezzük, megértsük a világot.

Hát akkor? Mi az, ami közös és van-e valami közös Konyovics minden motívumában és korszakában?

Van. S ebben rejlik — ha jól meggondolom — annak a főindulásnak az oka, amely azon az estén úgy megragadott. Nem csupán a tájban. Nemcsak fölületes történelmi és geológiai ismereteim mozgósításában. Hanem abban az erőben, abban a szenvedélyben, amely a tájat és engem, a szántóföldet és képzetársításaimat is mozgásba hozta. A sodró szenvedély — ez az, ami egyformán erős és közös Konyovics vásznain. A drámai tartalom pedig jellemző erre a korszakra is, tényező, amely teljessé teszi. Ezt találjuk ma minden megmozdulás mélyén, ha elvonatkoztatjuk őket indítékaiktól. És a kor drámai feszült-

sége mi másban nyilvánul meg, mint a nemcsak élettani, hanem társadalmi elemekkel küzdő emberben és léteért való harcában? Konyovicsnál ez nem közvetett harcvágy, hanem nyers birokra kelés a bajokkal. Vásznaírói hiányzik a nyugalom, nincs rajtuk édeskés béke, kecses harmónia. Kosava emelgeti és hőmpölygeti a szántóföldeket, óriás, kétszeres nagyságú napok húzzák ki a földből a termést, mint flaskókból a dugót, a torzarcú, tömörtestű emberek nem hajlandók a megadásra, de tudják a titkot, hogyan sajtolhatnak ki magukból több erőt és ellenállást, mint amennyi a józan ész szerint lehetséges. És éppen ez a tomboló, inaszakadtáig feszülő erő hozza mindannyiunk közelségébe Konyovicsot, mert valamennyien olyan korban élünk, amelyben az ember és a nemzet és a haladásért felelős osztály és az emberiség csak így, csontfacsaró erőfeszítés árán tarthatják fenn magukat és élhetnek tovább. Konyovics festészete e szenvedélyes energiák csatornáin át jutottak el mindannyiunkhoz, akárhol születettünk is, akár hogyan alakultak is érzésünk.

A honosságból kiindulva kezdtük meg kutatásainkat, s ha nem is igazodtunk el benne teljesen, ez nem jelenti azt, hogy van művész, akit — legalább elindulásakor — ne ez jellemezne. A szülőföld motívumain, mint ihletforrásokon át jutunk el ahhoz a festészethez, amely korunk lényeges energiáinak kútfeje, minden hedonista, kékhárisnyás esztétizálás és szépélgés nélküli életesség és sugárzó erő szülője, a büszkeség és a reménység mestere, aki arra tanít, hogy az ember legyőz minden elébe tornyosuló akadályt.

Ebben a hazában, amely — mint tudjuk — rettenetesen nehéz körülmények között halad a maga útján, nem véletlenség ennek az önbizalommal telt, egyenesderekű, a tárgyakat a maga megriaszthatatlan élményeivé tömörítő embernek a festészete, amint hogy azt sem lehet véletlenné tekinteni, hogy — mellőzzük e pillanatban nagy, egészen kivételes művészi tudását — éppen szilaj partizánsága, kétségtelen és gyökerig menő életigénylése, termékenységvágya teszi forradalmivá. Festészete ezáltal keresetlen szuggesztivitás-többlettel egészül ki — amint ez mindig is megtörténik nagy művészi alkotásokkal. Konyovicsnak nem az volt a szándéka, hogy mindannyiunkat, nemzetünk történelmét, népünk sorsát fejezze ki, amikor nagyszabalon megfestette pipa-

csait, napraforgóit, szántóföldjeit, és alakjait, de vászonra vetve élményeit, olyasvalamit is mondott, ami túlmegy az élmény tolmácsolásán, egy kiegészítő gondolatnak adott hangot, amely tartalmazza az embernek önmagában, a maga élményeiben, a maga ösztönzésébe vetett hitét — ez pedig é szenvedélyes korszak emberi szenvedélyeinek egyik sajátossága.

Nyilvánvaló, hogy a szenvedély nem egyetlen, leglényegesebb tulajdonsága napjainknak. Korunknak sok más jellemvonása is van. Napjainkat, ezt a fullasztóan, bolondul temperamentumos és játékos erjedést azonban semmi más nem teszi és nem teheti ennyire zavartalanul a miénké, ilyen tömörre, semmi sem telítheti ennyire mindannyiunkkal. Megérezni mindezt, kifejezni a korszak maximális szabadságát, egyet jelent azzal, hogy a művész önmagát és mindannyiunkat is megtalálta, azt jelenti, hogy föltalál abban az értelemben, ahogyan a művésznek valóban föltalálónak is kell lennie, hogy nagy művész lehessen, egyet jelent azzal, hogy a zürzavarosan kínálkozó lehetőségek közül tévedhetetlen ösztönnel kiválasztja az egyetlen, amelyben az élmény a legteljesebben megtermékenyül, s mindez egyet jelent a korát tolmácsoló művésszel.

Eljutottunk a befejezéshez. Megletem sokféle és kimeríthetetlen jelentéseit annak a festészetnek, amely — a művészet kereteiben maradvá — sajátos eszközeivel a legköznapiabb dolgokat is sugalmazni tudja. Mert utakat is tud mutatni, látlatokat is tud föltárni — anélkül hogy egy pillanatra is megváltoztatná lényegét, ami Konyovics festészetét számomra a legnagyobb, nagyvilágivá teszi, függetlenül attól, hogy legnagyobb részét központjainktól távol keletkezett és valósult meg. De ki mondja, hogy Beográdnak vagy Zágrebnak kell fölavatnia a művészt? Zomborban is lehet remekműveket alkotni, és Noviszád is adhat rangot. Nemcsak Beográd Párizs, Tokio vagy a Guggenheim-galéria.

Befejezésül: a magam számára kerestem egy föllindulás magyarázatát. Szeretném, ha mindez magyarázatul szolgálna arra az izgalomra is, amit majd Önök éreznek, amikor megállnak a képek előtt, amelyeket az élet nagy, szerény és dolgos szerelmese, az élet ajándékainak örökifjú imádója festett, ez a nagy művész, akit ma este szülőföldje az idő nevében is ünnepel.

Bodrits István fordítása

Mit tehet ezután?

Laták István

Henry Moore: *Fekvő alak* (fa, 1950/51)

Fenésen maró sugárzásoktól
Veszedelmes esőcsepp
Hullhat józan fejemre
És mérget lehelhet
Békés, merengő szívembe,
Tiszta véretem fertőzheti,
Hozhatja az atom-lepra
Bujkáló rossz varait..
Tavaszi lány szavam
Ezután hogy tanít?
Hogy prédikáljak és daloljak
Én, kisember, költő
Emberséget Neki,
Aki az ózonos boldogságot
Már régen nem szereti!
Mit tehet intő sikolyával
A szép szavakat metsző
Borús szemfényvesztő?...

A madár

Aleksandar Obrenović

HANGJÁTÉK

Személyek:

ÖREGEMBER (70 éves)

ÖREGASSZONY (kissé fiatalabb)

SZOMSZÉD (55 éves)

Elbeszélő: Április van. Derús, kéklő április, telve örömteljes sejtelmekkel és virágbaborult mezőkkel. S ott, messze, a régi limlomokkal és ócskavassal teli külvárosban egy idős emberpár lesben áll és türelmesen várakozik. Élére állítottak egy teknőt, s madárcsapdát csináltak belőle. A madzag egyik végét az öregember tartja, a másik a teknőt alátámasztó cövekre van kötve. Számításuk az, hogy a madár odaröpül és a teknő alatt szemezgetni kezd az eleséget. Ekkor majd az öregember megrántja a madzagot, s a teknő leborítja a madarat. Az öregasszony már fogja a kalitka nyitott ajtaját.

Eláradó zene

Öregasszony: Nem fogod meg.

Öregember: De megfogom.

Öregasszony: Lehet, hogy nem is jön.

Öregember: Dehogynem. Most meg kell fognom. Most vagy soha!

Öregasszony: Hajnalodott, amikor fölállítottuk a csapdát. Nemsokára alkonyodik.

Öregember: Elkészítettem én ezt a csapdát már rég. Nagyon rég. Még gyerekkoromban.

Öregasszony: Az ma reggel volt. A szomszéd meg is kérdezte: „Hová ilyen korán, szomszédok?”

Öregember (*haragosan*): Az mindig illetlen kérdéseket tesz. Bár jó ember. Céltalanul ódöngtem az erdön keresztül, a napsugarak csóvái közt... Minden harmatcsöpp egy-egy fénylő nap volt.

Öregasszony: Még sohsem volt szerencsém, hogy annyi napot lássak.

Öregember: Mert sohsem is jártál ilyen erdőben.

Öregasszony: Valami szép erdő?

Öregember: Volt abban szeder is, meg galagonya, páfrány, sok-sok fa, őz, nyúl, virág, rengeteg levél. Minden.

Öregasszony: S aztán?

- Öregember: Egyszer csak... Egyszer csak aztán magasan, egy nyárfa legtejeében fölhangzott az éneke. Mindjárt tudtam, hogy ő az.
- Öregasszony: Miről ismerted meg?
- Öregember: Nem tudom. De mindjárt éreztem, hogy ő az.
- Öregasszony: Aztán később látad-e valamikor?
- Öregember: Egyszer sem. Mindig eltakarta előlem valami. Az énekét is ritkán hallottam, de még akkor, az erdőben elhatároztam, hogy egyszer megfogom.
- Öregasszony: Elhatározta. Jó neked. Nekem ez egyszer sem sikerült.
- Öregember: Reggel óta éreztem, hogy itt van valahol fölöttünk, egészen közel, aztán meghallottam a hangját. Sohasem énekelt még ilyen szépen.
- Öregasszony: S ha most nem kérdezlek, te magad sosem meséltél volna róla?
- Öregember: Egyszer már úgy tűnt, hogy elértem.
- Öregasszony: Úgy tűnt? Talán elszökött?
- Öregember: Nem. Azaz, igen is, nem is. Mert ez te voltál.
- Öregasszony: En? Azt mondod, én? Hisz én nem is tudok énekelni. Hallottál engem akár egyszer is?
- Öregember: Csak úgy tűnt, mondtam már.
- Öregasszony: Nincs énekem ennyi hallásom sem: lá, lá...
- Öregember: Erre későn ébredtem rá.
- Öregasszony: De azért megvoltunk szépen.
- Öregember: Néha... Psszt! Ott van! Anyó, ott a madár! Ó az, Anyó! Ó az!
- Öregasszony: Hol?
- Öregember: Csendesebben! Ott van! Ott a!... Kereng... egyre kereng.
- A zene lassan elhal*
- Öregasszony: Nem látom. El kellett volna hoznom a szemüvegemet. Bújjunk el, hogy észre ne vegyen.
- Öregember: Mítsem sejt. Megérttem hát, hogy végre látom!
- Öregasszony: Már ki is nyitottam a kalitka ajtaját.
- Öregember: Okosan tetted. Ott kereng... Most már alacsonyabban...
- Öregasszony: Mondd, milyen?
- Öregember: Szébb, mintsem képzeltem. A feje egészen fehér.
- Öregasszony: Hát a szárnya? Az a legfontosabb, a szárnya. Milyen színű?
- Öregember: Arany.
- Öregasszony: Arany. Az szép szín!
- Öregember: Nem! Kék a szárnya. Kék, mint a tenger.
- Öregasszony: Aranyszín vagy kék?
- Öregember: No és, ha piros?
- Öregasszony: Hazudsz. De miért?
- Öregember: Megint fölcsap a magasba.
- Öregasszony: Ne engedd, hogy elmenjen. Kérlek, ne engedd!
- Öregember: A madár az enyém! Ezt ne felejtse!
- Öregasszony: Akkor nem tartom nyitva az ajtót. Engedd, hogy az enyém is legyen. A te madarad az én madaram is.
- Öregember: Nem! Ez a madár az *enyém!*
- Öregasszony: Én nem tudom megtalálni az enyémet. Nem vagyok erre képes.
- Öregember: Tehetek én róla?
- Öregasszony: Jusson csak eszedbe... azon a nyáron. Amikor jöttünk hazafelé a városba, azt mondtam neked...
- Öregember: Azt ki kell verned a fejedből. Felejtse el! Mindig ezt juttatod az eszembe...
- Öregasszony: Már el is felejtettem. Hát hiába éltünk együtt annyi sok esztendeig? Nem érdemlem meg azt, hogy a te madarad az enyém is legyen?
- Öregember: Jó, jó, jó... Majd megpróbáljuk. A miénk lesz.
- Öregasszony: Köszönöm. Szívemből köszönöm. Nézd, már ki is nyitottam megint a kalitkát.
- Öregember: De én találtam rá.
- Öregasszony: Igen, te találtál rá. És most a miénk.
- Öregember: Még mindig fönt röpdös. Most olyan, akár a lepke. Anyó, milyen kék máma az ég!
- Öregasszony: Óh, hogy szeretem én ezt! Az ég kék, s a felhők lassan, egészen lassan, fehéren úsznak, csak úsznak... Hová is úszhatnak?
- Öregember: Arra, a folyó irányába.
- Öregasszony: Másként nem is lehet.
- Öregember: Psszt!
- Öregasszony: Psszt!
- Öregember: Észrevette a csalétket. Ereszkedik... Látod-e?
- Öregasszony: Ahá, ahá! Gyönyörű! Még most sem tudom kivenni a színét.

Öregember: Ereszkedik! Ereszkedik, ereszkedik!...

Öregasszony: Psszt! Feküdj le! Takarózz be ezzel az újságpapírral, mint én.

Öregember: Nem.

Öregasszony: Takarózz be!

Öregember: Jól van.

Öregasszony: Mért nem mondod meg, milyen színű a szárnya? Vagy ez tán titok?

Öregember: Majd meglátod, ha megfogjuk.

Öregasszony: De ha akkor színét változtatja?

Öregember: Micsoda kérdés! Már hogy változtatná színét? Ilyen volt ő kezdettől fogva.

Öregasszony: Azt szeretném látni, milyen most a színe.

Öregember: Én nem segíthetek neked. Ezt mindenki maga kell, hogy lássa.

Öregasszony: Hahá, te sem tudod kivenni a színeket a félhomályban! Te sem tudod kivenni!

Öregember: Hallgass! Most a csaléteknek vette az irányt.

Öregasszony: Nem merem nézni! Félek! Szólj, ha megfogtad.

Öregember: Hallgass most! Ahá, ahá!

Öregasszony (*alig hallható suttogással*): Mit csinálsz most?

Öregember: Óh, milyen szép! Leszáll a kerítésre. Szökdecssel rajta. Zöld farktolla van.

Öregasszony (*suttogón, iszonyú szorongással*): Hát a szárnya? Milyen a szárnya?

Öregember (*felkiált*): Vércse!

Öregasszony (*gyorsan kidugja fejét az újság alól*): Vércse?

Öregember: Vércse támadt rá!

Öregasszony: Rettenetes! Dobáld meg követ! Kiabálj! (*Kiabál.*) Hess! Hess!

Öregember (*kiabál*): Hess! Hess! Hess! Hess, átkozott, ronda madara!

Öregasszony: Mentsd meg a zöldtollú madarat!

Öregember: Add azt a követ!

Öregasszony: Eltaláltad?

Öregember: Fúrge egy madár! Úgyesen menekül. Most fölé került a vércsének. Az egyre közelebb jut hozzá. Beéri!

Öregasszony: Mentsd meg!

Öregember: Hol vannak most? Nem látom őket. Hol vannak most?

Öregasszony: Nincsenek?

Öregember: Eltűntek a felhők közt. Alkonyodik.

Öregasszony: Óh, mi lesz a madarunkkal?

Öregember: Az enyémmel! Jól van... a miénkel. Nyisd ki a szemed. Jól figyelj.

Hosszabb szünet

Öregasszony: Látsz valamit?

Öregember: Csak az eget, meg a felhőket.

Öregasszony: Hát a szárnya?... Milyen színű?

Öregember: Szóval, akkor volt az, amikor mentünk hazafelé a városba?...

Öregasszony: Elfelejtettem.

Öregember: Akkor mondtad azt.

Öregasszony: Semmire se emlékszem.

Öregember: Mondd, megütöttelek én azután?

Öregasszony: Semmire se emlékszem.

Öregember: Nagyon fájdalmadra esett?

Öregasszony: Nem emlékszem semmire...

Öregember: Meddig nem beszéltünk azután? Két esztendeig.

Öregasszony: Semmire se emlékszem.

Öregember: Mége volt igazad akkor. Tévedtünk, amikor elmentünk a városból. Ha ezt nem tesszük, nincs az, sem a pofon, sem a kétesztendei hallgatás... de mégsem volt igazad. No és, ha igazad is volt? Hát aztán! Nem vagyok én tévedhetetlen.

Öregasszony: Elfelejtettem. Nem tudom, miről beszélsz. Mindent elfelejtettem. Nem tudok többé visszaemlékezni.

Öregember: Meg tudsz-e nekem bocsátani? Legalább most. Ideje már, hogy ezt megtedd, eleget kínoztál... Harmincöt esztendei kínzás épp elég egy ilyen bűnért. Bocsáss meg, most közös madarunk van. Ebbe is beleegyeztem. Kérlek, bocsáss meg.

Öregasszony: Mondd meg, milyen a madarunk színe.

Öregember: Lehetetlen vagy!

Öregasszony: Szeretném, ha olyan színe volna, amilyen én szeretek. Ez, hiszem, szerencsét hozna nekünk.

Öregember: Te... te nem tudod, melyik színt szeretted?

Öregasszony: A mi madarunk szárnyának a színét szeretem. Mi ebben a csodálatos? Az embernek tud-

nia kell, milyen színű szárnyakkal repül a madara. Hát nem?
 Öregember (*kínlódba ejti ki a szavakat*): A szárnya... a szárnya kék...
 Öregasszony: Óh, kék! Kék, mint a tenger?
 Öregember: Igen.
 Öregasszony: Ezt szeretem! Kék szín! Köszönöm. Igazán mondom, elfelejtettem mindent. Igazán.

Jön a szomszéd füttyörész.

Szomszéd: Jó napot. Jó estét, szomszédok. Egész nap figyelem magukat. Mit csinálnak itt reggel óta a földön? Játszanak?
 Öregember: Igen. Ez nagyon komoly játék.
 Öregasszony: Vadászunk.
 Szomszéd: Vagy úgy.
 Öregasszony: A madarunkra vadászunk.
 Öregember: Az enyémmre. Jól van, a miénkre.
 Szomszéd: Maguknak van madaruk?
 Öregember és Öregasszony (*nagyon jelentősen és elégedetten*): Hm.
 Szomszéd: Ahá. Szóval, elmenekült?
 Öregember: Nem, még nem fogtuk meg.
 Öregasszony: Reggel óta várjuk. Nem, már régebbtől.
 Szomszéd: Ahá.
 Öregember: Van már kalitkánk is. Én magam csináltam. Minden évben vettem egy kis bambuszt, az a legjobb kalitkának, bár nagyon drága, s most ihol e, van kalitkánk.
 Szomszéd: Hogy hívják azt a maguk madarát?
 Öregember: Nem tudjuk.
 Szomszéd: Talán fülemüle?
 Öregember: Nem.
 Öregasszony: Nem az.
 Szomszéd: Cinege?
 Öregember: Nem.
 Öregasszony: Nem az.
 Szomszéd: Papagái, fácán, páva, kakukk, fajdyúk vagy stielic?
 Öregasszony (*az Öregemberhez*): Ezek közül való, apó?
 Öregember: Nem.
 Öregasszony (*a szomszédhoz*): Egyik sem, szomszéd.
 Szomszéd: Harkály?
 Öregember: Nem találta el. Ez a mi madarunk.
 Öregasszony: A mi madarunk. Én zöldfarkúnak is nevezem, mert zöld

farktolla van. A feje egészen fehér, a szárnya meg kék. Gondolja csak el: kék.
 Szomszéd: Ahá.
 Öregember: Éppen a családokhoz közeledett...
 Öregasszony: Amikor hirtelen lecsapott rá a vércse... Nem mondok nagyot, volt vagy ekkora. Szörnyű, no! Meg akarta ölni, de az nem hagyta magát. Eltűntek a felhők közt, de a szárnya csakugyan kék, mint a tenger.
 Szomszéd: Szóval, így? Tudják, a kosaramért jöttem. Maguknál van.
 Öregember: Milyen kosarat keres?
 Szomszéd: Az enyémet.
 Öregember: Hm, persze. (*Az Öregasszonyhoz*): Anyó, add vissza a szomszédnak a kosarat.
 Öregasszony (*főlkel*): Mindjárt. (*Magához veszi a kalitkát, aztán mégis leteszi*.) A kalitka maradjon itt, hadd legyen kéznél. Nélkülem nehogy bele tedd. Megyek.
 Öregember: Jól van. Menj. (*A szomszédhoz*): Ne haragudjon, hogy magának kellett érte elfáradnia.
 Szomszéd: Azt hiszik, hogy sikerül tőrbecsálniok azt a... hogyis hívják...
 Öregember: Zöldfarkút. Bizonyosan. Sohsem volt még ilyen közel hozzám.
 Szomszéd: Gyerekség! Madárra vadászni! Gyerekség!
 Öregember: Nem úgy van az épp, kedves szomszéd. Ez nem közönséges madár.
 Szomszéd: Tisztára elgyerekeseedett. Ha meg is fogja, mit kezd vele?
 Öregember (*mintha villám sújtotta volna*): Mit kezdek vele? Hogyan?... Nem értem... Hogy mit kezdek vele? Hát...
 Szomszéd: No, látja, nem tudja!
 Öregember: Hát... hiszen... Szükségem van rá...
 Szomszéd: Hogy kalitkába tegye?
 Öregember: Az éjszaka azt álmodtam, hogy meghaltam. Most már megérti?
 Szomszéd: Mit kell megértenem?
 Öregember: Ezt... Azt akarom, hogy közelebről lássam, hogy tapinthat-sam...
 Szomszéd: Ahá. Aztán mit ér el az-zal?
 Öregember: Maga mindig illetlen kérdéseket tesz fel, noha jó ember.
 Szomszéd: Hát nem jobb a madárnak, ha fönt marad a levegőben?

Öregember: Neki igen, de már nekünk nem. Félek az éjszakai álmomtól. Magamnál akarom tartani, a kezemben, tudni akarom, mi volt az, amit olyan esztelenül szerettem, mi az, amit olyan sokáig kergettem...

Szomszéd: Hagyja, hadd repüljön szabadon.

Öregember: Nem tudom elgondolni, hogy ő továbbra is él és repül, amikor már én a földben leszek.

Szomszéd: De még mernyre, hogy úgy lesz. Akkor repül ma'od csak igazán szabadon. Nem lesz senki, aki leselkedik rá. Mondja, legalább valami szép madár?

Öregember: A legszebb valamennyi közt. Itt jön Anyó.

Öregasszony (most érkezik vissza): Maga keresi a kosarát. Ez azt jelenti, hogy kölcsönadta nekünk?

Öregember: Ja, maga kölcsön adta nekünk a kosarát?

Szomszéd: Hát persze! A legjobb kosaramat adtam maguknak.

Öregasszony: Nincs sehol. Éppen nekünk adta kölcsön?

Szomszéd: Idehallgassanak, vén csontok! Kölcsön adtam maguknak a legjobb kosaramat. A legjobbat, értik? Az olyan kosár volt, hogy abba tehettem, amit csak akartam.

Öregember: Anyó, ez komoly dolog. Kerested mindenhol?

Öregasszony: Mindent átkutatfam.

Öregember: Vissza kell adnunk a szomszédnak a kosarat.

Szomszéd: Mint a halál.

Öregember: Hát persze. (Az Öregasszonyhoz): Keresd még egyszer.

Öregasszony (indul): Jó. (Megáll.) De én egyáltalán nem emlékszem, hogy kölcsönadta nekünk...

Öregember: Én sem.

Szomszéd: De ha egyszer mondom. A legjobb kosaramat adtam.

Öregember: Mikor?

Öregasszony: Ugy van, mikor?

Szomszéd: Tizenkét évvel ezelőtt.

Öregember, **Öregasszony:** Ahááá!

Szomszéd: Tizenkét évvel ezelőtt. Nagy, fonott kosár, ilyen szép hajlított füllel, majdnem vadonatúj. Mit vacakolnak! Vadonatúj, erős kosár, az oldalára virág van festve.

Öregember (kétségbeesetten): Anyó, én egyáltalán nem emlékszem rá.

Öregasszony: Én sem. Megyek, megnézem megint. (El.)

Szomszéd: Hogyha tönkretették, jól vigyázzanak!

Öregember: Hogyha nálunk van, akkor ne féljen semmit. Végső esetben veszünk helyette újat.

Szomszéd: Szóval, úgy! Azt már nem! Olyan kosár nincs már, nem készítenek. Én az én kosaramat akarom!

Zene éled

Öregember: Értem. Ni, ott a madár! Él! Oh! Ott van! Nézze! Egyesegyedül, a vércse nélkül! Oh! Oh! Lapuljon le! Kérem, lapuljon le a földre!

Szomszéd: Semmit se látok.

Öregember: Hogy-hogy? Hisz szépen látni. Ott van ni, a felhők alatt.

Szomszéd: Csak úgy tűnik magának.

Öregember: Nézzen oda jobban. Ott van, megint erre jön. Milyen szép!

Szomszéd: Semmit se látok. Csak kis karikák meg csillagok táncolnak a szemem előtt... Ez a vérszegénységtől van...

Öregember: Hogy-hogy nem látja? Nézze, ott van a ház magasságában.

Szomszéd: Ahá, ahááá, most látom. Szóval, ez az?

Öregember: Ez. Énekel! Gyönyörűen énekel! Hallja?

Szomszéd (harsogó nevetésbe tör ki): Az? No, neee!...

Öregember: Miért nevet?

Szomszéd (nem tudja visszafojtani nevetését): Jaj, de jó... Még hogy az...

Öregasszony (visszatért): Alig találtam meg a kosarat. A padlásom volt, a limlomok közt. Csupa por lettem.

Szomszéd: Ez nem az én kosaram. Ez csak volt az én kosaram.

Öregember: Most is a magáé.

Szomszéd: Új kosarat adtam maguknak. Ez teljesen tönkrement. A legjobb kosaramat adtam. A házam díszbe volt. Azt akarom, hogy úgy adják vissza, amint kölcsönadtam. Vissza kell adniok. Tarthatam benne mindent. A legszebb holmijaimat.

Öregasszony: Visszaadom magának a kosarat, de esküszöm rá, hogy nem emlékszem, mikor adta ide.

Öregember: Lehet, hogy nem is adta nekünk.

Szomszéd: Ez az! Ez a legborzasztóbb: elfelejtették, hogy a legjobb kosaramat adtam maguknak. Ez több mint rettenetes!

Öregember: Mit tegyünk?

Szomszéd: S én még azt gondoltam: íme, végre valaki, íme az a két ember, akikben teljesen megbízhatok. Ilyennek látszóttak. Azt gondoltam: ha már ilyen szépen kérnek, ha már annyira rászorultak, kölcsönadom nekik a legjobb kosaramat, náluk épp olyan jó helyen lesz, mint nálam, talán még jobb helyen, hadd legyen náluk, ha szükségem lesz rá, majd szólok és visszakapom úgy, amint odaadtam, talár még szebb lesz, mert festenek maguk is valami szépet az oldalára... De maguk csak a *szomszédaim* voltak!

Öregember: Anyó, hogyan segítünk neki?

Öregasszony: De mit akar?! Mióta szomszédok vagyunk már, s még csak észre sem vette, hogy madarunk van!

Öregember: Igen. Öt percig sem tudta fejében tartani a nevét. De azért mégis...

Öregasszony: Ó is csak szomszéd.

Öregember: Mégis... mégis... Tennünk kell valamit érte.

Öregasszony: Egy kosár miatt... Nem, nem értem...

Öregember: Volt olyan ismerősöm, aki nem tudta elképzelni, hogy némely emberek megvannak, méghozzá gondtalanul élnek, anélkül, hogy kabáthajtókájukon nyílás volna. Iszonyú kétségbeesés fogná el, ha azt látná: egyesek nemcsak hogy nem tudnak a kabáthajtóka nyílásáról, hanem arról sincs fogalmuk, mi az a kabát.

Öregasszony: Nézd, összetöri a kosarat. Hé, mit csinál?

Szomszéd: Tönkretettek! Nekem már végem. Szomszédok!

Öregasszony: Mit beszél ez? Mi van vele?

Öregember: Megöltük, hát nem látod? Viszontlátásra. Úgy sajnáljuk...

Öregember: ...higgye el...

Öregasszony: ...higgye el...

Öregasszony: ...higgye el...

Öregember: Ha valamivel megsegálhatnánk... Elment. El sem köszönt tőlünk!

Öregasszony: Lám, a családokról egészen megfeledkeztünk. Nézd, milyen sok madár összesereglett.

Öregember: De a miénk nincs közöttük.

Öregasszony: Ezek hát idegen madarak?

Öregember: Mindent fölzábnak! Hess!

Öregasszony: Hess! Elmentek. Mondd, igazi csalétket tettünk oda?

Öregember: Azt. Igazi kell, hogy legyen. Szörnyű volna, ha tévedtünk.

Öregasszony: S mivel etetjük majd?

Öregember: Mindazzal, amit enni kíván. A fegfinomabb madáreleséget vesszük majd, aztán hadd válogasson.

Öregasszony: De hisz erre rámegegy minden megtakarított pénzünk.

Öregember: Azért is takarékoskodtunk. A madár miatt.

Öregasszony: Igazi ember vagy. Mégiscsak szeretlek.

Öregember: Szeret.

Öregasszony: Aggódol?

Öregember: Ha nem fogjuk meg, mi lesz velem... velünk?

Öregasszony: csak jönne. Az ablakhoz tesszük majd a kalitkát. Hadd legyen neki napfénye.

Öregember: Lesz neki mindene.

Öregasszony: Nekünk meg ott lesz ő. Milyen szép is mindez!

Öregember: A szomszéd nevetett, amikor megmutattam neki.

Öregasszony: Nevetett?

Öregember: Majd megpukkadt, úgy nevetett.

Öregasszony: Tud is ő valamit a madarokról! Kosaras!

Öregember: Valóban. Bizonyára ez volt az oka. Halld? Énekel!

Zene éled.

Öregasszony: Nem hallom.

Öregember: Ott főtt.

Öregasszony: Semmit sem hallok.

Öregember: Ó sem hallotta. Senki sem halja ezt, csak én.

Öregasszony: Nem merem nézni. Fogd az újságot, takarózz be te is.

Öregember: Kereng! Ereszkedik... Most a miénk!

Szomszéd (baljóslatúan): Az ott a maguk madara?

Öregember (átszellemülten): Az. Miért jött vissza?

Szomszéd: Az, amelyik most köröz?

Öregember: Az, amelyik most köröz. Minek ez a puska?

Szomszéd: Vadászni indultam.

Öregember: Későre jár már. Sötétedik.

Szomszéd: Szóval, a maguk madara az, amelyik most le akar szállni a teknőre.

Öregember: Az, az, az! Micsoda éneklésbe fogott! Anyó, Anyó, a miénk lesz! Nézd, nézd csak nyugodtan, vedd le azt az újságot az arcodról. Most száll le.

Öregasszony: Félek.
Öregember: Nézd!
Öregasszony: Látom! Látom! Gyönyörű madár

Puskadörrenés, majd mindjárt Requiem

Öregember: Mi az? Ki lőtt?
Öregasszony: Ki ölte meg a madarunkat?

Szomszéd: A kosár.

Öregember: Lehet, hogy még él.

Szomszéd: Hiába. Halott. Egy halott varjú, hát nem látják? Undorító varjú. Dögkeselyű. Köszönjék meg nekem. *(Nevet.)*

Öregasszony: Valóban, varjú... S te azt mesélted, hogy gyönyörűen énekel!

Öregember: Nekem az gyönyörű volt!

Öregasszony: Milyen sovány! Teremtőm, milyen sovány. Csak csont meg a bőr! Nézd csak, hisz a szárnya sem kék.

Öregember: Nem. Add ide. Varjú... Pedig milyen szépnek látszott, amikor fönt volt magasan!

Öregasszony: A legszebb volt a...

Öregember: Most halott varjú, halott dögkeselyű. Ni, a szíve még dobog! Tapintsd csak meg.

Öregasszony: Dobog.

Öregember: Érzed jól a szíve dobogását?

Öregasszony: Egészen gyöngén ver.

Öregember: Úgy, mint az enyém is.

Öregasszony: Hadd lám csak! Valóban. A tiéd is olyan, gyöngén ver, mint az övé.

A zene lassan elúszik, majd:

Elbeszélő: A sötétség mind mélyebbé vált. Az öregember gyöngéden a kalitkába fektette a varjút, az öregasszony pedig hangtalanul rácsukta az ajtócskát. Sokáig ücsörögtek így, nézték a haldokló madarat a kalitkában, aztán előbújt a telihold, rájuk hintette fényét, s ők hallgatagon felálltak és elindultak, elhaladtak a szomszéd mellett, anélkül, hogy rá is néztek volna. Az eltűnődve hallgatott, majd hogy az öregek belevesztek a sötétbe, feleszmélt, megpillantotta elszagattott kosarának egy darabkáját, fölvette és zsebébe tette. Ment néhány lépést, de meggondolta magát, kivette zsebéből a kosárdarabkát és haragos mozdulattal behajította az éjszakába. Szorosabban markolta meg puskáját és eltűnt a sötétben. S fönt egykedvűen örködött tovább a nagy, kerek telihold.

Zene.

Fehér Ferenc fordítása

Marino Marini: Ló és lovas (festett fa, 1953/54)

Első napom Párisban

Sinkó Ervin

Első napom volt Párisban, ahol tán még nehezebb idegennek és szégyennek lenni, mint másutt. Mintha rajtad kívül körülötted mindenki otthon volna, s az is, aki véletlenül nem csókol, biztosan azért ül, mert valakire vár vagy azért siet, mert valaki várja, akit csókolni fog. Sütött a nap és a szívemet fagyos szomorúság fogta. Akkor már sok város és ország, sok évi vándorlás volt mögöttem. S furcsa, az ember sokszor, soká, újra és újra le tudja teperni a felágaskodó kétségbeesést — míg egyszerre csak az, hogy Párisban is egyedül van, hogy még Párisban, a fiatalok öreg városában sincs otthon... az ideák fényessége és az akarat felmondják a szolgálatot. S a pillanatnyi elernyedésben egyszerre tudod: eddig csaltad magad, minden nap úgy indultál az örökös harcba, mintha ép kezdejéd — és most évek alatt titkon meggyült, minden letagadott fáradságod egy összegben zuhan a melledre. Hegyomlás ez, mely alatt eredménytelenné válsz, mint az öregek — és csüggedtebbé, mint a legöregebbek.

Hasztalan akartam volna gondolkodni azon, hogy mit eszem majd holnap. A két befolyásos és nagynevű úr közül, akihez ajánlólevelet hoztam egy másik nagynevűtől és akitől segítséget vártam, az egyik fogadott, behatóan érdeklődött a keleteurópai viszonyok felől, s fél óra hosszat olyan érdekesen elbeszélgettünk, hogy én is megfeledkeztem minden másról, annál inkább ő, aki túl jómodorú volt ahhoz, hogy indiszkréten megkérdesse, miből fogok élni. A másik úr pedig, aki még befolyásosabb és még nagynevűbb volt, maga telefonhoz se jött, csak titkárnőjével üzent, hogy épp nyári szabadságára készül, s úgy két-három hónap múlva, ha talán lennék szíves felhívni... vagy ami még jobb, hagyjam meg tán a lakáscímem! A lakáscímem! Épp annyira a gépkocsim száma iránt is érdeklődhetett volna.

Sütött a párisi nap, és a széles bulváron a párisi soffőrök mesteri keze alatt az autók akárcsak elvarázsolt ballerínák kecsesen siklottak. A kávé-

házak teraszai igézetes életvidám zúgástól visszhangzottak, s a gyalogjárókon percre se szűnt az emberáradat. Én bementem egy kis bisztróba s hátul, elhagyott hűvös félhomályban ültem asztalhoz. Csak azért mentem be, mert valahová menni kell, főleg akkor, ha az embernek nincs hol lennie. A feketémet még ki tudom majd fizetni. Tíz évvel ezelőtt, sőt még tavaly is hasonló körülmények között szentül hittem, hogy az utolsó percben vagy az utcán fogok teli erszényre találni vagy valamelyik kiadó fog éjszaka álmomból azzal a hírel felverni, hogy értesült inségemről és lelkiismeretfurdalástól úzve siet előleget hozni a regényemre, amit már holnap nyomdába ad. Most azonban Párisban voltam és tudtam, hogy holnap is és holnapután is a teljes megalázó koldusszegénység vár rám, a koplalás és a mosatlan, rongyos fehérenmű. S külsőm, mint mondani szokták, nem lesz bizalmat keltő, holnapután még kevésbé, mint holnap. S az embernek, aki „nem kelt bizalmat”, tartósan bírkóznia kell, hogy meg tudja őrizni az önbizalmát — de én fáradt lettem, fáradt voltam hozzá, s nekem is gyanúsak tűnt az egzisztenciám.

Nem tudom, mióta s nem tudom, hogy a pohár rég langyossá vált fekete levében meddig forgattam volna még a kanalat, ha hátul a kis bisztró késő délutáni félhomályában szemembe nem tűnik egy ember. Velem szemben egy másik sarokban ült ugyancsak egyedül, ugyancsak egy feketekávé mellett, s ugyancsak kavargatta. Megfigyelték-e már, hogy néha mennyire bánat és céltalanság fér el egészen banális gesztusokban? Ha színész volnék, bizonyos lelkiállapotokat nem patétikus kitorésekben, hanem azon mutatnék meg, hogy este az ágy szélén ülve hogyan húzza le a harisnyáját, vagy hogyan teszi fejére az ajtóban a kalapját egy ember — vagy hogy úgy kavargatja csüggedt fejjel a feketekávéját, mint egy értelmetlen örökkévalóság mit sem váró, rettenetesen ráérő foglya... Nálam vagy tizenöt évvel idősebb lehetett, kerek képpel és erősen szürkülő hajjal. Mintha egyszerre tükörben láttam volna magam, zavartan tettem le a kanalat — s ő is, a vis-à-vis-m is, mert egyszerre vettük észre egymást. Gyorsan felhajtottam a kávémat, s amikor letettem a poharat, s újra feléje pillantottam, ő is már az üres poharat tette le maga elé. Mintha a közöttünk álló üres asztalok fölött a távolból koccintottunk volna egymással. Az ember a saját képét nem látja, de a vis-à-vis-m fáradt arcán halvány mosoly kerekedett, megértő, mindent kitaláló és ami több: öreg ember biztató mosolya a kishitű fiatalhoz. Én holtfáradt voltam s arra ébredtem fel a sarokban, hogy fejem fölött kigyulladtak a lámpák. Az utcáról színesen világítottak be a tűzreklámok. Az emberem még éppúgy ott ült velem szemben, s amint ránéztem, megint az a majdnem gyengéd mosoly az arcán. Körülöttünk és közöttünk azonban már népesek voltak az asztalok és itt is, ott is összebúvó párok. A kopott öreg ember ott szemben nagyon kirítt ebből a környezetből. Rámnézett, és én tudtam, hogy ugyanezt gondolja rólam. Tányéromra tettem a fekete árát és lassan indultam kifelé. Ő is jött velem. A bejáratnál összeért a vállam az övével. Különös volt nekem, hogy csak így elmenjünk egymás mellett, amikor egy nehéz délutánt — neki is nehéz délutánja volt, az biztos —, ennyi megértéssel töltött velem együtt. Úgy tettem, mintha csak véletlenül ért volna a kezem feje a kezéhez. Egyikünk jobbra, másikunk balra ment. Velem maradt a mosolya, és én már nem voltam egyedül Párisban.

Páris, 1936

Ács József szövegrajza

Godofréd úr

Sinkó Ervin

Godofréd úrral álmodtam már napok óta. Sovány-e, kövér-e, szőke vagy barna-e, nem, még azt se tudom, szegény-e vagy gazdag. A nevét is tölem kaptam, de egyet tudok róla, hogy jó ember, a szíve csupa vaj.

Lefekszem, s egyszerre ébredek, hogy valaki ott ül az ágyam szélén, elborult arccal, nagyokat sóhajtva olvassa az újságot. Nem képmutató, mert hiszen csak magának beszél, mikor fejét csóválva felkel s csendesen mondja: nem, ez a világ rettenetes. Mindenütt gyilkosságok, utcai harcok, új vármok, éhség, munkanélküliség és az új háború veszélye — és Godofréd úr sóhajt, sóhajt s lassú léptekkel, elgondolkodva indul az asztalhoz, ahol már felhalmozva várja a reggelije. Godofréd úr szeméit elfutja a könny, mikor kezébe veszi a teáskannát: a szegény kínai kulik jutnak az eszébe, kiket előbb a saját generálisai s most a japánok öldöksnek. Közben kiterjeszti figyelmét a füstölt libamellre, mely paprikától pirosan virít a tányérján. Jókorára darabot vág le belőle, közben pedig ábrándos szemei előtt megjelenik a zöld rét, rajta a piroscsőrű, esetlenül kocogó szegény liba, akinek ő most a mellét rágja. Mit lehet várni az emberiségtől, melynek van szíve pusztán az erőszak jogán egy ártatlan libának életét venni? --- veti fel a kérdést, miközben gondosan megtörli száját a zsírtól. S mennyien vannak, kik emberek képesek ölni, mikor én még egy liba nyakát se tudnám elvágni! — mondja tovább magában, majd órájára néz még meghatottságtól fátyolos a szeme, mikor felkel az asztal mellől, miután előbb a szalvétáját rendszeretően összehajtotta. Eszébe jutnak a gyermekei, akiket ő küldött épp az előbb az iskolába, ahol arra tanítják őket, hogy nagy és dicső dolog ölni és halni a hazáért. Most már magánkívül van a szomorúságtól Godofréd úr. Egy retteneteset sóhajt, felkel, a szék nagyot reccsen, sziréna bűgása hangzik, ekkor Godofréd úr már indul is, de az ajtóból még visszafordul felém, kétségbeesésében a fejét fogja, úgy mondja gyászosan minden eddigi sóhajtását felülmúló sóhajjal: munició gyárban vagyok hivatalnok. Gyűlölöm, utálok Gondofréd urat, gondolatban a leggorombább, legvadabb szavak után keresek, hogy képébe vágjam — és felébredek.

Kicsoda ez a Godofréd úr? Mért nyomorítja meg életemet, mint egy visszatérő lidércnyomás? Mi közöm hozzá? S görcsösen gondolkodva, ismét behúnyom a szemem. Kicsoda ez a nyomorult? Ki az az ismerőseim között, aki libacombot eszik reggelire? Az is lehet, hogy nem libacomb, csak paprikás szalonna. Ki az, aki sóhajtva olvas újságot? Minden ismerősöm eszembe jut, azok is, akik nem esznek libacombot. Ki az köztük, aki így sajnálja a szenvedőket, a kínai kuliktól kezdve le az állatig? Ki az, aki látja az új háború veszélyét és irtózva sóhajt, sóhajt, sóhajt? Sójajt, ha Németországra, sóhajt, ha a munkanélküliekre, sóhajt, ha Spanyolországra, sóhajt ha arra gondol, hogy milyenek az iskolák, ahová a gyerekeit küldi, tanulni küldi, sóhajt, hogy milyen rettenetes minden? Ki az az én ismerőseim közül, aki munició gyárban hivatalnok? En, én nem vagyok munició gyárban hivatalnok — bizonygatom magamnak — De mégis, Godof-

réd úr hasonlít hozzám. Ki az a szörnyű Godofréd úr? A hangja, a szeme hasonlít, de nemcsak hozzám, egy kicsit minden imerősömhöz. Ki az, akihez egész csöppet se hasonlít? S a municíós gyár? Mind benne élünk és mindnyájan a falai közt dolgozunk — sóhajt és csak sóhajt Godofréd úr, akinek a szíve csupa vaj.

Már régóta naponta Godofréd úrral álmodom.

1932

Acs József szövegrajza

Ez minden

Sinkó Ervin

Bármily különösen hangzik is ezzel a szelíd lénnel kapcsolatban, bizonyos értelemben rettenetes ember volt.

Kezdődő tavasszal a kórház udvarában láttam először. Fekvőszékében olyan gyengéden húzogatta végig lelógó kezét a sarjadozó zöld fűvön, mint aki, hunyt szemekkel, egy kedves fejet simogat. Hogy felnézett rám, világoskék szeme sajátságos erős fényben csillogott. Kicsi volt, mintha nem is volna még felnőtt, s nem láttam még fehérebb, szebb fogakat, mint ebben a vékony hosszú arcban. Szakmája szerint, ha jól tudom, esztergályos lett volna, de csak rá kellett nézni a fehér kezére: ezek a kezek már hosszú évek óta nem csináltak semmit. Legföljebb a fűvet simogatták. Leányt, asszonyt nem, mert ahhoz valamivel több tüdő kell, mint amennyi ebben a sipoló mellkasban még élt. És különben is, csak pár hete, hogy Párisba került, hozzá sohasem jött látogató.

Mindebben semmi rendkívüli, mindez egyszerűen megfelel a szabálynak: szegénység, tuberkulózis, idegen nagyváros, kórház.

A rendkívüli, sőt rettenetes ebben az emberben az ő természetellenes érzéketlensége volt az iránt a legegységesebb szűkösség iránt, mely a kezdet után folytatásra és folytatás után befejezésre, az eredményre vár.

— Akkoriban egy idő óta minden vasárnap találkoztam egy párral. Nyilván ők is ott laktak, abban a külvárosban, ahol én — mesélte például egyszer a maga mindig majdnem rajongó kissé suttogó hangján. — A fiú az ünneplő sűrű ruhájában, mindig narancssárga nyakkendővel, s a lány bokáig erő tengerzöld ruhában, fején az olcsón ondolált fűrtökön piros posztósapkával. Igaz, a fiú nyakkendőjében még egy nyakkendő is volt: egy nagy négylevelű lóherét ábrázolt. Minden rajtuk külön és együtt mindenki más számára kész katasztrófa, de ők, s ez volt a gyönyörű, kéz a kézben élvezték egymást s az egymás díszbeöltözött szabad vasárnapját. Néha leültek valamelyik kávéház teraszára, s akkor se engedték el egymás kezét, ha történetesen szájukhoz emelték poharukat. És egyszer este is találkoztam velük. A hosszú széles külvárosi utca egész kihalt volt. Ők mentek, kéz a kézben, egymás mellett, egymáshoz simulva, és nem beszéltek egy szót se, csak fogták egymás kezét és úgy mentek, ketten. Mentem utánuk.

— És aztán? — kérdeztem.

Ő, mint akit álomból költöttek fel, kissé zavartan mosolygott, s világos szeméit rámnyitva felelte:

— Ez minden.

— De mért mesélted el, mit akartál ezzel mondani?

— Azt hittem — válaszolta mentegetőzve —, hogy téged is érdekel. Én mindig örültem velük, de különösen azon az estén, hogy egymás mellett mentek, ők ketten a hosszú utcán.

Több ilyen elbeszélésére emlékszem. Természetesen felvetődött bennem, hogy talán csak egyszerűen korlátolt intelligenciájú emberrel van dolgom. Hogy lehetne különben megmagyarázni, hogy látszólag meg se érti a családoknak azt az érzését, amit sokatigérő hangján, lelkesen elkezdett történeteiket keltenek? Mert minden története lelkesen kezdődött.

Néha azonban kérdéseket is intézett hozzám, aki egyedül beszéltem a nyelvét. Egyszer például részt vett a kórház kápolnájában tartott istentiszteleten.

— Te tanult ember vagy — szólított meg aznap este —, magyarázd meg nekem, mért dicsérik a hívők olyan nagyon az Istent azért, mert minden embert szeret? Ez a legkevesebb, amit tőle elvárhatunk. Vagy nem?

Az ilyen kérdések mégis arra vallottak, hogy nemcsak összefüggéstelen apró emlékeket őriz a fejében, hanem gondolkodik is. Róla magáról mindvégig nem tudtam meg többet, csak azt, amit következtetések formájában a szeszélyes, csupa-töredék történeteiből levonhattam.

— Az anyám német nő volt — mesélte egy alkalommal. — Nagyon szép, magas karcsú nő volt, nem olyan kicsi és nem is olyan vékony, mint én. Korán özvegy lett és hivatalba járt. Szeretett énekelni. Olyan szépen énekelt, hogy néha este az emberek megálltak az ablakunk alatt hallgatni. Nagyon szerette a szép ruhákat, csak nem telt a keresetéből. De én egyszer Milánóban egy kirakatban megláttam egy fekete selyemruhát. A fekete szín nagyon jól állt az anyámnak, még szőkébbnek látszott benne.

— No és? — kérdeztem sürgetve, mert mindig magával ragadta az embert nem annyira az elbeszélés, mint a hang és az élénk arcjáték.

— Ez minden — hallhattam ismét.

— És mi történt a ruhával?

Minttha szemrehányás ellen kellene védekeznie, úgy mondta:

— Azt nem tudom. Még sokáig volt a kirakatban. Úgy rémlik, hogy széles fehér csipkegallér is volt rajta.

— Sokáig azt hittem, hogy semmit sem tud betegsége természetéről. Sokszor beszélt arról, hogy ha majd elbocsátják a kórházból, nem marad Párisban, mert ez a nedves klíma nem tesz jót neki. Egy napon kivitték az ágyát a közös betegszobából. A folyosóra tették ki, spanyolfal mögé. — Mert itt több a levegő — magyarázta meg nekem, mintha nem tudta volna, hogy a kórházi haldoklók állomására érkezett el. A haldoklók azonban rejtélyes lények. Nem tudott semmit, s mégis ekkor kezdett egy elbeszélésbe, mely így hangzott:

— Amikor börtönben voltam. . .

Csak ekkor tudtam meg, hogy öt évet börtönben vesztett. De ő mint-ha nem tartaná elég fontosnak a kérdéseimet, amiket meglepetten: — miért, mikor, hogyan? — föltettem. — Afféle politikai ügyről volt szó — felelte félig türelmetlenül, félig szórakozottan, sőt ki is mondta: — Ez most már mindegy. De Giuseppe, aki velem volt bezárva, az is tüdőbeteg lett ott. Ott is halt meg. Én akkor megfogadtam, hogy amint kiszabadulok, igazi harcos leszek, megbosszulom Giuseppet. Nagyon szerettem Giuseppet. Ő már öreg volt, hát meghalt, de én fiatal vagyok, én még megérem a győzelmet, gondoltam.

Én megint beleestem abba a hibába, mely a szándékhoz a tettet, az eredményt, a vágy után a teljesülés híréért várja. S mert ő elhallgatott, megkérdeztem:

— És aztán?

Felvonta szemöldökét, mintha jobban meg akarna nézni, s egy mozdulatot tett, melyet semmi se fog emlékezetemből kitörölni. Magára akart mutatni, de vékony karja már nehezen engedelmeskedett, nem tudta felemelni, csak a keze mozgott. Így mutatott magára. Aztán azt mondta, s ezúttal nem mosolygott:

— Ez minden.

— Nem, nem! — kiáltottam én, s ahogy ilyenkor már szokás, meg akartam győzni arról, hogy majd meggyógyul és majd, akkor majd. . . De ő elnézett a fejem fölött s nem szólt semmit. A takaróját kezdte csupálni. Gyerekarcán az öregek reménytelen tompa fáradtsága tükröződött. Kiszívítottam selymes haját a homlokából, s vártam, még mindig vártam. De ezúttal is hiába, mert ő ekkor már távozóban volt.

Ács József szüvegrajza

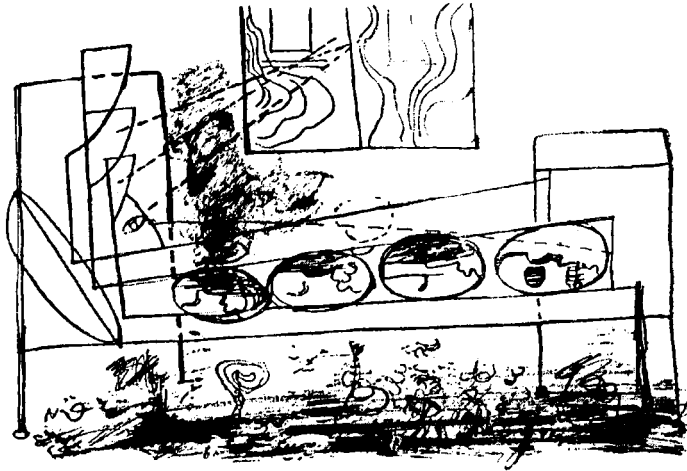
Búcsú

Vladan Desnica

Egészen megrokkant már. A túl bő gallér mögül vékony nyak meredezett, torka alatt petyhüdtlen lógott a bőr, csontos kezében remegett a bot. Az asszony meg, nyolc évvel fiatalabb lévén férjénél, a meddő asszonyok frissességével fürge volt és beszédes, rátartian feszített, mint általában a kisművésűek. Házáséletükben, hallgatólagosan mindent arra alapoztak, hogy az ember hal meg előbb. Mégis az történt, hogy az asszony ment el hamarabb, méghozzá röpke három-négy nap alatt, valami heves jobboldali hasgörcsben. El sem kísérhette utolsó útjára, olyan tehetetlen és beteg volt ő is. Helyette Anna ballagott a koporsó után, régi szolgálójuk. Elhomályosodott szemmel, a csukott ablak mögül nézte a menetet, szípozott csak, mert hogy zokogjon is, ahhoz túlságosan gyenge volt.

Lábadozása hónapokig elhúzódott. Anna ápolta. Elvégzett a ház körül, a menzáról elhozta az ebédet, egy kis levest mindig félretett egy láboskába vacsorára, aztán megállt egypár percre az ágy végében, kopott nyúlprémes kabátjában, fekeete viaszosvásznon táskával a kezében, útra készen. „Nahát, akkor megyek” — mondta mindennap változatlanul. — „Ha lesz időm, bekukkantok egy kicsit délután.” Hallotta még, ahogy becsapódott mögötte a kapu és csattant a retesz. Egyedül maradt. Egyedül mindennap, tengernyi magányával. Egy félnap meg egy egész éjszaka állt előtte, másnap reggelig. Egyetlenegy gondolat töltötte ki idejét, egyetlenegy kérdés foglalkoztatta: benéz-e hozzá Anna délután, vagy sem. Gondolatai úgy ugráltak egyik lehetőségről a másikra, mint kanárimadár a kalitkában átlófáról átlófára. Nem kellett neki semmire sem Anna délutáni látogatása, de a reggeli „eljön-e?” és az esti „eljött” vagy „nem jött el” között elmúlt a nap. S közben volt mit várni, valamiféle tartalma volt ez életének, értelme, célja.

Az éjjeliszekrény fölött megfakult fénykép, ovális keretben. Csikos sportingben, szalmakalapban, kezében karikával, hét-nyolc éves vézna kisfiú nézett le róla. De most, annyi év után, Antun sohasem gondolt erre az első házas-

Ács
József
szöveg-
rajza

ságából volt kisleány. Arra az izgalmas napra sem emlékezett már, amikor a kis Ivó magára fordította a forróvizet edényt; nem emlékezett az örült kétségbeesésnek és az esztelen reményeknek azokra a napjaira sem, amikor mintegy magánkívül ült a tolóablak mögött, gépiesen peccsételgetve a leveleket, a felek pedig az üvegen túl, csodálkozva bámultak rá, hogy mi lehet ezzel a hivatalnokkal, keze úgy remeg, szeme pedig dagadt és vörös. Már régen nem gondolt minderre, mint ahogy egyáltalán nem gondolt első házasságára, első feleségének halálára, arra a néhány özvegyemeri esztendőre — semmire, ami ez előtt a másik asszony előtt volt. Az a kis kép innen-onnan már egy félszázada lógott az éjjeliszekrény felett, s Anna éppúgy leporolta kétszer hetenként, mint ahogy a kilincset is megtörölgette, vagy mint azt a porcelánból való gyereket a fiókos szekrényen. Ott áll, karján egy kosár eperrel, a foga között pipával, s Antun tekintete már évek óta tudatosan elkerüli.

Levelet nem várt senkitől, azt sem, hogy meglátogassa valaki: rokonsága nem volt, még régi nyugdíjas barátja is elköltözött tavaly patikus fiához, vidékre. Újságot nem járatott, csak a postatisztviselők egyesületének havonta kétszer megjelenő Híradóját kapta, amely főleg „szakmai és szervezeti híreket” közölt. Csupán a negyedik oldalon szentelt egy hasábot a világeseményeknek. „Tizenöt nap a nagyvilágban” címen. A hírek azonban, furcsa mód, nagyon számszerűek voltak, a mondatok folytonosságát minduntalan megszágtaták sokszámjegyű számokkal, amelyekben nem áll meg a tekintet, csak átsiklik. A rovat egyetlen híre sem tudott a képszerűségig vergődni: „Indiában már — s itt egy szám jött sok nullával — négyzetkilométernyi területen elharapózott a kolera... Vagy: „Az Egyesült Államokban már — megint egy szám, sok nullával — munkanélkülit tartanak nyilván. És így tovább. Még az a hír is, hogy az egyik dél amerikai államban kitört a forradalom és hatnapi elkeseredett harc után Florencio Garigo tábornok, a lázadók vezére került hatalomra, olyan száraz volt, mint egy anyakönyvi bejegyzés.

Ágyából az utca túloldalán lévő négyemeletes ház legfelső emeletének három ablakát láthatta és egy negyediknek a felét. A kép teljesen eltorzult, ahogy így ferde látószögből, az egyenetlen, buborékos ablaküvegen keresztül nézte. Amikor megmozdította fejét, a vonalak meghorpadtak, meghajoltak, az élek kígyózó táncot jártak, az ablakok négyszögű kerete szinte megelevenedve csúf vigyorra torzult. Amikor egy kissé arrébb húzódott ágyában, a negyedik

ablak másik fele is előtűnt. Alattuk lehullott a vakolat és kitetszettek a meztelen téglák. A lyuk hosszúkas volt, valami földrajzi ábrára emlékeztetett, jobb alsó sarka nyelvben végződött, mintegy bemélyedő félsziget. Hanyatt fekve, a csupasz résznek csak mintegy kétharmadát látta, a félsziget csak akkor mutatkozott, ha baloldalára fordult. Ha meg kissé mélyebben süppedt bele az ágyba, a lehámlott résznek csak a felsője látszott. Ahogy hánykolódott az ágyban, az a seb a ház falán szétterült vagy összehúzódott, elnyúlt mint a higanycsepp, vagy két csepre szakadt. Elég változatosságot nyújtott tehát, többet is, mint amennyire szüksége volt. Sok sok fölös időt, elnyelt az a néhány esőmosta téglá.

Egy reggel arra ébredt, hogy a lyuk megnőtt ám, de alaposan: a bal felén, a félszigettel szemben, még egy darab vakolat lehullott. Arról is meg lehetett ismerni, hogy világosabb volt a színe. A változás szinte lázba hozta, a kombinációk gazdagsága úgyszólván kimeríthetetlen lett.

Antun egyre mélyebbre süllyedt a tehetetlenség hínárjában. Eljött az a nap is, amikor képtelen volt felkelni. Ahogy lejött az ágyról, érezte, hogy a föld kicsúszik a lába alól. Engedelmesen visszafeküdt tehát. Másnap Anna kölcsonkérte az éjjeli edényt a harmadik emeletről, és elhelyezte az ágy közelében. Attól fogva ki sem lépett a szobából. Már a nézés is fárasztotta, s ezért félig lehunyt szemmel feküdt a nap legnagyobb részében. A szemben lévő házak homlokzata a messzeség ködébe veszett, mint a kéklő partok a távolodó hajóról. Most már a falnak azt a jól ismert kedves rajzát is úgy nézte, mint az álmos macska, körvonalai el-elhomályosultak. Álom és valóság láthatatlan köre így szűkült mindegyre, és amikor behunyta a szemét, minden egyformán közel és egyformán távol volt neki. A napok, furcsa mód, mérhetetlenül rövidebbek lettek (vagy hosszabbak — ki tudná megmondani?), sekélyek, de ugyanakkor feneketlenek, mint a lyukas zseb. Az álmosan leereszkedett szemhéjak mögül könnyebbé vált a várakozás a kívánság pedig ritkábbá és elhalaszthatóbb! Valahogy minden elérhetetlenné vált. A kis előszoba például már egy másik világ volt. A folyosó — az ismeretlenség előcsarnoka. A konyha pedig — odáig messzi és fárasztó az útja még a gondolatnak is!

Egyszer, ahogy így szundikált, úgy tetszett Antunnak, hogy valaki motoz a kapunál. Mintha papír susogott volna. A következő reggelen Anna egy összehajtott papírlapot hozott neki. Címzés nem volt rajta. Az ajtónál találta. Antun lassan széthajtotta. Egy gyászjelentés volt. „Fájdalomtól megtört szívvel jelentjük rokonainknak, barátainknak és ismerőseinknek, hogy felejthetetlen halottunk Tomo Lomovics... stb., stb.” Hm! Ki lehet ez? És mi a csodának küldték neki ezt a gyászjelentést? Lomovics! Antun nem tudott rá visszaemlékezni. Egész nap eltöprengett az ismeretlen emberről szóló gyászjelentésen. Pedig lehet, hogy csak tévedésből csúsztták ajtaja alá, vagy éppen a csintalan szomszéd gyerek műve. A gondolatfolyam egy-ideig ebbe az irányba sodródott, de aztán megfáradtan, észrevétlenül félre-útra terelődött, csatangolt kedvére a végtelen, sóvágytalan tereken, madárként felröppent és megpihent ringó ágakon, majd elbűjt, elveszett, mint patakocska a fűben. Szünet. És ekkor, szinte magától, minden ok nélkül, ismét előbukkant a kérdés. Hm, Lomovics? Szászor is elismételte magában, végül már úgy érezte, egészen közel férközött szívéhez és oly ismerős! Ó, hogyne, ismeri, nagyon jól ismeri ezt a nevet! Csak éppen az nem jut eszébe, hogy ki volt. Avagy pontosabban, képtelen arra az erőfeszítésre, melyre szüksége volna ahhoz, hogy valóban eszébe jusson. És a gondolat megint elfárad, elszunnyad, begubózik. Aztán megint fészkelődni kezd, mint a tetszhalott bogár, és felbukkan a kérdés, tompán, csökönyösen:

— Tomo Lomovics? Hm!

És így két napig. Azután pedig, valahogy hirtelen, átmenet nélkül, eltűnt Lomovics a semmibe, mintha soha nem is létezett volna.

Mindjobban elmerült ebben a félálomban. Abban a mérhetetlen, időtlen szendergésben, melynek mintha nem volna sem eleje, sem vége. Fáradtan felveti szemét és az ágy végében ott látja Annát: egy pohár meleg teát hozott és szölongatja. Nem tudja, mikor jött be a szobába, és azt sem, hogy éppen most szólította-e csak meg, vagy már régen itt van mellette és talán harmadszor-negyedszer szól. Egy korty tea, majd ismét vissza az álomba. Mintha megint szólna valaki. A pillák nehezen nyílnak szét. — Anna van itt gyapjú sapkájában és kabátban, indulásra készen. Nem tudja, hogy ez most azután a pohár tea után van-e, vagy az tegnap volt, ez meg ma. Szeme becsukódik.

Most meg zúg a füle, messziről jön a zúgás, ki tudja honnan, azazhogy, nem is egészen zúgás, hanem valami halk, halk, távoli, kellemes zsongás: egyenletes, ezüstös, törékeny, és tart, tart... Vékonyodik, halkul, most még hallod — most már nem, megbújt valahol, de függetlenül tőled, függetlenül attól, hogy érzed-e vagy sem, tart, tart... A lemállott vakolat helye a szemközti falon már régen nem létezik. Egyáltalában szemmel látható, megismerhető nincs többé. Csak egy hang, állandó, szakadatlan hang, végtelen ezüstszál, csökönyös mintha valami mennyei csengőgombja fennakadt volna. Nincs most már sem nappal, sem éjszaka, csak valami ismeretlen opálos, ködös fény, amely a csukott szemhéjakon is átszüremlik.

Két-három nap, anélkül, hogy tudná, mi történik körülötte, mintha átugrotta volna őket. Íratlan fehér papírlapok. És akkor, egyszerre, egy arcot lát maga fölött, két nagy szemmel, mint két napóra. Egészen közel van, túlságosan közel, annyira közel, ahogy valóságban már nem is lehet. Az arc belehajol, szinte belefúródik a szemébe, mire ez kitágul, hogy befogadhassa a képet. Széles, vörös arc, nehezen lélegzik, kóchaj, ritkás. Ismeri őt is, ó hogyne ismerné!... Nem emlékszik éppen rá, de jól ismeri!... Kissé odébb, tisztelen, a hasán összekulcsolt kézzel, Anna. Antun lassan eszmélkedik, mindjobban magához tér. Az orvos elteszi a fecskendő meg a tűt — fehér golyosba takarja —, és mond valamit. Már a hangját is hallja, bár nem érti a szavakat.

Antun jobban érzi magát. Egész délután öntudatánál van. Világosan hallotta, ahogy becsukódott az ajtó és csattant a retesz, amikor Anna elment. Eljövök holnap is — mondta —, mindjárt a hajnali mise után. Eszerint holnap vasárnap. Ma tehát szombat. Egyedül van. De mintha erősebb volna. A túlóldalon megint megpillantotta azt a csupasz falrészletet, mintha valami hosszú utazásról tért volna vissza. És amíg így fekszik, a gondolatfolyam pedig lassan megindul benne, a hamu alatt felparázslík a nyugalanságnak egy kicsiny szikrája, mint amikor valamilyen testi szükségletünk jelentkezik, de még halványan, bizonytalanul, vagy amikor a kötelességmulasztás sejtelmé kóroz bennünket. És ez a nyugalanság egyre nő, nem engedni nyugodtan feküdni, hajtja, noszogatja, hogy cselekedjen. Két három kísérlet után, felkel. Szédül, fehér köd borul az agyára és a szemére. Megfogózik az ágyban, a szék támlájában, majd a mosdóban: támaszt keres szerte a szobában... Valamit tennie kell, tudja, valami végsőt, ami nyugalmat hoz és megkönnyebbülést. Eljut a szekrényig, megmarkolja a fogantyúját — eh, nem az! Valami eltaszítja ettől a szekrénytől, valami zavaros érzés. Nem is nyitja ki: az ajtón túl ott meredezik, mint gyilkos a függöny mögött, fekete öltönye a fehér inggel, szépen felakasztva a vállán — ezt még a megboldogult készítette így ki... Téblából szerte, majd megáll. Mintha eszébe jutott volna; mintha az a nyugalanság megpihent volna, akár a labda, mely némi habozás után végül mégis csak a lyukba gurul és megállapodik benne. Lassan, óvatosan, elindul a konyha felé. Hosszú ingében végig csoszog a homályos folyosón, két tenyér kúszik a síma falon. Időnként ködfelhők gomolyognak szeme előtt, mint az előbb, az utazás végcélja pedig igen-igen távolinak és nehe-

zen elérhetőnek tetszik neki. Valami mégis tartja és kergeti, lelket önt a lelkébe. A konyhában matat, piszmog; föl-fölszisszen és halkán nyög. Elindul visszafelé. Egy bádoglavórt visz, meg egy kancsó vizet. Ohó, most már a szobában van, biztos révben! Vizet melegít a gyorsforralón. Ül a karosszékben, feje minduntalan lekökadna, ha nem tartaná erős akarattal egyenesen. Megvárja, amíg a kancsóból fel nem emelkedik az első könnyű párafelhő, aztán beleönti a vizet a mosdótálba, erőlködve lehajol és mossa a lábát, szertartásosan, a lélek alázatával. Amikor mélyebbre hajol, fejébe tolul a vér, elszédíti és tompán dobol a fülében.

Befejezte. Lefekszik. Rendbehozta magát, most megnyugodva vár. Lenn az utcán felzakatol a fűrészgép — az idén megkészt a tüzelő, siet a szomszéd összevágatni és behordani. A körfűrész éles sikoltása úgy hasít bele szabályos időközökben az utca egyenletes zsongásába, mint a delfin ezüstös uszonya a tenger habjába. Elmúlt aztán ez is, elcsendesedett minden. Az ablak előtt az est kiteregette sötét vásznait, mind sötétebbek ereszkednek le, és süllyednek, mint a háló a tengerben. Alkonyat leng a szobában.

Holnap pedig eljön Anna.

Borbély János fordítása

Georges Rouault: Sebesült bohóc (olaj)

Ma még virág vagy

Deák Ferenc

*Nem vagy szép virág a kertben,
nem vagy halkröppenésű lepke,
a tested aratástól búzabarna,
és ajkodon éveid bántatlan szedre
zsendül,
s a következetesség csendes férfiarcban
— érlelő nagy derűben is —
végre magát szivedre hajtja
talán, hogy érezzed, te
legifjabb dajka:
nem elég barna lenni, barna
hajjal, barna szívvel várni az estét,
nem elég arról beszélni, amiről eddig beszélgettél!
Nem elég azt a nevet viselned,
amit viseltél.
Megérzed, hogy amiért tegnap
szép voltál — ma azért —
nem lehetnél.
Az arcod megismeri majd
az anyák aggódó arcát
és szived komolyan sajog
s nem egy férfiért szolgál
okosodó kezed,
mert millió asszony lesz a tested
millió csók lesz a
szerelmed, millió név lesz a
neved — egyetlen anya lesz a
neved. Még ma pillangó
vagy, ma még virág vagy,
ma még árulod szedred
fanyar, éretlen szerelmét...
Ma még csak én hívlak egyre
kiáltozva, egyre, egyre!
Ma még csak nekem adatik egy kis részeg este.
Anyámra tekintve valamit érzek,
és kiáltozok érted, egyre, egyre.*

Kicsi Szabó

Borbély János

A saroktól a negyedik házban, igen, ott lakott Kicsi Szabó: Az Apám. Kicsi volt a ház is, földszintes, de szép, nekünk kedves. Zöld kapu tartozott hozzá, meg egy kis kert, telis-tele gyümölcsfával. Amikor eljött a tavasz, egyetlen nagy-nagy bokréta volt a kertünk, a zöld, a fehér, a lila meleg harmóniája, illaterdő. A szomszédság méhei hozzánk jártak döngicsélni, harmatos reggeleken vadgalamb bűgött a kertünk alatt, egy-két hétig minden évben a sárgarigó is vendégünk volt. Kicsi Szabó eltanulta a füttyét, s reggelente, amikor kiállt az ajtó elé az első korty friss levegőre, addig feleselt vele, amíg vagy a jó rigó meg nem unta, vagy az anyám be nem szőlította, hogy most már illenék megreggelizni.

Mert hármascskán éltünk a házban: anyám, én, meg Apám. Abból éltünk, hogy Kicsi Szabó reggeltől késő estig ült a varrógépnél, és varrt mindenfélét, kabátot, nadrágot, mellényt, amit idegen emberek kívántak tőle. Meg abból talán, hogy én is ott ültem a gépen vagy a hosszú szabóasztalon az ernyős lámpa alatt, és énekeltünk. Nagyon szerette a nótát. Valamikor régen, legénykorában, mint ahogy többször is hallottuk tőle, második tenort énekelt a Dalárdában. És énekeltünk a késő éjszakai órákig, amikor nem zörgött a gép, hanem vasalt éppen, vagy mást csinált. Én vittem a primet, ő meg tercelt, mert azt szeretett legjobban, tercelni.

Így ment ez sokáig, különösen karácsony, újév, húsvét, azaz ünnepek előtt, amikor bőven volt munka, sok embernek kellett új ruhát csinálni. Mert munka volt akkoriban, éppen hogy csak meggyőzte egymaga. Pedig kis szabó volt valóban. Nem volt híre, hírneve, sem csillogó, tükrös üzlete a belvárosban, féllábon ugráló tucatnyi segédje, semmije, csak a két keze. Csak úgy, háznál dolgoztatott, mert üzletre — pedig be vágott rá — sohasem tellett a pénzből, de bátorságból, vállalkozókedvből sem. Vevőinek köre kicsiny, sógor, rokon, koma meg a szomszédság, bár volt olyan is, igaz, akire azt mondta, hogy az jobb család. De abban nem volt köszönet, mert csak alakításokat hozott, fordításokat. („Rongyait hozta ide” — mérgeskedett ilyenkor Kicsi Szabó.) Ha viszont újat csináltatott az ilyen, elvitte a város leghíresebb

szabójához, jó borsosan megfizette, de nem bánta, mert a nagy szabó, az téma a társaságban. Ezekre haragudott az Apám.

— Cifra nyomorúság — mondogatta.

Azért mindig elfogadta tőlük a „rongyokat” is. Sohasem küldte őket máshova, még csak kibúvót sem keresett, hogy kérem most sok a munkám, és mondott volna egy elfogadhatatlan időpontot, például azt, hogy jöjjön érte három hónap múlva. Nem, ezt a fényűzést ő nem engedhette meg magának. Minden krajcár jól jött a háznál, mert az a gyerek is (ez én voltam) oly sokba kerül, az a sok drága könyv, nem győzi az ember, no és ha már rólam van szó, mi tagadás, egy-két betört ablak is a lelkeken száradt.

A fő gond persze nem ez volt. Hanem az adósság. Ez volt a neve a legfőbb mumusnak a háznál, ez vette el Kicsi Szabó álmát, miatta járt harminc évig egyetlenegy fekete télikabátban, miatta nem volt anyámnak soha divatos kalapja és énnekem sem lehetett soha kisbiciklim. A szomszéd fiúnak igen, nekem nem... Adósság. Így hívtuk, egyszerűen és a szintiszta igazságot tökéletesen fedő szóval, melynek nálunk kizárólagos, semmi másra, semmiféle más tartozásra nem vonatkoztatható jelentése volt.

Kicsi Szabó háza ugyanis, mint a környékbeli kis családi házak legtöbbször, betonalap helyett, a nincsenre épült. Volt egy kis pénze, igaz, hiszen míg házbérben élt, addig is fogához verte a garast, mert akkor is házépítésre gondolt. Aztán örökölt is egypár ezret, éppen annyit, hogy megvehette rajta a telket. Mert hiszen minden házépítés azzal kezdődik, hogy az ember megveszi a házhelyet, a placcot. A dolog nehezebb része azonban még csak eztán következett. Futott Kicsi Szabó banktól bankig, hivataltól hivatalig, kilincsel, kért, követelődött, hogy hát a házhely megvolna, tessék mármost pénzt és engedélyt adni, hadd építse fel azt a bizonyos „sajátot”, melynél nagyobb kincset akkor Kicsi Szabó el sem tudott volna képzelni. Annyi pénzt kellett összegyűjtenie, annyit, hogy... hát mit mondjak: amennyit ő még soha életében nem látott egyrakáson.

De azért adtak neki. Így lett a nagy adósság vagy Adósság, nagybetűvel, mert hiszen nevezetes, élő, eleven személy volt, jellemmel. Rosszakarátú volt, alattomos, sötét. Mindig és mindenütt, láthatatlanul bár, de jelen volt, megbújt gondoljaink árnyékában és megjelent örömeink verőfényében, kajánul vigyorogva, minden szép tervet, szándékot, gondolatot csírájában megfojtva, örökösen azt szajkózva nem lehet, nem lehet.

A pénz tehát megvolt, megkezdődhetett a fészekrakás. Tavasszal a kert végében kiverte Apám a vályogot, annyit, amennyi a fél házhoz elég volt. Nyárig megszáradt. Megvették a téglát a ház másik feléhez, és jöhetett a pallér. Jött is, egyszál magában, Kicsi Szabó állt be hozzá segédnek, mert így olcsóbb volt. Izzasztó nyári meleg szakadt rájuk, könyörtelenül pörkölt a nap s folyt reggeltől napestig a munka. Kicsi Szabó hordta a téglát, vályogot, habarcsot kevert, meszet oltott, vizet hordott, húzta a tetőgerendákat az ácsmesterrel, vastag kötelekkel fel a falakra, csoda, hogy nem történt semmi baj.

— Nem szokta a cigány a szántást, mi? — így tréfálkozott vele a keménykötésű kőművesmester, onnan föntről, a falakról, kezében a habarcsos kanállal. Pedig megszokta biz az hamar, nagy volt benne az akarat, hisz ott nőtt, magasodott előtte szemlátomást a ház, a hajlék, vagy ami talán még ennél is több volt neki, a birtok.

No és tető alá került végre. Bevakolták, beszórták a falát valami festékkel elkevert csillogó anyaggal, s olyan szemhízaló, puccos kis jószág kerekedett belőle, hogy amikor elkészült és bele is költöttünk, Kicsi Szabó boldog sóhajjal ült le elébe a magaácsolta fapadra, és nézte, nézte sokáig szótlánul, míg csak el nem homálycsult a szeme. Aztán pedig már számulni kellett. Anyám odahozta a kis kékfedelű füzetet, benne az összes kiadásokkal.

— A kőművesnek ennyi, az ácsnak ennyi, a villanszerelőnek ennyi — fogott hozzá az anyám, s elmélyedtek mindketten a számolásban.

Akkortájt, a következő hetekben, hónapokban vettem észre először, hogy nálunk bizony reggeltől estig zakatol a gép, szalad széleseben a finom puha szöveteiken, izzik a vasalókálya, lendül és csusszan a nagyvas, és Kicsi Szabó mind mélyebben hajol a munkája fölé. Esténként pedig, a kékfedelű füzet fölött ilyen szavak hangzottak el:

— Ennyi kosztra, ennyi ruhára, ennyi az adósságba...

És volt idő, amikor a kisbicikli miatt nem is haragudtam Adósságra. Akkor már korcsolyát szerettem volna...

Évek teltek el. Háború volt a nagyvilágban és háború a mi kis világunkban is. Hadijelentések, jegyrendszer, sorbanállás. És légitámadások. Egy, kettő, három, négy — sok, aztán már nem számoltuk. Amikor széo idő volt, Kicsi Szabó csak kiszalasztott az udvar végébe, az esővízes hordóhoz.

— Nézd meg, fiam, jönnek-e azok a darazsak — mondta.

Lyukas lévén a hordó, üresen állt örökké, zsongott, kavargott abban mindenféle hang, sokszorososan felerősödve, a repülőgép moraja is. A hordó volt a fülhallgató, úgy hívtuk. Zúgott az, ha behajoltál, jelezte: „Jönnek!”

Hát jöttek is. Derült tavaszi vagy nyári napokon. Zúgtak, brummogtak a hatalmas bombázógépek, csillogtak messziről a napsütésben, aztán mire ideértek, gyászosan, fenyegetően szürkék lettek. Majd kioldották terhüket, nyomukban égett, füstölt a város.

Fedezékünk a kert legtávolabbi sarkában volt, Kicsi Szabó maga ásta, és befedte néhány gerendával, földdel, lombbal. Ide menekültünk mindannvian támadás idején. Kicsi Szabó is. Ő szokott utoliára lejönni, kezében a varrógép fejjel, mert azt mentette mindig. De csak a fejet.

Szokása szerint a bejárathoz ült és szemmel tartotta a házat. Nézte, mereven, kissé sápadtan. A szomszéd utcában három nappal azelőtt talált telibe egy egész házsort a láncos. Fűtvültek a bombák, úgy éreztük, éppen a feiünk fölött. Aztán robbantak. Rengett a föld, a mennyezetről nva-kunkba hullott, orrunk elé nedves zsebkendőt tartottunk, a ház egyetlen négy lábúja, a nyuszi, mélyen beásta magát a fedezék falába. Légnemomás emelgette házunk cserepeit, felpattantak és lecsapódtak, mint a zongorabillentyűk, ahogy végigsuhintott rajtuk a levegő korbács, a fák ágai közt repeszek surrantak.

Megkérdeztem az Apámat: miért csak a géofejet hozza magával ide. Mért nem a géo alvázát is. hiszen arra is szükség van.

Szeme akkor furcsa lobot vetett.

— Azért, fiam — mondta —, mert ha arra kerülne sor, én ezt a gépet akár kézzel is elhajtom...

Soha olyan keménység nem volt a hangjában, mint akkor. És ahogy lehajította a fejét, fekete hajában ősz szálak csillogtak meg ezüstösen.

Ma már tudom: Kicsi Szabó abban a pillanatban Nagy Szabó volt. Nagy ember.

Áthallás

Majtényi Mihály

A szavakkal úgy vagyunk: nem tudjuk soha biztosan, hol is szedtük fel őket. Itt van például az a szó, hogy áthallás. Megecsüdnék rá, hogy a rádió feltalálása előtt senki sem mondta ezt. Áthallatszik, igen valami — ezt mondtuk, de hogy áthallás, ez akkor hangzott el először, amikor egy szomszéd hullámhossz kezdett — rádiózáskor — beszüremkedni abba a műsorba, amelyet éppen hallgattunk. Azóta van az áthallás.

Ha zenét hallgatunk és beszéd az áthallás — beszéd, amely idegen és amelyet nem értünk —, akkor még hagyján. A kettő ugyanis nem üti egymást. Ha meg szöveget hallgatsz és áthallatszik valami muzsika, az inkább melodramává teszi az elhangzó szót. Ha azonban zenére zene hallatszik, énekekre ének... csavard el hamar, mert az pokol! Ilyenkor mondja az ember bosszankodva — még az is, akinek halvány fogalma sincs az egész rádiótechnikáról —, hogy: fene egye meg, nem elég szelektív a készülék.

Az áthallásnak, amelyről én most beszélek, semmi köze sincs a rádióhoz meg a hullámhosszhoz. Az áthallás ebben az esetben nem az éterből jön, hanem a szomszéd lakásból és a falon szüremkedik keresztül. Mostanában elég sok az áthallás az életünkben; olyanok a lakáskörülményeink, túl vékonyra méretezik a falakat, sok az ajtóval lezárt társbérlet, s ezeken túl sok az áthallás... Mégsem a megrovás hangján szólok, lírám lágyan peng és semmi kedvem szarkasztikus szavakkal nekirohanni senki szomszédomnak. Társbérletem sincs és a szóbanforgó áthallás egy klasszikus, igazi elválasztófalon keresztül észlelhető. Nem is túl hangosan, csak távoli sejtelemmel, ahogy az élet kissé mindig átszűrődik, áthallik.

Áthallik és átszűrődik igen, ne felejtse el! Ne légy soha indulatos és ne csapd be az ajtót mérgedben, ne csapd rá valakire, ne kiabálj sem haragodban, sem örömdobban túlságosan, mert a falon át hallgatva mind a kettő furcsa, idegen és mulatságos más számára. Beszéded egyhangú zsongás odaát

— ha meg többen beszélnek egyszerre, az egész: az élet átszűrődő, furcsa szimfóniája. Minden hangosabb zaj megindítja a másik fantáziáját, a túl hangosat félremagyarázzák... szóval az élet új Knigge-szabálya: tegyünk szordinót minden zajra, mert csak így élvezhető... a harmadik számára.

Az áthallás néha... poézis. Nem hiszed? Hallgasd meg ezt a történetet:

Szomszédaim aránylag csöndes emberek. Egy fiatal házaspár. Nincs köztünk különösebb barátság, de ellenségeskedés sem. Ha túl hangosra sikerül a rádióvétel, észbekapunk sietve és lenaikitjuk mindkét oldalon, ha veszekszünk, bemehet mindegyikünk egy másik szobába, s most már két fal lévén köztünk, semmi sem hallatszik át.

Igy laktunk vagy egy évig, akkor kiderült, hogy odaát egy apróság született, egy kisfiúcska. Kissé aggódtunk, hogy sírása áthallós lesz, de azok odaát olyan tapintatosan és ügyesen intézték a dolgokat, hogy ebből sem lett soha baj. Sőt, ahogy a gyermek növekedett, gügyögése valami csöndes poézist árasztott, úgy kelt át — áthallás formájában — a közös falon. Beszélni is kezdett aztán a kicsi, sőt szavalni. Rohangászni is kis lábacskáival... kop, kop... értesz, ugyebár? Ez sem lett soha casus belli, ez az áthallás is olyan, mint ahogy az élet természetesen zajlik. Aztán... egy kislány is született, s nemsokára együtt csiviteltek, ez volt az áthallás újabb, kétszólamú állomása. Eltört a méceses a kisebbnél? A másik, a nagyobbik vigasztalta... aztán veszekedtek egy sort — add ide, az enyém —, ha crescendo-ba fordult az ilyen nézeteltérés, valaki mindig ügyesen kituszkolta őket valahová. A másik szobába biztosan. Néha felcsendült náluk valakinek a száján: jaj, ezek a gyerekek máma... de múló kis felhőske csupán az ilyen. Én sokszor elképzeltem a csöndes átszűrődő zajok nyomán a két kistestvérke fejlődő életét odaát a falon túl.

Aztán... figyelj csak, ez érdekes... csönd lett hosszú napokra, mély csönd odaát. Mély csönd. Talán nincsenek itthon? De igen, néha mégis volt csöndes áthallás... léptek, de milyen aggodalmasak! Akkor hallottuk, hogy a kisfiú beteg. Hogy súlyos beteg. Orvost is láttunk elsurranni az áblak alatt... igen, mondogattuk a feleségemmel... beteg szegény! Az áthallás most... az áthallás a fekete némaság volt. Úgy látszik, a másik szobában ápolták, és két fal volt köztünk. Hangmentes fal, nem jött onnan csak néha egy ajtónyitás. Az emberben ilyenkor nincs bátorság, bekopogtatni és kérdezni... bejárataink más más oldalról esnek amúgy is... szóval, semmit sem tudtunk róluk. Hiszen mi csak falszomszédok vagyunk, egyetlen falon az átszűrődés és áthallás, ez minden, ami összeköt bennünket. S találgattunk — ha beteg a kisfiú, a kislányt biztos kiadták rokonokhoz, azt ezért nem hallani. De nehéz is az élet sokszor!

Mondom, hosszú hetekig tartott ez így és akkor egy fátyolos, homályos este... valaki mintha ajtót nyitott volna odaát, mintha összenyitotta volna a két szobát... és azon keresztül bágyadtan (mintha távolból jönne az áthallás, egy másik planétáról) a kisfiú anyját szólongatta. Anyu... Anyuka.....

Igen, így volt. Egy pillanatra csönd ült nálunk is a lakásra... hallod? — néztünk egymásra a feleségemmel. Mert ez az áthallás évekre röpitett vissza mind a kettőnket.

... Mikor még a miénk is kicsi volt: és nagy beteg... emlékszel? Ez az elkínzott, elnyújtott hívás és suttogás felidézte egy régi év fájó, izgalmas és mégis örömteli emlékeit... emlékéit egy régi pillanatnak. Mára még csak ennyi, elkínzottan, hogy mama!... holnap már erősebb a hang, igen, holnap az élet visszatér... emlékszel? Holnapután már tapiskál a lábával az ágyban, fel akar kelni, de nem szabad, nem szabad még, de kiabál és a játékait követeli! Holnapután a testvérkéje után kérdez szomjasan, az miért nincs itt...

emlékszel? Pontosan így volt nálunk is, pontosan így volt. Rontó Pál kilép a betegségéből és otthagyja, lehányja magáról a bajt, mint ahogy a kígyó leveti vedlett bőrét. Rohangászni fog és kiereszti a hangját, lesz áthallás, de mennyire — már nem vagyok beteg, hagyjatok!

Emlékszel?

Milyen furcsa, hogy egy közös fal, egy áthallás milyen hatalmas megjelenítő erővel hozza vissza az elszállt esztendők emlékeit két ember közé. Es elsűgja ugyanazt a hangot, átsűgja felidézi egy hajdani pusztító, lobogó fájó tűz emlékeit... Áthallás, igen, ennyi az egész. És mégis boldogság tud megcsillanni valahol a lepergett évek töredezett emléktábláján. Néhány könnycsepp, amely furcsa volt már akkor is.

Ossip Zadkine:
Rombadölt város (bronz, 1947.)

A vigasztaló

Szirmai Károly

Péter már hetek óta senyvedt sorsára várva a cellában. Cellája utolsó volt, a legrosszabb, legkomorabb. Kopasz és sivár, még egy szalmazsákja se. Csak puszta négy rücskös fala. Azok is nyirkosak, penészesek. Még télikabátban se mert nekitámaszkodni, mert posztóját átverte a nedvesség. Éppúgy, mint a piszkos, olajos padlót, mely sohasem tudott megszáradni.

A büntetőcellában — mert az volt — egész nap félhomály derengett. Különösen, ha borongós volt az ég. Szép időben is csak késő dlután festett a nap néhány erőtlén, halavány csíkot az egyik fal felső részére. Péternek föl kellett ágaskodnia, hogy elérje, megsimogassa.

Előre szorongás fogta el, ha közeledett az alkony. Nemsokára leszáll a nap — gondolt rá, egyre idegesebben járkálva a cellában. Le-föl, le-föl — egyik faltól a másikig. A szomszédos cellában is járkált valaki. Nyugtalanul, magátfárasztóan. A lábbelik tompán puffogtak.

Talán még nyolc-tíz perc — gondolta — és hozzák a vacsorát. S csakugyan, nemsokára behallatszottak a kondért cipelő rabok nehéz léptei. Majd kulcsköteg csörrent, s a szolgálatos őr, ideget tépő csattogással nyitogatni kezdte a cellaajtókat. Egyszerre csak kettőt-hármat.

A cellalakók kijöttek, fölverték a pléhtányért és kanalat s odajárultak a kondérhoz. A vacsoráért, mely hetek óta ugyanaz volt: amerikai bablé.

A levest két perc alatt el kellett fogyasztani. Különben gorombán bekiabált a durva, ripacsosképű, vörösorrú őr, hogy „Kész!?”

Péter nem tudta oly gyorsan kikanalazni a forró levest. Összeégette a száját és a torkát. Alig nyelt le hát néhány kanállal, a többit ott hagyta.

Azután összeszedték az edényeket, az őr csattogó zörömböléssel újra helyükre húzta a vasrudakat, s lelakatolta a cellákat.

Péter ismét magára maradt. Reménytelenül, egyre fokozódó rosszérzéssel tekintett az ablaksávra. Az égen esőt ígérő felhők gyülekeztek, az alkonyi szürkületet rohamosan fölfalta a sötétség.

Sietnie kellett, ha el akart helyezkedni éjszakára. Ez abból állt, hogy a cella legkevésbé nedves padlójára egymásra terített több lepedőnagyságú újságot, lábszárát a hideg ellen papírba csavarta, s fejpárnának alágyomószőlte összehajtogatott törülközőjét. Utána, jobbfelére fordulva, lefeküdt a papírszigetre. A csendet, mely fekete vattaként körülölelte, csak megújuló köhögése szaggatta meg.

A percek lassan vánszorogtak. Majd egyszerre villámlani és dörögni kezdett. Mint egy nekilódított, óriás vasgolyó; úgy gurult végig a dörgés a mennyei visszhangos padlásán. Pár pillanatra rá zuhogni kezdett a mindennaposá vált hűvös zápor, s csattogva verte, paskolta a cellaelőtti, cementtel ragasztott téglajárdát.

Nyolc óraker megállt Péter cellája előtt az ügyeletes őr, s a kukucskáló lemezt elhúzta, kézilámpájával bevilágított, hogy lássa, nem csinált-e valamit magával.

Péter nem tudott aludni. A köhögés újra elfogta. Gyulladt csipőcsontja is fájt a kemény padlón való fekvéstől.

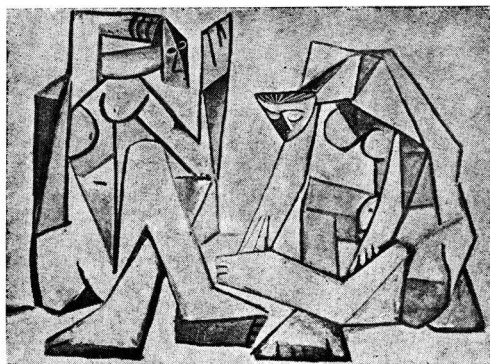
Kilenc tájban hirtelen felbődült a közeli posztógyár dudája. Oly öblös ősvilági hangon, hogy a levegő beleremegett. Péter, ha esténként meghallotta, mindig úgy képzelte el, hogy egy vastag hangcsőből árad a dudálás.

Nemsokára jönnek a lányok a váltásból, gondolta. Jönnek, egymásbarokrolva egy ernyő alá bújva és énekelve. Mert mindig énekszóval jöttek. Bizonyára örömben, hogy vége a robotnak, mehetnek haza, s otthon nemcsak vacsora és pihenés várja őket, hanem talán udvarló is.

Minden este velük jött egy furcsa repedthangú lány is, aki nem énekel a többivel, hanem külön, elandalogva, magamagának, nem törődve, hogy bántja-e valaki fülét vagy sem. De Péter, ha meghallotta, úgy látta maga előtt, mint aki révületben, vágykórosan, egyedül jön, közeledik az úton, nem hall, nem lát, csak megy, lépked, mint az álmjáró, mindenről feledkezően, szakadatlanul énekelve kis szegényes repedt hangján a maga együgyű dalát.

Talán tizenhétéves vagy annyi se, gondolta. Bizonyára nem szép, inkább csunya, nem kell senkinek, nem csatlakozik hozzá valamirevaló férfi, ruházata is ki tudja, minő szegényes — s esténként mégis úgy várta, hogy suta repedt hangján fölcsendüljön andalgó éneke.

S akkor éjjel azt álmodta, hogy titokban eljött, odaült mellé, s kibontva férfitől soha-nem-csókolott duzzadt leánykeblét, odanyújtotta, mintha anya és szerető volna egyszerre — s ő akkor egészen megzavarodott, de álma nem pereghetett tovább, mert hirtelen fölébredt — egy tüzes szem nézett be reá kitartóan az ajtón: az őré.

Pablo: Picasso: *Két asszony a homokon* (olaj, 1956.)

Gondolatok a sínekről és egy nyári alkonyatról

Torok Csaba

(Tegnap még nem hittem volna, hogy ma ilyen gondolataim lesznek. S talán helytelen, hogy a szépnek hitt emlékeket a gondolat hideg műtőszta.ára dobjuk olykor és a tárgyilagosság fertőzlenített bonckésével belevágunk, titkos kór-okozókat kutatva...)

*Talán helytelen, talán meddő ez a konok marcangolás...
Hiszen a sínek úgys tiszták maradnak mindig.
Mindíd, amíg csak vonatok, kerekek vinnyognak rajtuk.
Mégcsak nem is rozsdásodnak. Villognak,
fényt adnak a tájnak,
irányt, távlatot, véletlen távlatot,
ebugatta tudatot, kényszervontatta vonatot...
A cél kerekei tisztán tartják a síneket, haladjanak azok
bármilyen tájon át.
Legyen az versberágott, akácos, dalos, dülöutas nyári táj,
dögöljenek halomra, egymástól süketülve, a tücskök, bogarak,
zizegjen, zakatoljon a szalma az éjjélkor delelő, bamba testek alatt,
morogjon feletle mekegő imát a mozdony —
mindegy nekik!
Ez mind semmi nekik.
Acéltestükről ezt mind levetik.
A táj, melyet merészen áthúznak, elmarad mögöttük,
bár ők maguk, mint a föld is, mozdulatlanok...
Elfut rajtuk a fény,
el a szerevény súlya,
s ottmaradnak az üresen dudáló délutánok
összetaposva,
ott a hontalan vadállat-éjszakák,
a némán doboló éjszakák.
Ott vonaglik aprópénzes, kudarcos első ölelésünk, átkokat nyerítve,*

ott mállik szét az ágy alá rúgott magassarkú cipők fehéres színe,
ott hebegnek a rádióból egyedül-hallgatott költemények,
(pedig Erich Weinert vérlázító versei azok!)

S ottmaradnak, szétszórva a töltésen,
a talpfákon, az idehurcolt kötörmeléken
vörös, könnyű cafrangokban a paprikafűzések,
az elcsépeelt kékék, mesék...

Széttépett, bűnös lepedőfoszlányokkal perel a szél...

Hej, mit csináltok, gyilkos sínek?

Csak a kerekek, nem mi, csak a kerekek...

A kerekek véresek, nem a sínek!

Parti homokból, könnyekből, kínból, rövid és hosszú hajszálakból,
kitalált érzésekből ázott lepedőkből akarunk csinálni a Tiszára hidat?
Ezen a hídon nem járhat vonat.
Más anyagból építsük fel a hidat.

Imbolygó, fekete kesztyűk a ködös, nagy falu fölé emelkednek,
hogy letépjék kék fájáról a Holdat,
de hajnalra, utolsó
kakasszóra,
jajgatva
lehullanak.

Sínpár...

Tillám, tudod-e,

hol találkoznak a sínek?

Valahol — mondd — valahol a távolban, (valahol a jövőben)...

Ónámítás!

Hisz állandó nyomtávon fekszenek a sínek.

Csak a talpfák, a nyöszörgő, korhadó talpfák kötik őket
és semmi más!

Ringassatok bár, hencegve, egy terhet, egy vonatot,

sínek, ti csak maradtok

leszögezve,

talpfára feszítve.

Csattogtok, míg kerekek röhögnek rajtatok,

s utána ismét minden olyan, mint volt.

S csak loholtok tovább, mozdulatlan, merev futással,

bilincsbevert esztelen futással,

tovább,

a legközelebbi

automata

váltóberendezésig.

(Tilla, a sínek mi vagyunk!

Mi magunk!)

Noviszád, 1958 november 23.

Marc Chagall: A nagy cirkusz (olaj, 1956.)

Borcsík a falon

Simin-Boschán Magda:

A fal gondosan pingált mintái között, a gyár dísztermének ünnepi, fékeveszett zürzavarában kissé elhagyottan állt fekete keretében a néphős képe. Nagy kép, talán az egyetlen jó arcképe annak az embernek, akinek — a halál szüntelen közelségében, Spanyolország lövészárkaiban, a rabságba döntött, legázolt Európán át menekültében a népi forradalom harsogásában — nem jutott ideje lefényképeztetni magát, de az is lehet, hogy egyszerűen nem jutott eszébe tettein kívül arcképét is örökönkbe hagyni. A kép a fölszabadulás után készült, a néphősnek titovka van a fején, arcán szomorú, csaknem torz mosoly.

Mint valami szentkép áll, csaknem a terem szögletében, szemben a szélesre tárt bejárattal, amelyen át egyre új és új emberek tódulnak be — a nagy ünnepet ülik.

Későre jár már. A füstfelleges teremben tompán visszhanazik a dobszó, valaki a közönség közül vadul rázza a csörgődobot, a szaxofon irgalmatlanul üvölt a mikrofon acélmembránjába, s a zongoristának csak nagy erőfeszítések árán sikerül úgy-ahogy összefognia a fiatalemberekből álló zenekar jazz muzsikáját — rock'n roll harsog. A zeneemelvény előtt ringatóznak, rázkódnak, ugrándoznak a táncospárok, egymáshoz ütődnek, majd eltávolodnak, a férfiak mutatóujjuk körül forgatják táncosnőjüket, az asztalokon a feldöntött poharak borvére folyik, a munkások igazgatójukat itatják, mert — ugyan milyen ünnep is volna, ha az igazgató nem inna mindegyikük egészségére egy-egy pohár bort, az üzemi milicista meg — előírásos egyenruhába bujtatott hatalmas termetű fiatalember — otthagyja őrhelyét az ajtó mellett, s kihasználva a rövid táncszünetet, lapát-tenyereivel tapsolva, bácskai kólót követel. Végülis kialakul a táncosok láncja, a kólót a vállalat sofőrje vezeti, aki — noha szerémségi — szereti a bácskai kólót. Ő az egyetlen józan ember a muriban, ami megintcsak nem csoda, hiszen egész

éjjel kocsikáztatta az ünnepélyre érkezőket és az ünnepélyről távozókat. Különös: kevesen fogóztak össze a kólóban, viszont a mulatók tömege kóló nélkül is dáridózik, s olyan kiadós kavarodás támad, hogy csak a nyakig láb termetű milicista alakja emelkedik ki belőle. Nekiszilajodva, piros mosollyal az arcán táncol. Közben az ajtó körül zürzavar támad, nekihevílt legények csendesítik önmagukat és részeg pajtásaikat, de azután mégis — nem lehet tudni, hogyan — kirobban a verekedés. A vállalati orvos kibontakozik a rock'n rollból, hogy bekötözze a sebesülteket. Izgága fiatalemberek pusztá kedvtelésből puszítanak, törnek, zúznak az udvaron, megrongálják a kerékpárokat, kihúzzák a gumikból a szelepeket, leszerelik a csengőket. Egyre több a felhevült ember, és ebből az átforrósodott kavarodásból valaki, az utolsó asztaltól, a sarokból, teli pohár bort vág a falhoz. Millió üvegkristályá szilánkolódik a pohár, a bor meg szétfröccsen és a magányos hős képe mellett végigcsorog a gondosan pingált falon.

Pedig igazán szépen indult. (Nálunk sok minden szépen kezdődik) A műsor érdekes volt, ünnepélyes és derűs, a második része pedig határozottan szórakoztató. Szép szavak hangzottak el, kellemes hang zengett, a végén szívből nevetett mindenki, és összecsendültek a poharak. Megkezdődött a lakoma, és éjjelig minden a legnagyobb rendben, szívélyes, kellemes hangulatban folyt.

Testvérek vagyunk! — éreztem a meleg, baráti tekintetek és köszöntések üdvözlését. Évek óta járok ide, jól ismerjük már egymást. — „Ezután is eljövök ide, ezekre a mulatságokra, elegendem van a kiöltözött, seprőnyelet nyelt ünnepvárókból!” — ez járt a fejemben, (Minden évben elhatározom ezt éjjeltájban!) s gondolataim tisztaságát még nem zavarta meg a fejfájás. Jólesett látnom a jókedvű munkásokat, és szívből örvendőző feleségüket — ugyan mikor voltak ilyen mosolygóságok a munkásasszonyok? És jó volt nézni a műszaki középiskolából épphogy kikerült ifjakat, arcukon a még gyerekes pirt, amint derékon fogják szívük választottját, titokban meg-megcsókolják őket, de öröm volt látni a lelkesedő öregeket is, akik az ilyen esteken egyre ismételtetik visszatérő verssorként hangzó mondókájukat: „Már harminc éve dolgozom itt!”, s ifjonti könnyedséggel, régimódi, kecses mozdulatokkal, magasra tartott balkézszel járják a keringőt.

Minden úgy volt, ahogyan lenni szokott a nagy ünnepet megelőző éjszaka első felében.

A vendégek: színészek, operaénekesek, zongoristák és a multság szervezői boldogok voltak, az általános jókedv rájuk is átragadt, remekül szórakoztak. Az öregedő — vagy öreg? — színészno hevesen magyarázott a munkástanács elnökének, ahhoz akart kedvet csinálni neki, hogy járjon közbe egy gyermekintézmény érdekében. Az énekesek gondosan bebagyuult nyakkal tették a szépet az édes likőroket főlszolgáló lányoknak. Mindazok, akik az év folyamán ezért vagy azért megsértődtek, ellágyulva, bizalmasodva beszéltek fölgülemlett keservükről a véletlenül melléjük sodródott idegeneknek, talán csak azért, hogy bátorságra kapva, gyakorlatot szerezve, ugyanezt elmondják a vállalat vezetőinek is. A fehér nylon-csipkébe és a piros meg kék szoknyák alól kacéran kikandikáló alszoknyába bújt lányok, s azok is, akik egyszerű fehér blúzt és pulóvert vettek magukra, összekeveredtek, összebarátkoztak, összeolvadtak valamivé, amit úgy hívnak, hogy: közösség.

S ekkor elkövetkezett az a furcsa állapot, amely minden élőlényt önmaga karikatúrájává alacsonyít, és a feje tetejére állítja a dolgokat, — az a pillanat, amikor a szem zavarossá válik, a vérerek megduzzadnak benne, az arc elsötétül, s amikor egy hang sem tudja már túlharsogni a lármát, amikor a reszkető, bizonytalanú vált kéz minduntalan beleakad a poharakba, s a nők visítva ugrálnak föl helyükről, nehogy a bor beszennyezze ünneplő

ruhájukat, az a pillanat, amikor a jókedv már nem jókedv, a tánc már nem tánc, hanem ütemes himbálózás, amikor a legjobb zenekar is nekiszilajodik, s amikor már csak egy jelszó érvényes: „Aki derekasan iszik, derekasan is dolgozik” — amiből nyilvánvalóan következik a tanulság, hogy aki nem jár elől jópéldával az ivásban, a munkában is valahol a sereghajtók között kullog.

Igy, ebben a hangulatban fröccsent szét a borospohár a néphős bánatos mosolya fölött, s a bor bőségesen megöntözte a falat...

A hős, akiről ezt a gyárat elnevezték, míg élt, maga is szerette a nevetést, és mindent, ami szép. Azt mesélik róla, hogy amikor hadosztályának élén Isztriában előrenyomult, és elfoglalta Triesztet, s ahogy mondani szokás, „gazdag zsákmányra tett szert”, első dolga volt, hogy maga elé szólítsa az egységben lévő nőket:

— Nesztek, lányok! Pénz. Vegyetek meg mindent, amit csak kívántok. Öltözzetek ünneplőbe, menjetek a fodrászhoz, legyetek szépek, szédítsetek meg mindenkit!

Három nap sem telt belé, és egy lány sem ismert magára a tükörben. Emlegetek is kedves és kedvenc parancsnokukat.

Néphős. Biztosan most is örülne, ha látná a jólöltözött, harsogó kedvű munkásokat és a tiszta, derűstekintetű, öröms munkásnőket.

Most azonban bor nedvesítette be arcképe mellett a falat, s a munkásnők tekintete sem tiszta már. Sötét a szemük, mintha szép álomból ébredtek volna föl, s ijedten néznek maguk köré, szeretnék hazavinni férjüket, bátyjukat, kedvesüket, mert ki tudja, hol torpan meg a verekedés hulláma, mi lesz a multság vége, ki kerül kórházba, ki börtönbe.

A terem csaknem kiürült. A szöglet, ahol a hős képe függ, elnéptelenedett. Az asztalok mellett sem ült már senki. A ráloccsant bortól nedves fal szikkadni kezdett, a bor lassan elpárolgott róla. Csupán egy sárga csik maradt a helyén, s ezt is csak a legélesebb szem fedezhette föl ott, a hős feketekeretes arcképe mellett.

„Soha többé be nem teszem ide a lábam” — határozom el magam, de tudom, hogy jövőre is itt ülöm meg a nagy ünnepet.

Egy arany

Kiss István

Egy aranypénzzel a kezemben jöttem a világra. És kacagtam, kacagtam úgy, ahogy közületek talán még soha senki sem kacagott.

— Mennyi szépség, mennyi gazdagság! És mind az enyém...

Miért nem kérdik tőlünk, hogy akarunk-e a világra jönni? És ha akarunk, mosolyunk olyan legyen-e. mint másoké, vagy valami különös?

Elmondhatja-e közülünk valaki, hogy szemének színét, szívének indulatát, gondolatát, életutját, kabátját, hangját, kedvét, pajtását ő akarta? — Sok volt egyszerre ez a felsorolás, pedig hej, volna még több is. De mindet csak úgy ajándékba kaptuk — és ajándéklónak ne nézd a fogát.

Múlnak az évek és mikor már mondani tudnánk valamit tűzimádók, templomba járók, vagy nagyhangú legények, szivárványkergetők vagy bárázdajárók vagyunk. Bámuljuk a sarki akácfát vagy a repülőtányerokat az égen és arcunkat, szavunkat, jómagunkat, egyszóval mindent, mindent végtelenül természetesnek találunk. El sem tudjuk képzelni, hogy mindez másképp is lehetne. Születhettünk volna hottentottának, bénának, vagy az angol királyi pár fiának. Lehetnénk halászok, zongoraművészek vagy tibeti főpapok — de hát ki kérdezte tőlünk? Ki kérdezett bármit is tőlünk? ...

De ez nem az én panaszom. Hiszen van egy aranypénzem, és az enyém a világ. Ez egyszer bukfencet vetett a sors és rám bízta, hogy lássam el magamat azzal, ami nekem tetszik. Nekem talán jobban sikerül mint a többieknek, akik mindent készen kapnak. Házhoz szállítva, utólagos engedelmsükkel...

Szemkápráztató bazár ez az élet és olyan sok minden van, amit érdemes megkapni.

Mérlegelem a tenyeremben ezt az aranyat...

Légy okos!

Járom sorba a csábító kirakatokat.

— Erre tessék — hívogat a gondtalan vidámság. — Mindössze öt krajcár és a kutya sem ugat meg. Ha agyonvernek is, vidám leszel. Ha ötször egymásután a fejedre pottyansz, akkor sem jut eszedbe a világ sorsán keseregni.

— Ez nem tetszik — állapítom meg magamban. — Én egy kicsit töprengeni is szeretnék.

És sietve megvettem öt krajcár ára komolyságot, amihez mellékelve egy adag mélyrelátást is kaptam. És egyebeket. Kezdetnek biztató...

Tehát komoly leszek, ez már végleges, de mi? Legyek művész, nagyember? (Ez eleinte nagyon tetszett.)

— Nem, ezt nem érdemes. Nagyon sokat szenved, izzik. Halála után esetleg szobrot kap, de abban már úgy sem telik öröme.

— Én élni szeretnék, szépen, fenségesen nagyszerűen.

Paraszt, munkás, halász, vadász...

— Legyek asztalos-inas?

— Na, azért nem kell túlságba vinni! Egyszerű ember a tisztviselő, tanító vagy a gazdász is. Egyébként is, az aranyból többre futja. Lehetnék például Monaco hercege.

— Igen, lenetnék, de több semmi. Mit nyerne a világ, ha egy szürke tedd'ede-teddoda hercegecskével több lenne. Inkább olcsóbb foglalkozást és több képességet! Értékes belső tulajdonságokat. Ezeket itt a bazárban aránylag olcsón lehet kapni. Meg kell ragadni a ritka alkalmat.

Leszek hát tanító.

A zsebemben egy csomó aprópénzzel boldogan siettem tovább.

— Hírnév!

— Tehetség!

— Dicsőség!

— Gazdagság!

— Szépség!

— Gondtalanság!

— Egészség!

— Erő.

— Boldogság!...

Kábultan jártam a végeláthatatlan vásárt. — Elképesztő árak...

— Mennyi szépség!

— Mennyi szépség, és nem lehet mind az enyém...

Kezdtém már megismerni a valutát. — Egy arany nagyon kevés...

Kinzó fukarság lett rajtam úrrá.

— Csak okosan!

És már elhalt a gondtalan kacaj...

— Gondtalanság? Ugyan! Erre kár pénzt pazarolni. Ha sikerül a vásár, magától visszatér.

— Gyerünk tovább!

És mentem.

Bevásároltam. Elköltöttem az utolsó krajcárt is és most itt áll az ember. Vettem bőven forrongó vágyakat, mert ez hajt, ez serkent megfogni a szépet, a nagyot a tökéleteset.

Aztán sok-sok jószándékot, mert ezt — alapos tudás nélkül — aránylag olcsón adták.

Egy kis szorgalmat, de kitartás nélkül, mert az drága volt.

A jóneveléshez ráadásul egy nagy adag vallásosságot is adtak. Ezt később eldobtam, mert felesleges teher volt.

De nem baj! Pótolta a határtalan emberszeretetet, melyet tökéletes megértés nélkül szintén olcsón megkaptam.

Vettem egy kevés nagy embernek kijáró különcködést is, de tehetségre és nagy művekre már nem futotta.

Aztán nagy világboldogító álmokat, de tettekre már itt sem jutott.

Szerelemből minden szépet és nemeset – gyakorlat és mesterségbeli tudás nélkül. (Akkor még azt hittem, hogy az ömlengés, a színjáték és a sétatér bohóckodás nem fontos. Pedig, hej...)

És végül a prózai élet leltárából egy csomó megszokást. Gondoltam, elég lesz ennyi is arra, hogy mozogjak, táplálkozzak, lélegezzek és hogy rakjam a lábaimat szépen egymás elé.

Későn vettem észre, hogy valami nincs rendben. Élek és mozgok, de valami bűvös körben.

– Mi ez? – riadtam fel, – ezt én nem kértem, ez nekem nem kell!

Szeretem a társaságot, szeretek emberek között lenni, hát miért nem érzem jól magamat közöttük? Miért nem tudok nagyot kacagni, ugrálni a székeken és hangoskodni?

Szeretnék mindig mosolyogni. Az utcán mindenkit megszólítani. Mindenkit, aki tetszik, lányt, bájos kisgyermeket megölelni. – Miért nem tehetem?

De az a bűvös kör, valami hűvös légkör mozdulni sem engedett. Úgy éreztem, csak én értem egyedül az élet tragédiáját.

Keresetlen társakat kaptam. A hidegséget, a gúnyt, a zárkózottságot és egyre több rossz akaratot.

– Ugyan mit tudtok ti! – Mosolyogtam a körülöttem botladozó embe-
reken. – Nézzetek rám! Én értem...

De azért tetszik ez a tökéletlen, küzdő és fárasztó élet. Itt érzem a számban az ízet, ereimben a forrongó ütemét. Kergetem a színét, illatát, amely végtelenül szép, mert nem foghatom meg. Csak hát...

Lassan kezdek rájönni, hogy rossz vásárt csináltam.

Egy arany!

Milyen kevés...

És rámborul a mindenség. Alig látszom ki alóla.

CIGÁNY DALOK

Könyörgés

*Senki más, uram, csak te
járhatsz kedvébe a szegény cigánynak.
Pusztítsd el ezt a világot
Csak te maradj meg, istenem.
Aztán elő a jobbik eszed,
ha újra teremted.*

A rózsa és a lány

*Nyílik a rózsza
ablakom alatt.
Ha nyílik,
nyíljék csak.
Nyílik a keblem
az ingem alatt.
Ha nyílik,*

*nyílják csak.
Letépem a rózsát.
A keblembé rejtem.
Ha keresi,
keresse csak.
Tépje le az ingem!*

Altató

*Hintát kötök a fágra.
Jó lesz a gyerekeknek.
Eső esik, megmosdatja.
Hull a levél, betakarja.
Jön a kecske, megszoztatja.
Ebred a szél, elringatja.
Csicsíj fiam, csicsíj szépen.
Hallgass csak anyádra.*

Hívogatás és fenyegetés

*Nem bírok aludni egyedül.
Fülembé cseng az éneke.
Ujjaim futnának
léppei után.
Két donbra löktem
a két mellem.
Apám, ha nem adsz hozzá,
szégyent hozok rád!
Kijeküdtem az útra,
hátha visszajön.
Vonít utána a méhem.
Egyik labám, az egyik,
másik a másik árokban.
Méhem falja az utat,
melyen eltávozott.*

Sirató

*Amit kértem az istentől,
megkaptam tőle.
Fiúgyermeket.
A karomba, jajjaj,
a karomba, anyám.
A mellemre, jajjaj.
A karba, a mellre
és mindjárt a sirba.*

Elhagyott férj

*Megeredt az eső, csak úgy szakad.
Ul az esőn és sír a cigány.
Ul és sír és imádkozik.
Asszonya elhagyta, mással vigad.
Azzal a bajszossal kódorog.
Minden szérűn lepihennek.
Es tyúkot süt a bajszosnak.
A férjének sosem süttött tyúkot.
Azért is sír most!*

Konok isten

*Tekints le rám, isten, hadd mondok el a panaszomat.
Két gerenda tartja a putrim falát.
Tekints le rám, isten, hadd mondok el a panaszomat.
Gyerekeim meztelenek és korog a gyomruk.
Tekints le rám, isten, hadd mondok el a panaszomat.
Üres tarisznyával jön haza asszonyom.
Tekints le rám, isten, hadd mondok el a panaszomat.
A cigányok étlen kóborolnak a világban.
Tekints le rám, isten. De az isten rám se hederít.*

Hűtlen asszony

*Kerülget az álom,
babusgat az asszonyom.
Babusgat,
el akar hagyni.
Elnyomott az álom,
elhagyott az asszonyom.*

Özvegy asszony

*Madár a szárnyával csapkod,
özvegy asszony a szemével.
Add, istenem,
az elsőt, aki élém kerül.
Ha nem adod az elsőt,
add, istenem,
a másodikat!*

Halálfélelem

*Nem segíthet rajtam senki.
Itt a halál.
Ki gyászolja majd a cigányt?
Az udvar körül nincs kerítés.
Fedél sincs, ablak sincs a házon.
Halála óráján sem feledi a cigány
a fénylő eget a domb fölött
s a végtelen országutat.
Ki is sirat majd el engem?
Az udvarnak szeme sincs, könnye sincs.
És a ház sem siratóasszony.
Az országút világgá fut,
de visszaszalad, tudtomra adja:
nem kötsz el több telivér kancát.
Itt a halál.
Hiába próbálom elkergetni.
Kiabálok, nem ijed meg tőlem.
Osszegörbedek az ágyban.
És reszketek. Reszketek.*

*Felém se néz senki.
Senkim a világon.
Ha összejönnének a cigányok,
elriaszthatnák a fekete halált.
Hej, ha körülállnák az ágyamat!
De a cigányok mindig úton vannak.
Senki sem törődik velem.
Ok az országúton, én meg — meghalok!*

Kívánság

*Akin megakad szemem,
kaparintsa meg kezem,
ropogtassák fogaim,
falják fel az ajkaim!*

Heten a cellában

*Heten ülnek a cellában.
Hét sírás. Hét bánat.
Már hetvenhét éjszaka
ülnek heten a cellában.
Hogy tűröd, istenem, hogy így kínlódjék
ez a hét sötét keserűség?
Szánd meg őket és szállj le
hetvenhétezer
kulcsaiddal.
Nyisd meg a rabság kapuját.
Hét fekete árnyék száguld az országúton
és áldja a neved.*

A börtön ajtaja

*Hát lehetséges volna:
ötven éve járom a világot
és nem ért meg az eszem.
Ötven év!*

El tudod képzelni, hány éjjel
és hány nappal az?
Ötven év!
Jaj, meghalok keservemben!
És most úgy biztatnak, majd itt
a börtönben megérik az eszem!
Hát lehetséges volna?
Mondom nekik szépen;
ne törődjetek ti énvelem.
Vagyok, amilyen vagyok.
De nem engednek szabadon.
Ötven év! — mondom.
El tudjátok képzelni, hány éjjel
és hány nappal az?
Fütyülnek a beszédemre.
Csördül a lánc.
Rámszárul a börtön ajtaja.

És mire megért az eszem,
könnyeket sirt a derekam,
könnyeket sirt a két kezem,
a szívem, a bordáim közt,
úgy remegett, mint ősszel a falevél.
És mire megért az eszem,
a rabságom úgy elnyúlott,
mint a végtelen őszi égbolt,
mely az éhségtől magát emészti el.
Deszka volt a fekhelyem.
És most már soha többé
nem hajlik meg a derekam az eldobott csikliért,
az elgurult garasért,
az ágról lehullott almáért.
Igy ért meg az eszem.

Pap József fordításai

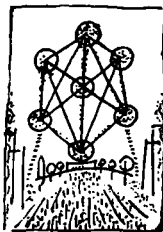
Georges Braques:

Madár és fészke (olaj, 1956.)

Számonkérés egy brüsszeli utazásról

Sáfrány Imre

◆ Előszeregettel emlegeted, hogy ez a nyugati utad is tanulmányút volt. Vajon nyitott szemmel utaztál-e?

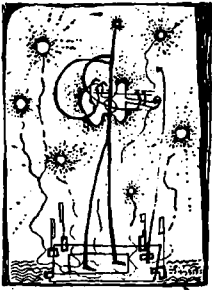
Az út, mint minden út. Zágrábban vonatvárás. Tisztaság. Rend. A határ felé fantasztikus architektúrájú szénások és új gyárak. Az alpesi tájak különös varázsa nem lelkesít annyira, ahogy vártam. Valóban gyönyörűek a fenyvesek, valóban nagyok a fenyvesek, valóban tiszták és gazdagok a legelők is, a települések is. Mégis az a túlságos nagy rend, az a hibátlan idill a mesterkéeltség

érzetét keltette bennem. Mintha ez az egész alpesi vidék óriáskölykök iskolájának földrajzi szertárából került volna ide. Nem tudok lelkesedni ilyen ízű tájért és életért. Hiányzik belőle az izgalmat jelentő dráma. Mintha minden a változatlanosság jegyében lélegzett volna, mégpedig úgy, hogy az a változatlanosság inkább az áporodottság, mint az örök-kévalóság felé gravitál. Túl szabályosan futnak a motorvonatok, túl szabályosak és fehérek az utak, túl virágosak az ablakok, túl háboríthatatlanok a fenyők, túl gazmentesek a legelők, túl tisztaszőrűek és kerekdedek a szarvasmarhák...

...Mennyire más lehet a Himalája!

Az éjszaka is szép volt. Teljes kivilágításban pompáztak a városok. Az

éjszaka és a távolság mindent megszépítő szemszögéből úgy tűnt, mintha nem is Európában lennénk: estélyi ruhát öltött magára ez a kivénhedt kontinens és minden város rajta megannyi ziporkázó miniatűr ékszer... Nem engedte az eszeveszett rohanás sem, sem a mindent átfonó pók-éjszaka, hogy valamit is észrevegyünk a bögrékkel levesért sorbanállók világából és a radárral felszerelt, szabályozható hőmérsékletű kocsin utazók világából sem. Óránként száz kilométert robogtunk a hajnal felé...

...Csempészett pálinka, cigaretták és zsebjenéken pihenő régi százdtáncoskötegek bástyáztak körül bennünket és nyújtottak az útlevét piros biztonsága mellett cseppnyi aranyárga biztonságot is, hogy hovatarozásunk nyilvánvalósága ellenére vásárolhassunk egy-két buta apróságot és írhattunk egy-két üdvözlőlappal többet...

Távvezetékek felvonulása a reggeli ködben. Gigantikus acélszerkezetek jöttek elő a ködökből, ugráltak át szerelvényünket és tűntek el ismét a ködben. A Rajnán hajó hajót ért. Vonatát a partokon emelődaruk, gyárkémény erdők, vasutak... A partokon felegyelmezett emberek hangos Grüss Gottal köszöntik egymást. A lakónegyedek felett televízió-antennák ágaskodnak a kémények fölé. A hegyormokon régi várkastélyok. Már régóta keresztülfütyül omladozó falaik között a szél, kóbor baglyok és serény böregerek ütöttek tanyát termeikben, és tornyaikon a Rajna menti szél régi, cifra zászlókat lobogtat...

...Mit jelentenek a felzászlózott de-
nevértanúk? Turisztikai látványosságot
csupán? Nekem inkább a Rajna tetszett.
Hullámain otthonosam mozog minden
nemzet hajósa. Hajó hajót ér és minden
hajón más nemzet zászlaja. Most is

százféle hajó és százféle zászló úszik
együtt az árral vagy szemben az árral.
ÉS EGYIK HAJÓ, EGYIK ZÁSZLÓ
SINCS ÚTJÁBAN A MÁSIKNAK. Mi-
lyen jó volna, ha a világ minden ten-
gere és kontinense példát venne ezek-
től a hűvösvízű hullámoktól...

Elérte-e, véleményed szerint, célját ez a vi-
lágkiállítás? Közelebb hozta-e az embereket
egy emberségesebb világ kialakításához?

— Nem

Miért?

— Azért mert nem az emberek szava hallatszott, hanem az államok szava. Az államok pedig — már ahogy illik — mindegyik a maga igazát fitogtatta. Az államhatalmak igazságai fitogtatása közben átsiklottak az igazi problémákon.

...Minden államhatalom a maga igazát cicomázta és a förtelmes szárdékok elé tartott jóságos maszkok mindegyike negyvenmillió bizalomkeltő baráti mosolyt osztott szét.

Ennyt az egész?

— Nem. Egy helyen igaz hang is hallatszott, ott ahol a képzőművészeknek engedték át a szót.

...A művészek könyörtelen sebészkeze kettémetszette az illúziókat és csak a meztelen valóság mutatkozott meg.

Azt akarod ezzel mondani, hogy a század első felének képzőművészei megtették, amit megtehettek?

— Eszközeikkel rámutattak az emberiség e nagy sorsfordulójának milder dicsőségére és minden szegényére. Dicsőségére: hogy az ember gondolat- és érzésvilága új, eddig nem sejtett magasságokba tört fel, hogy beláthatatlanul parányi részei az anyagnak éppoly izgalmas kalandokba vezethetik az izgága kutató emberi szellemet, mint a mindenség beláthatatlan arányai. Szegényére: hogy az elembertelenedés folyamatát nem tudta megakadályozni sem a kultúra, sem a civilizáció: mindkettő aranybűzű érdekek előtt esett hasra...

...De a legnagyobbak igazmondása félreveri a veszély harangjait: az egyetemes pusztulás előérzetének hajmeresztő ví-

ziói, a vigasztalan szomorúság szívfa-
csaró vetületei, a kiúttalanság kétség-
beesett vergődései, a tartalmatlanság ki-
telensége és a félelem mindent átszövő
hálói hallatják: valami büzlik naprend-
szerünkben...

Ha most azt mondanám: mondj négy nevet
a kiállítók közül, akiknek művei a kiállí-
tás tengelye?

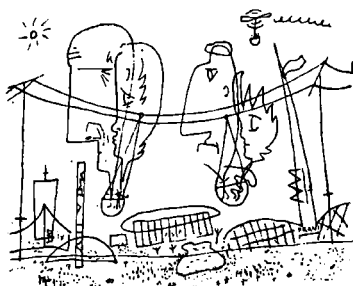
— Mondom: Rodin, Brancussi, Picasso,
Braque... A kiállítás első termén az
emberi komédia nagy ismerője uralkod-
dik. Emberfeletti figura és mégis oly
szánalomraméltó magáramaradottságá-
ban. Agyagból szobrot így csak Rodin
tudott formázni. Egy reprodukción
sem láttam, még megközelítően sem
azt, amit ott láttam, amikor körüljár-
tam: minden nézőszögből új, lenyűgöző
tartalom sugárzik. Ha korhú ruhába
öltözteti, méltatlan keretbe került vol-
na ez a hetykén hátradőlő oroszlánfejű
test, melynek egyetemes nagyságát ép-
pen ez a gyűrődött, vastagon aláomló,
fürdőköpenyszerű drapéria domborítja
ki. E hetyke póz és nyomorúságos dra-
péria közé sűrítette Rodin szobrának
tartalmát. Ez a kettősség végigvonul a
szobor egyensúlyonalan is. Olyan a fi-
gura, mintha dombtetőn állna és az
egész nyomorúságos emberi komédia a
lábai alatt zajlana. És mégis annyira
hátradől, hogy ha jobb lábát befelé for-
dítva, nem tartaná egy kicsit kapasz-
kodón, megbomlana az egyensúlya. A
hátraeséstől őrzi a kidüllesztett has és
a hason összekulcsolt, köpenybe burkolt
kezek is. A felvetett fej a zsírpárnás
nyakon, ha jobb felől nézzük, szívesen,
parancsoló: szürös, átható tekintete a
horizontokat figyeli. Ha szembeállok ve-
le, a szobor alul vékony és felfelé a
vállak felé hullámosan, fantomosan
szélesedik, és az arca a kétségbeesés és
a pánik peremén, összerogyás előtt
semmibenéz, magábaroskadt arc. Bal-
ról meg, ahogy lecsúszott a nyakról a
köpeny, és a puha, hájas, óriás toka ki-
bomlik az arc alatt, szánalmas, tehetet-
len, elhízott, szenvedélvektől agyonkín-
zott arc látható, ha aztán félig mögéje
állunk, az oroszlánörény, az előreug-
ró, bizonyos szemöldök és a jövőbelá-
tó röntgen-tekinetet, prófétai átszelle-
mültséget fejez ki.

... Ej, jó öreg Rodin, atyaistene az
agyagnak és márványnak! Ha csak ez
az egy művedet teremtetted volna meg,
akkor is meg lehetnél elégedve...

Es Brancussi?

— Rodin az anyag zsíros, ragadós
anyagába ágyazta ábrázoló erejét:
szolgálatába kényszerítette a fényt, de

nem úgy, hogy a részletek gazdag tar-
talmát csak elsőtűtített terebben, moz-
gó fényforrással lehessen felfedezni,
mint a görög aranykor kincsein — ha-
nem úgy, hogy torzított, gorombásko-
dott, a formák felületeit úgy szántotta
fel, hogy a fény csak a lényegest eme-
li ki, csillogtatja, a lényegtelen pedig
úgy eltűnik, mintha meg se mintázta
volna. Brancussi másképp tette. Az ő
szobrászatának célja az abszolút for-
mák keresése és megközelítése. Ehhez
abszolút tökéletesség felé gravitáló tar-
talom is kellett. Őt a merész szintézi-
süket megfogalmazó embri tudat inspi-
rálja és ezt igyekszik tükrözni plasztiká-
jával. A természetben meglévő for-
mákból indul ki és célja egy meghatá-
rozott tartalom keretein belül a végte-
lenség felé törekvő egyszerűsítés. Igaz-
sága mindig abszolút érvényű, mert fel-
rúgott minden rodini szabályt, és a
„végtelenségig” leegyszerűsített for-
mák feleleteit „végtelen” tökéletesség-
gel munkálta meg. Ezért került igaz-
sága mindig legközelebb az abszolút
igazsághoz. Elnéztem a
„Madár című művét. A magasba iver-
lő sárgaréz forma tökéletes ritmusú.
Prófétai az a hangulat, amit ez a nyu-
galmi pózban, egyedül és méltóságtel-
jesen álló madárforma tükröz. A szin-
tézis annyira nagyerejű, hogy ha a mű
a gondolat fókuszában áll és a hiper-
bola egyik szárnya a bögyösen és egye-
dül ágaskodó, szépvonulú madárhoz. —
a hiperbola másik szárnya pedig előre
visz a végtelen teret kétvállrafektető
világúri rakéták simaszépségű, hábor-
zongató áramvonaláig...

Az imént Picassot és Braquet említettem,
hiányos lenne a jegyzőkönyvünk, ha róluk
nem emlékeznél meg.

— Ha bűvésznek mondanám, vétkez-
nék, ha bohócnak mondanám, igazság-
talan volnék...

... Sokszor érzi minden festő: Patko
mindannyiunk fölött „bedeszálta az
 eget”. Nem véletlen, ha azt mondjuk

róla, minden utat ő nyitott meg és minden további utat ő torlaszolt el századunk képzőművészetében. Festészetben, szobrászatban, keramikában, faldekorációban, illusztrációban...

Ne vessük el annyira a sulykot!

— Művei annyira beleszővődtek ennek a világhiállításai tárlatnak az anyagába, hogy nélkülük el sem lehetne képzelni a tárlatot.

... Ez kétségkívül így van, de ha Braque-ra nézünk, nagyobb tiszteletet érnek, mert az ő képzőművészeti meggyőződése állhatatos és megingathatatlan, Picasso egyéniségét viszont a csapongás, a bravúros, egylélegzetvételre remekbeszabott alkotások jellemzik. Braque életműve folytonos evolúció, állandóan emelkedő nívó, napról napra, évről évre határozottabb, kristályosabb állásfoglalás. Picasso életművében úgy váltakoznak a hullámvölgyek, mint a viharos tengeren...

Mi a véleményed Braque „Madár” című képéről és Picasso legújabb figurális kompozíciójáról?

— Mindkét kép fénypontja a kiállításnak. Braque teljesen leszűkített palettája az érett istállótrágya és az őszi avar színeiből áll, formája ritmusban egyszerűsített síkok egyensúlya, ahol a fény és árnyék ákombákomait nem a véletlen, hanem a művész arányérzéke határozza meg. Picasso is, kiállított figurális képén, ezúttal leegyszerűsített palettára támaszkodik, de nála, Braquekal ellentétben, csak a fehér és a téglavörös variációk érvényesülnek. Mértni formákból építi figuráit a valószínűtlenség és a meglepetések tudatos hangsúlyozásával. Braque-nál a forma nyugalom felé, egyensúly felé, bölcs egyszerűség felé való vágyakozást, törekvést fejez ki és tartalmaz, Picasso művéből a vigasztalatlanság, a lemondás és a kiüttlanság hangulata árad.

... Nem hiszem, hogy ezzel a két művel kimondta volna ez a két zseniális alkotó az utolsó szót: mondanivalójuk állandóan új és új alkotásokra ösztönzi

őket, és megvan minden erkölcsi és anyagi lehetőségük, hogy lényegesen befolyásolják századunk második felének képzőművészetét is...

A nappal ize mindenütt más, mint az éjszakaé. Milyen ize volt a világhiállítás éjszakaiinak?

— Végnélküli színes spirálisok feszültek a sötétség lilárávált húsába...

... Ez a század csövekbe kényszerítette a fényt és eljátszadozik vele, eljátszadozik a fényvel, akár az emberrel játszadozott az első világégésben és a másodikban is. Ez a század csövekbe kényszerítette a fényt és játszik vele, akár az anyag rejtelmével. Tízmillió még meg nem született embert ítél halálra ez a játék, hiszen ki kellett a bombákat próbálni, mert szükség esetén illik tudni, tudni kell pontosan, hogy egy detonáció halálgombája hány-százezer embert küld majd az ibolyabokrok gyökereire alá, ha marad, ki majd még ásmi tud...

— E század megromlott idegeinek rángatózását tükrözi a csövekbe kényszerített fények játéka és ott álltam egyes-egyedül a sokszázerezes tömegben, a lilára fakult belga ég alatt a játszadózó fények között, és bámultam a játékot. Öröms vörösök, vezétes fehérek, sárány sárgák és a türkizzöldek és a bársonykekek és a rubintvörösök villanásaiban mindegy volt, milyen márkájú frissítőt öntök le torkomon, vagy milyen márkájú nylonharisnyát vásárolok. Csak egy helyen lázadt fel a szokványos fényjáték, ott a színes víz-esések partján. Megkíséreltem követni ezt a lázadást a nagy téglalap alakú vertikális mezőn. Az éjszakába olvadt alumínium és üvegmezőn kigyulladt egy vörös és egy zöld fényforrás. Vörös, mint haragvó holdkorong, zöld, mint barlangszájon kiszűrődött tűzvívrag a páfrányleveleken. A hold és a barlang bejárata között, valahol az ég és a sziklacsúcs között, gyémántfehér villámlás cikázik. Olyannyira cikázik, hogy belezavarodik a szem. Aztán kialakult a villámlás is, a holdfény is, a barlangtűz is, és diadalmas sárga fényben napkorong gyullad fel. A csövekbe kényszerített fényjátékkal, úgy látszott, az emberi elme két energiaforrásnak áldoz, a napenergiának és a vilamosenergiának. A napot és a földet termékeny életzöld trapezoid kötötte össze, és egy szabályosan megtört egyenes cikk-cakkja rohant le a naptól a földön felgyulladó napsárga foltig. Aztán meg nagy kék lencse gyulladt föl

a nap mellett, és mire a nap kialudt, szerkesztett fénysugarak szótták be a lencsén keresztül az egész síkot. Újra felragyogott a termőzöld trapezoid és benne vertikálisan zuhogott a mélybe a vizet jelentő, csillogó, sötétkék fényháló, hogy lent szabályos apró hullámokkal hömpölygjön tovább. Mire minden kialudt a mezőn és csak a víz bársonykéke zuhogott és hömpölygött, az előbbi villám színparkázó svémántfőhér villanásai nagy, hosszú fényküllőjű kerékké alakultak át és a víz megállíthatatlan hullámai forgatták a fényküllőket. Elképzelt tengelyű hullámai körül kicsi, majd nagyobb és mind nagyobb rubintvörös, koncentrikus körök gvulladtak ki és nőttek, áradtak még akkor is, amikor már a víz is megszűnt hömpölyögni, még akkor is, amikor már a nap megszűnt világítani...

... Így hint ez a híres, „győzedelmes” emberiség port, fényport, gyémántport, nepport önnönmaga szemébe. Az ívegalackból kiszabadult atomhálál fejtenetős réme ott kísért az éghenővő gombákban ma is, és az idén mi ott azzal áttattuk magunkat, hogy mi minden hasznosra, jóra, szépre lehet majd felhasználni a kiszabadított energiákat, de nem tehetünk, úgy látszik, semmit, de semmit, hogy a pusztulás rémét visszacsaljuk palackjába és visszadobjuk a tenger mélységeibe...

Es a szórakozás?

— Jellemző, hogy egy nagyon jó, ügyes lélektani fogással megszabadították a látogatókat napjaink nyúgétől, godjaitól, mégpedig úgy, hogy visszacsavarták az idő kerekét száz esztendővel, felépítették régi Brüsszel mását és ott aztán szabad volt a vásár, mert felelhet-e azért a jólnevelt, erkölcsös és jómodorú világkiállítás-látogató, hogy mit tett száz évvel ezelőtt?

... Igaz, hogy ez a visszasaaladás az időben éppen olyan drága mulatság volt, mint a kiállítás egyéb látványosságainak megtekintése...

Megvolt-e ez a szabadságvágy, a nagy tárlat tárlatában?

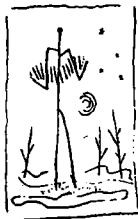
— De még mennyire!

... Mindent legyőző kutatószellem kellett ahhoz, hogy az európai piktúra el-sajátítsa azt a mérhetetlen tudást, melyet a látott élmény rögzítése megkövetel. A meglátott élmény illuzióját az újra kitalált távlatlan és színlelélet szabályaival teremthetik meg. Hogy a huszadik század alkotásai létjogosultságot nyerjenek, le kellett rombolni az

összes régi szabályokat, és ezt a történelmi feladatot sikeresen oldották meg századunk képzőművészei. Mint kártyavár omlott össze a régi festéset kultusza és a tudatos és tudatalatti érzelmek és érzetek élményvilágának a kivetítése vált feladatá. Ezért újra kellett fogalmazni a harmadik dimenzió szerepét festészetben is, szobrászatban is. Úgyszintén újra kellett fogalmazni az idő szerepét. Így jutott új szerephez a mozgás is. Így kapott új jelleget az idő meg a tér is, a forma meg a szín is. Mindez magával vona a képzőművészetben használt anyagok új szerepét is. Ezért juthatott kifejezésre az új tartalom. Ez a forradalmi átalakulás nagy nagy bátorságot igényel, és nem kis mértékben járult mindenhez hozzá az a féktelen szabadságvágy, mely az alkotásokat jellemzi... Szabadságvágy: mert le kellett rázni minden régi formát, hogy az új tartalmat egyedül kifejező új képzőművészeti eszközök érvényesüljenek. Új világ megteremtését hirdeti, jövődől napjaink képzőművészete. Létezésével és jellegével vagy megalkuvás nélküli egyszerűséget követel: tiszta, illuziómentes, redlis és humanus értékeket hirdet — vagy némán és reménytelenül ábrázolja a mai kátyubaragadságot — vagy hadonászva, ordítóva, vagy csöndes egykedvűséggel pusztulást jövődől...

Mindebből az következhet, hogy e század képzőművészete művészi kvalitásban egyenlő, mondjuk, a renaissance művészetének értékével?

— Az is új korszakot hirdetett, ez is új korszakot jövődől.

Ha most megkérné önmagadat, hogy mesélj magadnak egy igazi, világkiállítási mesét, mesélnél-e?

— Nem tudnék mesélni, de ha lehunynám a szemem, lehet, hogy jönne, lehet, hogy hívatlanul jönne egy ilyen meseféle is.

... Ott a fehéren izzó neonhíd alatt, ahol a Nagypaloták bejárata tátong, ott, ahol kilencvenöt ibolyaszín csillag kö-

zött fémgalamb őrzi a csudálatos asszi-
metrikus ötágú fémcillagot, ott terül
el a Nagymedence, csordulatiig tele élő
vizekkel.

És a Nagymedence közepén él a Láng.
Élő vizek tükrözik magabiztos lobo-
gását.

Egyszer az alumínium-fényes égbolt
higanyezüstre, majd szénfeketére szo-
morodott és megháborodott a Nagy-
medence tükre.

Alattomos vízsugarak csaptak össze a
Nagymedence fölött, a magasán lobogó
Láng fölött csaptak össze az alattomos
vízsugarak.

A Láng nem aludt ki.

Jégféhrre világosodtak a vízsugarak,
tükrözésre izzadtak a vízsugarak, ibo-
lyakékre hültek ki a vízsugarak, rózsas-
zínre porladtak szét a vízsugarak, de
a Láng tovább lobogott.

Vitt a lábom a csoda felé és láttam:
líbasorban sorakozott egy csapat víz-
sugár és odaállt, őrségül állt oda, ahol
virággyások ölelkeznek a Nagymeden-
cével.

De hiába az őrség — a virággyások
felől nincs veszély!

Az új veszélyt két csapat felsorako-
zott vízsugár hétszer-hetes sorfala hoz-

ta. Jobbról is, balról is rohamra indult
a hétszer-hetes-sugársereg.

Ugyanakkor még két csapat vízsugár
lépett porondra. Odakuporodtak a Nagy-
medence szélére a rohamozók mellé és
őrült afrikai táncba kezdtek, hogy víz-
szacsábitsák a lánggarontókat.

A lánggarontó vízsugarak belevörö-
södtek a rohamba és az őrült táncot
is vörösrre festette a ritmus.

Ezt a vörös rohamot narancshúsú
majd méregzöld és később ibolyakék
roham váltotta fel, de ugyanakkor a
tánc is ibolyakék fátyol alatt vonag-
lott.

A Láng még akkor is magabiztosan
lobogott, amikor a roham rózsaszínbe
hókult és a táncolókról is lehullott az
ibolyakék fátyol. Lobogott a Láng és a
rózsaszín roham, és a rózsaszín tánc
jéggé fagyott. Csillogó jégsugarak ro-
hamozták és táncoltak tovább.

Ekkor a rohamozó és táncoló jég-
sugarakon kivirágoztak a Nagymeden-
ce bástyáinak ibolyái és a Láng magas-
batoró örömmel lobogott tovább.

Hiába örültem az ibolyák diadalá-
nak.

Ott a Nagymedence tükrén alattomos
vízsugarak mindig újra sorakoznak. De
a Láng mindaddig lobog és világít,
amíg ott, ahol a Nagypaloták bejárata
tátong, kilencvenöt ibolyaszín csillag
között a csudálatos ötágú csillagot GA-
LAMB vigyázza...

Még nem fejeztük be. Hallani szeretném ho-
gyan láttát viszont a tájat, ahonnan el-
indultál!

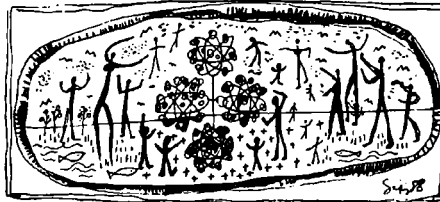
— Nem kellett viszontlátni, mert kint
is sokszor láttam. Igaz, hogy rövid ta-
lálkozások voltak ezek, de minden le-
fekvés után, egész az álom érkezéséig
egymás mellett láttam a nagy világvá-
sárt és azt a kis világot, ahonnan oda-
mentem...

Megérte-e az utazás a költséget, az idővesz-
teséget, az élményeket, a hiteket és a ké-
telvényeket?

— Megérte.

... Megérte?...

Topolya, 1958 októberében

Az ötödik írókongresszus

Majtényi Mihály

Referátumok és jegyzetek közt lapozgatók s visszazálok az emlékezés szárnyain a kongresszusi terembe Ötödik kongresszusát tartotta a Jugoszláv Írószövetség november 25–28 között Belgrádban.

Hagyományossá váltak immár ezek a kongresszusok, ezek az írói parlamentek nálunk. Volt köztük olyan, amely döntő befolyást gyakorolt irodalmi életünk egész alakulására. Elég az 1949 őszen Zágrábban tartott második kongresszusra utalni és emlékezni. Lassan történelemmé váltak azok az események, fiatal írónemzedékünk alig ismeri már őket (hiszen ők az azóta bekövetkezett nagy irodalmi fordulat jegyében nevelkedtek). Akkor tettünk pontot egy korszakra, egy irodalmi korszakra is. A kongresszus felszámolta a háború utáni szükségszerűséget és az írók megszabadította azoktól a ballasztoktól, amelyek művészi munkáját gátolhatják.

A harmadik kongresszus, a lyublyanai, Miroslav Krleža hatalmas referátuma nyomán az *újabb útkeresés* kongresszusa volt; a megfogalmazások ott már konkrétebbek, hiszen három esztendő irodalmi fejlődését mérte fel és ez a három év a *kifejezés* sokrétűségét hozta; egyre több szín vonult be az irodalomba és egyre több alkotás. Az azóta eltelt időszak volt a délszláv irodalom csodálatos, nagy fejlődésének „időbeli színtere”, új nevek és új művek tömege, az olvasótábor megsokasodása, az irodalom kapuinak széles kitérője a nagyvilág felé — ezek voltak külső jelei az elmúlt hat esztendőnek . . . illetve három esztendőnek az 1955. évi ohridi kongresszus óta.

Az ötödik kongresszus, a belgrádi, két kiemelkedő mozzanatot hozott: őszinte szembenézést a világgal, hogy irodalmunk megtalálja a maga helyét, valamint azt a nagy egységet, amelyet íróink a művészi alkotás szabadságának kérdésében megnyilvánítottak. Nincs művésznünk — összegezzük —, aki ne osztozna a JKSz programjában foglalt az írói, művészi és tudományos alkotás kérdésére vonatkozó alapvető igazságban, abban tudniillik, hogy az írói, művészi, tudományos alkotás annál hatékonyabban felel meg

a társadalmi fejlődésnek (mindegyikük a maga módján és a maga eszközeivel), minél merészebben járul hozzá a természet és a társadalom igazságainak feltárásához minél merészebben világítja meg a természet összetett problémáit és igyekszik a társadalom életébe és az egyén lelkiéletébe behatolni. Ezért a JKSz — munkásosztályunk élharcosa — az alkotás-szabadsága mellett van, akár tudományos téren, akár a művészetekben.

Josip Vidmar, az írószövetség eddigi elnökének referátuma nyomán ez volt a kiindulópontja az ötödik kongresszus vitaanyagának. Azonban egy percig sem dogmatikus alapon, hanem a kutatás, a vizsgálódás, a mérlegelés fegyvereivel, mindenki egyéni hangján. Mintha a felszólalók valamennyien érezték volna egész felelősségét annak a megfogalmazásnak, hogy az irodalom az emberiség lelkiismerete, vagy hogy a költő a világ szíve és hogy az emberi, a humánus a legfőbb érték, ami minden művészet vég-céljában ott lobog . . . vagy ott kell hogy lobogjon.

Velibor Gligorić felszólalása az irodalom mindennemű adminisztratív irányítása ellen foglalt állást. A költői pesszimizmust nem azonosíthatjuk a társadalmi borúlátással, hanem adott esetben lelkialkat szerinti emberi tulajdonságnak kell felfognunk. Sinkó Ervin a szavak életéről és értékéről szólt. A szónak újból élményként kell bennünket rezonálnia. Sajnos mostanában sokszor megdöbbentő átértékelésben találkozunk a szavakkal és fogalmakkal egyes népek és nemzetek irodalmában. Figyelmet keltett Jus Kozák felszólalása az író mai anyagáról és a kifejezés úgynevezett „időszerűségéről”. Oskar Davičo az író társadalmi szerepéről beszélt, majd kifejtette, hogy Marx és Engels óta először fordult elő, hogy a munkásosztály egy pártja programba foglalta a marxizmus humánus gondolatait. Ez a program a reformista és bürokratikus opportunistától távol hatásos tényező lesz a művészi alkotásra. Ezért kelti fel programunk a világ összes haladó művészeinek figyelmét. Ezek számára ez az új állásfoglalás levette a szocializmus válláról — művészi tekintetben — a skolasztikus elavultságot, a dogmatizmust, s új életet öntött a művészetbe. Mint a művészi szabadság úttörőinek — hangoztatta Davičo — bennünk jogoszláv írókban is van bizonyos mértéktartás, amely a bennünk élő felfogásban rejlik . . . ezt vállaljuk is, hiszen bizonyos természetes megértés születik bennünk — ezekben a szabadságkeretekben — az iránt, ami haladó.

Marijan Matković tétele: irodalmi életünk legfőbb manifesztuma nem ez a kongresszus, hanem az alkotás, a művek sokasága. A mi íróink nem függnek — magas honráriumok tekintetében — a kiadóktól, mint a nyugatiak, rendkívüli beneficiumokat sem élveznek, mint az írók keleten — ez a két körülmény sokszor nézeteinek megváltoztatására, elvei feladására készíteti a művészt. A mi íróink osztozva népe sorsában, lelkiségében is osztozik és hű kifejezője életének. Djoković Milan azokra a külföldi írókra emlékeztetett felszólalásában, akik nem támadnak bennünket és nem rágalmaznak, hanem hallgatással vannak velünk.

Nem célunk ezen a helyen részletes beszámolót adni a kongresszus minden mozzanatáról, azt a napi sajtó már elvégezte. Csak felvillantottuk azokat a mozzanatokat, amelyek az ötödik írókongresszust leginkább jellemezték. (A referátumok anyagát részletekben dolgozza majd fel a HID, amennyiben azok általános irodalmi jellegűek, vagy az irodalom számára fontos konkrétumokat is érintenek). Olvasgatva az írószövetség főtítkáranak terjedelmes jelentését csak néhány mondatot idézünk, amely kisebbségi irodalmunkat is érinti: „Jelentős haladás észlelhető a nemzeti kisebbségek nyelvére való fordítások kérdésében . . . a kisebbségi írók műveinek szerbhorvát, makedón és szlovén nyelvre való fordításnak tekintetében azonban még vannak mulasztások”. Érdekes ezenkívül a Vidmár-referátum egy szakasza, amely bizonyos félreértéseket oszlat el: . . . Nálunk nincsenek értelmetlen rendelkezések arról, hogy az írók „menjenek a nép közé” . . . rendel-

kezések, amelyek abból a naív felfogásból erednek, hogy ilyen kirándulás anyagot szállíthat az írói lélek mélyebb rétegeibe, ahol a művészi alkotás születik. Ez a legjobb esetben is csak riporthoz szolgáltathat anyagot”.

Az író – az élettel van állandó kapcsolatban, az életről ír, emberekről, saját lelkiségükben és társadalmi helyzetükben. A referátum nyilván azt akarja kiemelni, hogy a gyorsforralón érlelt „helyzetkép” lehet egy riport anyaga (véleményünk szerint még egy irodalmi igényekkel alkotott riporté is, valamelyik folyóiratban mondjuk), de nem lehet végső formája egy művészi írásnak, amely az örök emberinek kifejezésére vágyik művészi eszközökkel! Legfeljebb kiindulópont lehet, amelyhez az író a mélyebben és tartósabban megérlelt megfigyeléseit adja. Vagy elindítója lehet valaminek, ami művészi éresre vár az író lelkében.

Pablo Picasso: Kékruhás asszony (olaj, 1941.)

Paszternák szenzációk nélkül

Aleksandar Flaker

Borisz Leonidovics Paszternák neve még mindig nem került le a világsajtó hasábjairól. Regénye, »Doktor Zsivágó« egyre több kiadásban jelenik meg. Személye körül heves vita dúl. És ebben a lármás zürzavarban, amelyben Moszkva és Stockholm, az olaszországi Fertrinelli könyvkiadóvállalat — a regény első kiadója —, a Goszizdat, a szovjet írószövetség, és a Nobel-díj bírálóbizottsága vesz részt, mintha megfeledeztek volna valamiről, éppen arról, amiért — legalábbis így szól a Svéd Tudományos Akadémia döntése — Paszternák a Nobel-díjat kapta.

Megfeledeztek — az irodalomról, mindenekelőtt Paszternák költői művéről, amely — többek között és kétségteletlenül — előkészítette a talajt a terjedelmében is nagy regény számára. Nem lesz tehát fölösleges, ha — a viták ellenére is — szemügyre vesszük Paszternák irodalmi tevékenységét.

Paszternákot, egészen a »Doktor Zsivágó« megjelenéséig, kizárólag költőnek tekintették, prózai munkáit alig ismerték. Egy 1925-ben megjelent elbeszélésgyűjtemény és az 1931-ben kiadott önéletrajz- és vitairajz-jellegű »Oh-rannaja gramota« a nevezetesebbek

Paszternák kevésszámú prózai írásai közül. A költészet volt az az irodalmi műfaj, amivel Paszternák leginkább foglalkozott. És éppen ez a poézis a szovjet irodalom egyik legérdekesebb jelensége, magányos sziget a szovjet irodalmi termes tengerében — kevesen olvasták, ritkán adták ki és nincs folytatója.

Paszternák költészetének témaköre nem volt újdonság sem a szovjet, sem pedig a világirodalom számára. A figyelmet a Paszternák-versek szerkezetének újszerűsége és szokatlansága keltette föl. Az olvasó, aki először veszi a kezébe ezeket a verseket, az első olvasás után meghökkenve, kétségek között teszi le a könyvet, de — ha van benne kitartás — s újra előveszi, a versek valósággal kényszerítik, hogy kutasson minden sor, minden szó jelentése után. Kitartásáért, türelméért — a negyedik vagy ötödik olvasás után — kárpótlásul nagy, bensőséges élményben lesz része. Olyan élményben, amely sohasem merülhet feledésbe, mert mindig visszatér a tudatába. Szokatlan metaforák, a mássalhangzók torlódása a motívumok és a képzettársítás meglepő változatai,

mondatszerkezete, szünetek, s mindez néhány sorba, két-három versszakba zsúfolva, tömörítve sűrítve — ez Paszternák költészete. Ezzel a jellegzetes verseléssel adott teljesen új értelmet Paszternák az orosz líra „örök” témáinak — a szerelemnek és a tájleírásnak. Lírája híd a hagyomány és az újszerűség, a meglepő a soha ki nem mondott utáni vágy között, s egyrészt az orosz költészet hagyományaira, a szenvedélyes Ljermontovra meg a klasszikusan nyugodt Puskinra, másrészt pedig a nyugateurópai, elsősorban a német költészet ismeretére támaszkodik, és a műszavak futurista használatában, új szóalkotásokban, szójátékokban a mássalhangzók nehezen kiejthető, "feszülő" kapcsolataiban úiult meg. Évszakok, tájak, az égbolt, a föld, orosz városok, falvak — Puskitól Jeszenvinig számtalan orosz költő megénekelte őket — sorakoznak föl Paszternák költeményeiben, azonban egyetlen tájleírása sem rokon a hagyományos költői tájbrázolással. Mintha sehol sem lelhetne nyugalomra. Mintha súlyos nyugtalanságok terhelnék költeményeit, mintha minden izgalomban égne, meg bomlott volna, s valami sorsdöntő, végzetes történéstre várna. Szépenhangzó, néha kemény, fanyar verseibe vigasztalanul ömlik az eső, zápor zuhog, zivatar üvölt, hóvihar süvít. És csak néha veti meg szilárdan a lábát egy-egy Puskin-vers összhangjában, irodalmi visszaemlékezésekben, amelyek csaknem kivétel nélkül klasszikus vonatkozásúak: Puskin, Ljermontov, Goethe művei. A költő még szerelmi nyugtalanságaira is irodalmi hasonlatokban talál írt:

"Egész lényedet, a fejed búbjától a lábad ujjáig magamban hordtam aznap — mint a vidéki színész a Shakespeare-szerepet — s fejből tudtalak. A városban ödöngtem és ismételtelek."

Mintha azonban valami hiányoznék Paszternák költészetéből. Még azokból a versekből is, amelyek a forradalom éveiből erednek. Ennek az egész lírának a tárgyköre a költő bensőséges szellemi és érzésvilágába sűrűsödik, és Paszternák verslábai is ritkán lépi át háza küszöbét, kertjének ajtaját, költői képe is legtöbbször „otthoniasak” legszűkebb környezetének tárgyi világához kapcsolódnak. Azok, akik Paszternák költészetét bírálják, leggyakrabban alábbi sorait idézik:

*Tenyérem mögé bújva, tréfából
Kiszólok a szobából: gyerekek,
Mondjátok, kedvesek,
Hanyadik évszázad van odakünn?*

És ezeket a sorokat Paszternák Oroszország történelmének legmeggrázóbb pillanataiban írta!

Életfölgőse miatt és azért, mert kitarthatóan védte álláspontját, gyakran kritizálták és támadták. Szemére vetették, hogy elszakadt a valóságtól s nem dolgoz föl verseiben politikai témákat, mint Majakovszkij. Fölrótták neki, hogy szívesebben ír a csókról, szerelemről, esőről, örvénylő fellegekről, mint az öt éves tervről. Hibáztatták, mert a kongresszus történelmi napjaiban is, amikor egy hatalmas ország sorsáról döntöttek, csak a ligetekben sétáló nőket, a lomhán úszó felhőket, az alkonyatot és az égboltot látta.

Azok viszont, akik védelmükbe veszik Paszternákot, rendszerint három költeményt hoznak föl ellenérvül, két verset az 1905-ös forradalomról („Az 1905. esztendő”, „Schmidt hadnagy”) és egyet az orosz értelmiség szerepéről az októberi forradalomban („Előkelő betegség”) Hivatkoznak Paszternák történelmi érzékére, amely egynéhány lírai költeményben is megnyilvánul, s utalnak a harmincas években írt verseire, mert ezek mintha azt az ígéretet hordoznák magukban, hogy a költő közelebb kerül a „korhoz és a valósághoz”. Viszont még Paszternák védelmezői is nehezen tudnák kimutatni a kort és a valóságot a költő disszonáns ritmusáiban és verseinek szerkezetébe szőtt nyugtalanságokban. Költészetének békétlensége sohasem tűrte a sablonokat, amelyekhez mérni akarták, s a szovjet kritika nem egyszer megtorpant e dinamikus, nyugtalan és — a járatlanok számára — bonyolult, gyakran érthetetlen költészet előtt.

Ha barátja, Majakovszkij forradalomutáni költészetének prizmáján keresztül nézzük Paszternákot, apolitikusnak, a történelem iránt elfásult, érthetetlen, túlságosan irodalmi és intellektuális szoba költőnek látszik. Abban az időszakban, amikor az volt a követelmény, hogy a költészet hozzáférhető legyen a tömegek számára, amikor az irodalomtól társadalom-pedagógiai teljesítményt vártak, Paszternák bezárkózott a maga érzelmeinek búvkörébe, nyugtalanságainak falai mögé, és dacolt — kihívó költői magatartásával vagy hallgatásával. És nem akadt senki, aki megkérdezte volna: nem azonos-e ennek az érzékeny költői egyéniségnek a békétlensége a forradalmi korszak nyugtalanságával? S miközben az „örök témákról” — tájokról, szerelemről —

verselt, nem szólaltatta-e meg a maga, történelmi fordulópontot jelentő viharos korának a nyugtalanságait, megrázkódtatásait, töréseit, rezzenéseit és összeütközéseit is. A Paszternák-versek zivataraiban, hóviharaiban nem az idők szele süvít? És a költői képek, mássalhangzótorlódások és képzettársítás-fűzések összeütközéseiből nem a világok összecsapásainak robbanása hangzik?

Az az érzésem, hogy Paszternák regénye sem járt jobban, mint költészte: egyiket sem értették meg helyesen. A költő ebben a regényben — először lépve irodalmi őseinek nyomdokaiba — megkísérelte leírni látomásait a két orosz forradalom eseményeiről és az utánuk következő korszakról. És mintha ez a regény magvarázatot adna Paszternák költészetének arra a jelentős fejezetére is, amelynek tárgva a szenvedélyes szerelem és az időjárás viszontagságai.

Paszternák Jura Zsivágója a hagyományos választút elé kerül: lehiggadt, odaadó és törvényes megszentelt szerelmet érez Tonya iránt, ugyanakkor nyugtalan, viharos szenvedély hajítja Lara felé („Ó, milyen volt a szerelem! Szabad, rendkívüli, semmihez sem fogható”) És ez a végzetes Lara mindig a nagy történelmi válságok idején jelenik meg a regényben. Amikor megismerkedtünk vele — 1905-ben —, a forradalmi utcákon üdvözlö a golvók süvítését, örül, nem sokkal később egy szalóban találkozik össze Zsivágóval, hogy ezután eltűnjön a meseszöveg mellékösvényein, s csak az első világháború forgataga sodorja elő mint vöröskeresztes ápolónővért. Jurával együtt átéli a forradalmat, s utolszor a polgárháború vihara hozza őket össze valahol az Uralban. Lara ekkor már a tragikus sorsú partizánvezér, Antipov felesége. Zsivágó és Lara szerelme szimbólummá nő a regényben, és mindegyre a történelek ellentéiteit és végzettségét hangsúlyozza. Egidőben a háborúval és a vérontás borzalmaival, párhuzamosan a forradalommal, amely egyáltalán nem hasonlít Zsivágó ifjúkori ideáljaihoz, Lara is behatol az intellektuel Jura zárt gondolatkörébe, mint a történelmi végzettség, életkedv, erő és szenvedély jelképe. És amint ennek a szerelmi történetnek a mozzanatai elválaszthatatlanok a történelmi eseményekhez fűződő mese részleteitől, ugyanúgy elválaszthatatlanok Paszternák regényében a történelek az

időjárás viszontagságok és nyugtalan tájak motívumaitól. Zsivágót akkor érzékeli először az olvasó, amikor ott áll anyja koporsója mellett a szemerklő őszi esőben. A viharok, záporok, havazás, a borús égbolt — amelvet az olvasó már jól ismer Paszternák verseiből. — Zsivágó életútjának elmaradhatatlan kísérői főleg azokon az oldalakon kerülnek előtérbe, amelyeken a forradalmi eseményekről esik szó. A forradalom feszültségének különös légköre alakul így ki, s ebben él Jura Zsivágó, az érzékenylelkű és szemlélődő orvos-költő.

A két kritikus-tábor figyelmét elsősorban doktor Zsivágónak a forradalomról és környezetéről való gondolatai vonták magukra, amelyek a regénynek, főleg az utolsó fejezeteknek nagy részét kitöltik. 1905 táján születtek ezek a gondolatok egy orosz intellektuel fejében, amely teli volt az idealista filozófia kategóriái szerint megfogalmazott, elvont humanista eszmékkel. Annak az orosz értelmiségi nemzedéknek a gondolatai ezek, amelynek érzelmeit költői módon a tragikus Blok fejezte ki leghívtebben. Doktor Zsivágó magára maradt gondolataival a regényben, amelynek szerkezete a piramishoz hasonló, alapja a legkülönfélébb jellemeken nyugszik, csúcán pedig csak a költő áll — néhány versével, csaknem fölöslegesen. Dr. Zsivágó gondolatvilágát, különösen pedig a regény összefüggéseiből kiragadott gondolatokat a mai szovjet olvasó — enyhén szólva — valóban elavultaknak érezheti — a vita hevében pedig szovjet elleneseknek is mondták őket. A nyugat-

európai olvasó viszont, aki nem éppen hajlamos szociális forradalmakra, vonzónak találhatja Zsivágó gondolatait, főleg azért, mert egy hajdani marburgi diák, Shakespeare fordítója, Dehmel és Rilke tisztelője írta le őket, aki a mai Moszkvában olyan nyelven és kategóriákkal szolt az orosz forradalomról, amelyek igen közel állnak a nyugateurópai polgári hagyományokhoz. Úgy vélem, hogy doktor Zsivágónak éppen ezek a gondolatai és mondásai, amelyeket — amint ez már történni szokott — összehasonlíttanak a szerző gondolatvilágával, járultak hozzá a legnagyobb mértékben az egyébként semmiképpen sem nagy irodalmi „szenzációt” jelentő regény „sikeréhez”. És mialatt a „Doktor Zsivágó”-t továbbra is dicsérik és támadják, s a könyvkiadóvállalatok föltűnést keltő példányszámban jelentetik meg, Paszternák életműve, sőt regénye is még mindig irodalmi bírálatra vár, olyan értékelésre, amelynek nem szabad „szenzációsna” lennie, aminthogy Paszternák regénye sem szenzációs, mert, alapjában véve a XIX. századbeli orosz regényírás hagyományain, legfőképpen pedig azokon az elveken alapszik, amelyeket Tolsztoj juttatott kifejezésre a „Háború és béke”-ben, s amelyeket Paszternák — a költészetével szerves kapcsolatban álló módszerekkel — csak fölújított.

Az a por, amelyet Borisz Leonidovics Paszternák körül egyrészt a nyugateurópai sajtó és propaganda, másrészt pedig a kemény és konok szovjet állásfoglalás vert föl, semmiesetre sem válik az irodalomnak és fejlődésének hasznára. Ugyanezt mondhatjuk egyébként a költő ez alkalommal megnyilvánult magatartásáról is.

B. I. fordítása

Lewis le Brocqy: A család (olaj, 1951.)

A jugoszláv írók feleletei a „Les Temps Modernes” folyóirat körtkérdéseire

A „Les Temps Modernes”, ez a tekintélyes francia folyóirat — Jean-Paul Sartre az igazgatója — augusztus-szeptemberi kettős számában néhány szemelvényt közölt a modern jugoszláv írók műveiből, mégpedig: egy töredéket Miroslav Krleža „Oroszországi utazások”, egy fragmentumot Davičo „Beton és szentjánosbogarak” című regényéből és Petar Segedin 1951-ben írott „Tabu” című tanulmányát. A folyóirat közli a jugoszláv értelmiségiekhez intézett kérdésekre adott első feleleteket, azzal a megjegyzéssel, hogy ez az ankét a következő számban fejeződik be. A szerkesztőség az alábbi kérdéseket intézte a jugoszláv írókhoz:

1. Hogyan fogja fel az értelmiségi ember szerepét a szocialista társadalomban?
2. Kelle-e véleménye szerint a szocialista államnak kulturális területen eszmeci „vonalának” lennie? Ha kell, milyennek? Ha nem, miért?
3. Véleménye szerint a Kommunista Párthoz tartozó értelmiségi embernek melyek a felelősségei? Ezek a a felelősségek milyen mértékben hatnak a művészre, az íróra stb. „mesterségének” űzésében?
4. Pontosabban szólva, hogyan hangolja össze írói hivatásának végzését minden szocialista államnak bizonyos (legtágabb értelemben vett) „nevelő” előítéleteivel?

A kérdésekre Marko Ristić, Josip Vidmar, Marijan Matković és Dobrica Ćosić feleltek.

JCSIP VIDMAR FELELETE

1

Azt hiszem, hogy az értelmiségi ember szerepe a szocialista társadalomban, valamint minden társadalomban az, hogy ő legyen a társadalom öntudata és lelkiismerete. Mégpedig minden körülmények között, vagyis akkor is, ha a

társadalom ezt akarja, ezt kívánja, ezt megengedi, vagy nem. Öntudat és lelkiismeret. Ez a két fogalom talán szószaporítás, de nem úgy tűnik, hogy mégis szükség van mind a kettőre. A mai értelmiségi a szocialista társadalomban mindenekelőtt tudatában van annak, hogy a szocialista társadalom a szó igazi

értelmében *nem léteznek*, vagy *még* nem léteznek, hogy megvannak az elvei és megvan az akarat is ezeknek megvalósítására, hogy a szocialista társadalom még csak az építés útján van, és hogy építeni kell, mégpedig a lehető legnagyobb óvatossággal, bölcsességgel és ember szeretettel. Az értelmiségi ehhez a nagy műhöz a társadalmi törekvések és körülmények, meg a mélyebbre hatoló emberi szükségletek ismeretével járul hozzá, teljes tudatával arra törekszik, hogy megítélje az összhangot vagy az összhang hiányát a társadalom és az egyed között, megítélje az összhangot, vagy az összhang hiányát minden társadalmi tett között, alkotásának minden területén áthatják az illető társadalom alapvető törekvései. Neki tehát a társadalom és az ember ismerőjének, bírójának kell lennie és arbiternek közöttük.

2.

Itt feltétlenül szükséges a pontos megkülönböztetés: a szocialista állam csupán végrehajtó gépezete a szocialista társadalomnak. Az államgépezetnek, bármilyen rendszeré is, kétségkívül nem kell hogy eszmei "vonala" legyen a kultúra területén. Miért nem? A gépezetnek nem lehet a kultúrértékek pontos felfogásához feltétlenül szükséges érzékenysége, sem képessége, legfeljebb általános „eszmei” nézetei lehetnek a művészetről, ezek pedig — amint tudjuk — egyáltalán nem elegendők, sőt egyetlen kezekben veszedelmesek is. Sőt még végzetesek is azokban az esetekben, amikor az állami szervek csupán arra korlátozódnak, hogy megítéljék a művek erkölcsös vagy erkölctelen, eszmei szempontból pedig ártalmas vagy ártalmatlan voltát. A francia irodalom és sok más irodalom története igazolja ezt. Ha az államgépezet mégis igyekszik beavatkozni a művészet kényesebb problémáiba, például a stílus kérdésébe és más hasonló kérdésekbe, az csupán a művészi kultúra csődjére és olyan tragikomédiákra vezethet, amelyeket — sajnos! — korunkban túlságosan gyakran láthatunk. Gondoljunk csak vissza három szovjet zeneszerző bizonyos operáinak nemrég történt rehabilitációjára!

3.

Az értelmiségi ember mint párttag mindenekelőtt tudatos híve a párt ideológiájának és munkatársa minden működésben és kísérletben. Értelmiségi volt a legfelelősségteljesebb és a leghu-

mánusabb gondosságot kényszeríti rá minden iránt, amit javasol vagy tesz. Míképpen hat rá ez a feladat, amikor mint művész, mint író, "mesterségét" űzi? Ha a művészetnek ezzel a felsorolásával felöleljük a zenét, az építészetet, a festészetet, akkor kétségkívül így fest a dolog: először az említett befolyásnak lényegében véve jelentéktelennek kell lennie, másodsor ez a kérdés valamenynyivel inkább vonatkozik az írói hivatásra, mert az irodalom éppen az a művészet, melyben az ideológiákat határozottabban lehet kifejezni, mint a művészet többi ágában. Egészen természetes, hogy a kommunista író mindenütt ahol mint művész ki akarja fejezni és kifejezheti véleményét, úgy beszél, hogy meggyőződéséből indul ki, mint egy hívő, vagy mint bármely más filozófia követője és azokat a dolgokat érinti, melyekre véleménye vonatkozhatik. Én azonban úgy vélem, hogy az eljárásnak ez a módja önmagában véve nem lényeges összetevője a művészi működésnek, mert ennek az értéke semmiképpen sem függ attól, hogy mi a jelentősége ennek vagy annak a világnézetnek.

4.

Abban a szocialista államba (talán jobb volna így mondani: szocialista társadalomban), amelyben élek, a nevelésnek az a célja, hogy a polgárokat fejlessze és előkészítse azokra a politikai és társadalmi kötelességekre, melyek abban az államban napirenden vannak. Ez a munka azonban nem korlátozódik csak a társadalmi és politikai célokra, noha az állam szempontjából ezek állanak az első helyen. A dolgok logikája szerint ez a nevelés szükségszerűen tágabb humánus értelmet nyer, mert a nagy politika szilárd jellemeket követel ebben az értelemben is — nevezük erkölcsi értelemnek — és ugyanígy fejlett polgárokat. Azt hiszem, hogy „a nevelésről” való gondoskodásnak jellegzetesnek kellene lennie minden szocialista államra nézve.

Az író feladatainak kétségkívül nagyon kevésé felelnek meg az államnak ezek a „nevelő” törekvései. De az író mégis olyan elemeket ölel fel, melyek bizonyos tekintetben rokonok, ha — és amennyiben — az állam által végrehajtott „nevelés” valóban helyes, becsületes és humánus, vagyis ha az állam valóban arra törekszik, hogy a polgárok ösztön, tudatosan és szabadon munkálkodjanak együtt az összes álla-

mi és társadalmi feladatok terén. Csak ilyen „nevelés” esetén beszélhetünk az új socialista ember teremtéséről és kialakításáról, akinek kétségkívül a szocializmus a célja.

Az író, ennek a szónak igaz értelmében, a művész, aki gyakran nem ismeri működésének sem fontosságát, sem célját, aki semmi egyebet nem kíván, csak eleget tenni a pusztá játék meggyónására vagy leírására irányuló törekvésének, de akit ebben a törekvésben erőteljesen áthatnak bizonyos szem-melláthatóan humánus életerők, talán akaratlanul, anélkül, hogy tudna róla. különleges kötelességet teljesít, melyet bizonyos értelemben mégis csak nevelő kötelességnek tekinthetünk, habár a szemmelátható nevelés hiányzik belőle. Lehet az irodalom valaki számára csupán vigasz, lehet, hogy nyugtalanítja vagy ostromozza, de mindenestre nem eltorzult nézeteket tár fel előtte az emberi természetéről s ezeken át önmagáról is. És mindazok felett, amelyeket felfed, minden alkalommal érezteti és sejteti velünk azt a szellemet, melynek el kellett uralkodnia bizonyos életelemekek felett, hogy azokat egy belső vagy külső látványban teljeseen világosan, érthetően és az igazsághoz híven felfogjuk. Minden találkozás az ilyen belső szuverenitással felizgat és elvarázsol bennünket.

MARKO RISTIĆ FELELETE

1.

Nehéz válaszolni erre a kérdésre – mint egyébként a három következőre is –, ha nem jelölik meg, hogy a szocialista társadalomnak melyik konkrét formájáról és fejlődésének melyik mozzanatáról van szó. Azt is pontosan meg kellene jelölni, hogy az értelmiségek melyik fajtájáról beszélnek.

Általánosságban szólva azt tartom, hogy az író szerepének kérdése elválaszthatatlan az író felelősségérzésének kérdésétől. Úgy tűnik ugyanis nekem, hogy az értelmiségi csak a maga *egyéni meggyőződésének* vonalán mozoghat, és hogy minden, ami kívül esik ezen a vonalon, igen könnyen csupán opportunizmus, sőt számítás, vagy a legjobb esetben empirizmus és pragmatizmus. Ha ennek a meggyőződésnek *erkölcsi* alapja van és ha fejlődésében következetes, akkor az a vonal, amelyen mozog egészen természetesen és *erőltetés nélkül* megfelel azon társadalmi erők

Vajon egyidejűleg nem erőteljes felhívás-e ez valami jelentős és magasztos dologra? Amikor R. M. Rilke Mathias Grünewald híres hármasképét szemlélte, azt mondják, odasúgta barátnőjének: „De hiszen nekem is valami hasonló mondanivalóm van”. Márpedig ez a felhívás, amit mi valamennyien ismerünk és amit Rilke a maga módján fejezett ki, lényegében nagy nevelő erő, mely folytonosan arra sarkall bennünket, hogy értékes és nagy dolgokra törekedjünk.

Ennek a nevelésnek az értelme szem-melláthatóan különbözik annak a „nevelésnek” a közvetlen értelmétől, amelyet a szocialista állam fejt ki. De nem áll vele szemben, ha gyakorlati nevelési jellege olyan, amilyennek lennie kell. Mehetünk tovább is. Ha abba bocsátkozom, hogy elképzelve a nagyon fejlett szocialista társadalom és ennek szellemében kifejlődött új ember utópikus képét, akkor úgy tűnik, hogy eljön egykor az az idő, amikor ez a szocialista ember megszűnik szocialista lenni és csupán ember marad. Ennek meg kell történnie. Márpedig ez az ember nem lehet máslymen, mint az, aki felé az irodalom és általában véve a művészet ellenállhatatlan vonzóereje terel bennünket.

vonalának, amelyek a történelmi fejlődés adott fokozatán a leghaladóbbak s ugyanakkor az általános politikai szervezet vonalának is, amely az adott pillanatban és az adott helyen ezeknek a szocialista forradalmi erőknek a tudatában viseli és akciójukat összehangolja. Konkrét értelemben ez azt jelenti, hogy egy Jugoszláv értelmiségi, amikor következetesen a maga egyéni meggyőződésének vonalán mozog – annak a meggyőződésnek a vonalán, mely maga is ebben a mozgásban valósul meg és helyesbítődik –, ma és itt nem teheti, hogy ne haladjon párhuzamosan a Jugoszláv Kommunista Szövetség irányvonalával. E meggyőződés erkölcsi alapjának és helyességének mértéke, fejlődése következetességének bizonyítéka az a tény, hogy ez a két vonal párhuzamosnak mutatkozott, hogy azonosnak nyilvánult, vagyis végső elemzésben ugyanannak a vonalnak a szubjektív és tárgyilagos formája volt. Ez a vonal pontosabban szólva a törté-

„elem útja, vagyis az emberi tudat útja a maga keletkezésében, a szükségszerűség útja, mely a tudaton át szabadsággá válik. Az egyéni meggyőződés szubjektív vonalának és a társadalmi fejlődés tárgyilagos vonalának a párhuzamos volta, hogy kiegyenlítődés legyen — amennyire csak lehetséges — parancsolóan megköveteli a bekapcsolódást, amely magába foglalja bizonyos fegyelem vállalását. Ez a fegyelem nem külső — azt akarom mondani, hogy nem fájdalmas —, ha természetes módon az egyéni meggyőződésből, annak a természetéből, következetességének dinamizmusából ered.

Ha egy szubjektív gondolat valóban méltó a gondolat névre, akkor tartalmában, létezésében, minden következetlenségén át is következetes dialektikus fejlődésben tudja, hogy mindig felelős önmagának. Ha pedig úgy találja, hogy párhuzamos, vagyis attól a pillanattól kezdve, amikor akarja és amikor belátja, hogy lényegében véve azonos azzal a politikai gondolattal, amely a történelem megfogható értelmének irányában hat, akkor kell, hogy érezze, kell hogy tudja, hogy felelős ez előtt a gondolat előtt, ez előtt a politikai akció előtt, a szervezet előtt, amely ezt megvalósítja, tehát adott esetben a szocialista állam előtt.

Ennek a kettős és egységes felelősségnek a jegyében vajon nincs-e elvben előre kijelölve a szocialista társadalomba bekapcsolódott értelmiséginek a szerepe? Világos azonban a mindennapi gyakorlatban, hogy a dolog nem ilyen egyszerű. Kivéve azt az esetet, mely bennünket itt nem érdekel, hogy az értelmiséginek egyéni meggyőződése egyáltalán nem veti fel erkölcsi bekapcsolódásának problémáját, tehát szerepe a szocialista társadalom egy lojális tagjának, egy átlagos polgárnak a szerepére egyszerűsödik. De ez is az fontos —, *milyen módszerekkel* alkalmazza az az állam ezt az eszmei irányvonalat.

zsal a feltétellel, hogy az illető társadalkellene tudni *milyen* szocialista állammól van szó. És azt is — ez pedig nagyon lom eléggé demokratikus ahhoz, hogy

2.

Igen is, nem is. Ismétlem, pontosan

szükséges és elégséges minimumát.

— mesterségének üzésében a szabadság még annak is, aki nem kapcsolódik be biztosítja az értelmiségi embernek —

Mivel a szocialista állam társadalmi rendje szükségszerűen egy ideológián, a marxista ideológián alapul, természetes, és eszerint elkerülhetetlen is, hogy annak az államnak a kultúra területén megvan a maga eszmei irányvonala. De ennek az államnak — valamint a hatalmon lévő pártnak — semmi joga sincs, hogy ezt a vonalat (vagy „vonalat”, noha nem látom miért van itt szükség idézőjelre) adminisztratív kényszer-, egyszóval rendőri módszerekkel kényszerítse az értelmiségi emberre. Edvárd Kardely, a Szövetségi Végrehajtó Tanács alelnöke, a Jugoszláv Kommunista Szövetség titkára ezt már 1954-ben világosan részletezte kijelentve, hogy *„Nem arra valóok a kommunisták, hogy mint kommunisták megítéljék, mely művészeti iskolák jók és melyek rosszak, és arra sem, hogy előírják a tudományos felfogás határait és irányát. Ez végső esetben a művészet és a tudomány fejlődésének az ügye”*. A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja pedig — amely *„a nép kulturális alkotó képessége fejlesztésének egyik lényeges jellegettségéneként”* „a közművelődési, a tudományos, a művészeti és a kulturális élet felszabadítását” jelöli meg „az állami szervek adminisztratív beavatkozása, a kulturális alkotások etatisztikus és pragmatisztikus koncepciója alól” a következőket is megállapítja s ez a legjobb felelet kérdésükre:

„A Jugoszláv Kommunista Szövetség eszmei harca meggyorsítja az eszmei felépítmény fejlődését és hozzájárul az alkotó erők felszabadításához a tudományban és a művészetben. A Jugoszláv Kommunista Szövetség azt az álláspontot foglalta el, hogy a tudomány és a művészet annál inkább megfelel a társadalmi előrehaladás igazi érdekeinek, minél bátrabban veti magát — mindegyik a maga módján és a maga eszközeivel — mindazon igazságok kutatására és fölfedezésére, amelyek a természetről és a társadalomról szólnak az emberről, mint társadalmi lényről, az adalomban való nagy szerepéből kiindulva egyben elveti a tudomány és goszláv Kommunista Szövetség sikra száll az alkotó munka valódi szabadságáért a tudományban is és a művészetben is. A tudomány és a művészet társadalmi feltételezettségéből és a tár-ember magatartásáról a természetnek, egész szellemi alkatában. Ezért a Jugoszláv Kommunista Szövetség a társadalmi és magának az embernek bonyolult problémáit iránt

a művészet társadalmi szerepével kapcsolatos marxista felfogások minden pragmatikus eltörzstését és a tudománynak meg u művészetnek napi politikai érdekeivé eszközévé való alárendelését. A Jugoszláv Kommunista Szövetség egyidejűleg felkel azok ellen az „elméletek” ellen, amelyek a szabadság elvont felfogásainak nevében tulajdonképpen megszüntetik a tudományos és művészi alkotó munka igazi szabadságát és ezt a munkát a gyakorlatban reakciós politikai törekvések alá rendelik. A következőket szocialista társadalmi viszonyok és a szocialista demokrácia fejlődése országunkban megköveteli, hogy a Kommunista Szövetség eszméi szerepe ne legyen a dogmatikus bíró szerepe a tudományos és művészeti irányok, iskolák és stílusok tekintetében.

3. és 4.

A felelet ankétjük harmadik és negyedik kérdésére elválaszthatatlan az első kérdésre adott feleletől. Már ott kidomborítottam azt a viszonyt, mely véleményem szerint fennáll a szocialista társadalomban élő értelmiségi szerepének problémája és a bekapcsolódás problémája között, vagyis az értelmiségi ember az illető társadalom tárgyi-lagos szükség szerúségei előtti felelősség-érzetének problémája között, ami pontosan szólva tulajdonképpen erkölcsi probléma. Szemmellátható, hogy itt is, ott is elsősorban annak az értelmiségi embernek a felelősségéről van szó, aki tagja a Kommunista Pártnak.

Ha az az értelmiségi, akiről beszélünk, író, és ha ez az író gondolkodó ember („gondolkodó ember, vagyis becsületes ember” ahogyan ezt 28 évvel ezelőtt nagyszerűen megmondta André Breton, Majakovszkij öngyilkosságáról szólva) — mivel a műve tökéletes kifejezése, támaszpontja és megoldása a gondolatának —, felelősnek érzi magát műve előtt. De mivel az aktív és ható társadalmi és politikai gondolat előtt is felelősnek érzi magát, nem teheti, hogy ne érezze magát felelősnek művéért is az előtt a kollektív gondolat előtt, mellyel egyéni gondolata az adott körülmények között gyakorlatilag azonosná vált, teljesen összhangba került és kiegyenlítődött. De ez az összhang, ez az azonosulás lehet-e valaha is tökéletes? Ha az író felelős marad műve előtt, az előtt, ami alkotásának különleges következetessége, drámai dilemma

elé kerülhet. Mert semmiképpen sincs kizárva, hogy ha következetesen kifejti gondolatát, úgy ahogyan kifejezi, vagyis ahogy írói alkotásának, dramaturgiájának — hogy ne mondjam, esztétikájának — különleges formában megvalósítja, akkor ez nem vág egybe annak az ideológiának, vagy politikai gyakorlatnak a „nevelő” vagy általában véve utilitáris követelményeivel vagy előítéleteivel, mely előtt nem szűnt meg felelősnek érezni magát. Sőt még szó lehet és valóban gyakran szó is van bizonyos szembenállásról is, mely úgy látszik áthidalhatatlan.

De a jugoszláv tapasztalat eléggé bizonyítja, hogy nem állunk olyan anti-nómia előtt, amelyen nem lehet túljutni. Igaz, a művész alkotó munka és a társadalmi akció az emberi tevékenységnek két különböző szférája. A művész alkotó munka komplex determinációja folytán bizonyos állandó dolgokat tartalmaz magában, melyek csak részben teszik áthidalhatóvá egy tiszta társadalmi feltételezettséggel, egy kizárólagosan vagy közvetlenül utilitáris és gyakorlati funkcióval, egy tisztán „funkcionális” szereppel. Igaz hogy minden társadalmi tevékenység és minden politikai akció gyakorlatilag és konkrétan véve, meghatározás szerint „funkcionális”. Mégis ez a két különféle szféra szorosan összekapcsolódik, nem lehet őket különválasztani, éppúgy, ahogy nem lehet őket összekeverni, összeolvasztani ugyanabba az egy szférában. Mert megkísérelni különválasztásukat azt jelenti, hogy a művészi alkotást nem létezővé tesszük. azt jelenti, hogy megpróbáljuk különválasztani a művészetet az élettől, ez pedig azt, hogy elválasztjuk az életet az élettől, már pedig az élettől különálló művészet, a betűszerinti értelemben vett *l'art pour l'art* egyszerűen nem létezik. Ha viszont azt állítjuk, hogy ez nem két különböző szféra, hanem ugyanaz, akkor a művészeti alkotást alárendeljük a pillanat társadalmi-politikai követelményeinek, a definíció szerint múlt, nem állandó és változó követelményeknek, még akkor is, ha azok történelmileg a legindokoltabbak. Ez tehát lényegében azt jelenti, hogy elfojtjuk ezt az alkotást, meddővé tesszük, tehát ismét nem létezővé. De ez a két szféra nem áll egymással szemben, hanem harmonikusan koordináltak, egységesegek lesznek, ha egyiknek is, a másiknak is ugyanaz az erkölcsi magva van.

Mert e két szféra valóságos koordinációjának, dialektikus szintézisének elve morális elv, mely egyben a bekapcsolódás elve is és ez hullámaik találkozásának övezetében fejt ki hatást. E szintézisnek vagy jobban mondva e két szféra megbékülésének, összehangolódásának, ha azt akarjuk, hogy autentikus és eredményes legyen, eredendőnek, genetikusnak, kiindulászerűnek, tehát mélynek és spontánnak kell lennie — és csupán ez is lehet —, nem pedig utólagosnak, gépiesnek vagy kívülről rákényszerítettnek. Mert itt is vissza kell térnünk a forráshoz, vagyis az erkölcs kérdéséhez. Minden emberi megjelölésnek, minden tettek és minden valamit jelentő választásnak a jelentéséhez ez a kulcs.

Végül ismételtelen kidomborítom, hogy mindezeket a problémákat egyébként teljesen töredékes módon csupán egy *belső vita* szemszögéből szemléltem, ami azt jelenti, hogy úgy, ahogyan ezek a problémák egy szocialista államban felvetődtek, egy olyan államban, amilyen Jugoszlávia is, amely tehát nem gya-

korol semmiféle kényszert, semmiféle nyomást a művészekre és frókra, és nem követelt tőlük megrendelésre, mérték szerint semmiféle kreációt vagy művészi *credót*, amely tehát nem juttatja őket olyan helyzetbe, hogy felelősségük drámai módon hasson mesterségük gyakorlatára, akár kommunisták, akár nem. Pontosabban szólva, én személyesen, amióta 1951 elején visszatértem Jugoszláviába, és ismét hozzáálltam frói munkámhoz, sohasem voltam olyan helyzetben, hogy békítenem kellett volna mesterségem űzését, például bizonyos kívülről rám kényszerített „nevelő” előítéletekkel. Hogy milyen lett volna az a belső dráma, melynek én lettem volna a zsákmánya, hát még az a külső dráma, melynek áldozata lettem volna, ha olyan szocialista országban (illetőleg a szocialista névre igényt tartó országban) éltém volna, ahol az írók ki vannak téve diktátumoknak, tilalmaknak, sértegetéseknek, zaklatásoknak és véget nem érő üldözéseknek — amilyen például Kína —, erre még gondolni se szeretek.

MARIJAN MATKOVIĆ FELELETE

1.

Valóban ma többé nem tudom, mikor és hol varázsoltam magam elé, hogy milyen lesz a helyzetem és képzeltem el a saját magam szerepét egy jövődéli szocialista társadalomban, amelyről akkor, ami érthető is, nagyon naív és romantikus elképzelésem volt és amelynek az érdekében csupán az a remény szólott szuggesztív módon, hogy annak a társadalomnak teljesen másnak kell lennie, mint annak, amelyben gyermekkoromat átéltem. A görög nyelv gimnáziumi óráján-e? vagy valami epés kamaszkori veszekedés után a szülői házban? Vagy a subancos magány hol áldott, hol pedig kétségbeesett tragikus óráiban, amikor a képzelt szinte tréfálkozva megteremti a jövő világainak heves és merész vízióit? Nem kell szégyenkezmem, hogy elfelejtettem ennek a fantáziajátéknak, ennek az élménynek a dátumát és helyét. Hiszen már három évtized múlt el azóta! De mindenesetre szomorú dolog lenne, ha elfeledtem volna magát ezt az első álmodat egy világról, mely számomra távoli, titokzatos és izgatón veszedelmes volt, de abban az időben az egyetlen kiutat jelentette kínzó kamasz-válságaimból, me-

lyek alighanem minden túlérzékeny gimnazistánál jelentkeznek — mint a homlokon a pattanások —, tegnap úgy, mint ma, a következő kellemetlen kérdések formájában: *Mit csinálok a jövőben? Kinek van szüksége reám? Hogyan é'ek majd? Ki fog megérteni engem, mikor a saját reményeim, vágyaim és kívánásaim lidércnyomása nehezül rám és tele vagyok megoldatlan kérdésekkel, melyek fiatalságomat fojtoztatják?* Talán Plátó hatása alatt, aki akkor gimnáziumi tananyagom volt (ez a bölcselő különben is mélyen felháborított, mert semmiféle megértést sem tanúsított első verseim iránt), azokban a kamaszkori álmokban a szocialista társadalom mutatkozott az egyetlennek, amely tartózkodás nélkül értékelni fogja a szellemi munkát, tisztelni a költői képzetet és megértéssel figyelni minden intellektuális hajózás mindig izgalmas kalandját a mindig új igazságok felé, melyek éppen olyan kimeríthetetlenek, mint maga az élet. Bizonyára némi önzés és sok kamaszos kétségbeesés volt ebben a képzelődésemben, de ez most nem fontos. Tény, hogy ifjúságom sok álmat korrigáltam öntudatom zord megérésével ebben a nem idillikus Mars-időben, mely-

ben szerencsém van élni, de ez az álom alapjában véve érintetlen maradt. Az utólagos tapasztalat csak tudatos meggyőződésé kristályosította, mely nélkül szemelláthatóan nehéz élni. Mert végül is az utópiától, az elnyomottak álmától — természetesen meghatározott társadalmi-gazdasági viszonyok alapján — fejlődött évszázadokon át a szocialista gondolat Marx és Engels tudatos megfogalmazásaiig, melyek éppen azért forradalmiak, mert intellektuálisak, mert századunk legkristálytisztább értelmiségei öntötték őket formába. Lenin, ha nem lett volna a velejéig értelmiségi, ha nem lett volna olyan gazdag költői képzelő tehetsége, egész bizonyosan nem lett volna működésének széles területén a velejéig forradalmár. Ha egy szocialista társadalom, miután forradalommal felszabadította és oly széleskörűen megvalósította az értelmi fejlődés lehetőségeit, mint eddig még egyetlen társadalom sem, valaha is megkísérelte volna, hogy lemondjon öntudatának alakításában az értelmiségi ember szerepéről, ha megkísérelte volna, hogy rendszeresen közgazdasági gépezetével megakadályozza, hogy értelmiségi embereink a munka és a kezelet kalandos hajóutjára induljanak — akkor ez a társadalom nemcsak múltját tagadta volna meg, hanem megpecsételte volna jövőjét is. Mert az igazi szocialista társadalomnak ez a jövő semmi másban nem mutatkozhatik, mint az értelem mind újabb és újabb szakadatlan győzelemsorozatában a természet sorsszerűsége és a bennünk rejlő évszázados alatti homály feletti.

2.

Már maga a szocialista állam létezése feltételezi a szocialista ideológia győzelmét, mely ennek az államnak a jennelése előtt is, hol erősebben, hol gyengébben megnyilvánult a kultúrélet tág területén, természetesen olyan körülmények között, amelyek nem voltak fejlődésére nézve a legkedvezőbbek. A szocialista ideológia, miközben az ellenséges osztálytársadalomban ütőképes világgóságért küzdött, történelmi szükség-szerűségéből elsősorban a felé a gyakorlati cél felé irányult, hogy minél eredményesebb harci fegyver legyen a forradalmi erők kezében a régi, idejelmúlt osztálytársadalom megdöntésére és berendezkedésük megalapozására az alighogy kivított szocialista államban. Ez a szocialista ideológia, mint minden ideológia, a gyakorlati politikai támadásban és harcban bizonyos esetekben azt a

törekvést nyilvánítja, hogy szűkítse önmagát, hogy általánosítson bizonyos jelenségeket. Ezekben a pillanatokban a tapasztalat tanítása az, hogy az olyan mértani utcarendészeti szakkifejezések, amilyen például a „vonal”, a kultúra területén nagyon időszerűkké válnak. Gyakran igen veszedelmesekké is. A marxista ideológia számára, mely semmi más, mint világnézet, különösen veszedelmesekké, mert ha egy világnézet „vonallá” keskenyül, akkor szemelláthatóan kiteszi magát annak a veszélynek, hogy a külső sötétség elnyeli, hogy ez a „vonal” az örök időkre és minden alkalomra megszabott szentségesen szent dogmák falához vezet, a szellem önmagáért való vegetálásához. A történelem arra tanít bennünket, hogy a múlt minden eszmei irányvonala, mely természetesen az osztálytársadalom körülményei között kapta meg fogalmazását és osztályformációi érdekei felé irányult, nem kedvezett az emberi gondolat fejlődésének és végeredményben még maguknak ezeknek az ideológiáknak sem. De még annak a kísérletnek a rövid története sem járt semmiféle eredménnyel, hogy a lényegében véve tág — minden ma ismert életjelenség, tehát a kultúra irányában is nyílt — marxista ideológiát holmiféle gyakorlati-taktikai „vonallá” zsugorítsák; ellenkezőleg, ezek a kísérletek gyakran durván megbénítottak sok energiát, sok tudományos és költői erőt, amelyek szemelláthatóan gazdagíthatták volna azt a kulturális-szociális médiumot, amit másként emberi kultúrának nevezne.

3. és 4.

Minden mai értelmiségi ember, akárhol él és működik is, lelkiismerete előtt felelős a világ jövőjéért. Ma jobban, mint valaha, mert a világ, vagyis az emberiség sohasem érezte magát annyira egységesnek, mint ma. A Kommunista Párthoz való tartozásomat kizárólag úgy fogom fel, mint ennek a felelősségnek önkéntes, tudatos és fokozott vállalását. Felelősnek érzem magam a világ, az élet és a korszak iránt, melyben élni és működni akarok, mivel pedig író vagyok: amelyben írni óhajtok! Azt hiszem, nem vagyok rossz kommunista, ha azt mondom, hogy — noha lényegemben vagyok kommunista — csak azt a felelősséget ismerem, amelyet a foglalkozásom hárít reám. Talán éppen azért ismerem csak ezt az egyetlen drága és átkozott felelősséget, mert kom-

munista vagyok. Ez a felelősség egyben olyan kötelezettség is, amely előtt gyakran úgy érzem magamat, mint nyomorult fizetéseketlen adós. De egyidőjűleg ez a kiapadhatatlan forrása legbaldogabb óráimnak és kutatásaim csömörének. Valóban nem tudok elképzelni a

magam számára szigorúbb fegyelmet, mint amit, mint fró önmagamra vállaltam, és irgalmatlanabb cenzurát sem, mint amit a mostani idők iránt való felelősségérzetem teremtett bennem, pedig ebben az időben szemelláthatóan nem könnyű élni.

DOBRICA ČOSIĆ FELELETE

1.

Mindenekelőtt erkölcsi erőfeszítés kell ahhoz, hogy meghatározzuk aktív magatartásunkat annak a mai félreértésnek elemei iránt, amely az értelmiségi embernek a szocialista államban való szerepére vonatkozik. E félreértések és a politikai rendszer meg az értelmiségi ember közötti ellentétek néha-néha rendkívüli drámai formákat nyertek. Az úgynevezett „intellektuális elit” komplexum mellett ennek a leggyakoribb oka a sztalini felfogás, amely lefokozza az értelmiségi alkotó munkát, különösen a humanista tudományok és a művészetek területén az aktuális állam, vagyis a bürokrata politika kereteire és feladataira. Ez a felfogás dogmatizmusával és pragmatizmusával történelemellenes magatartást tanúsít népe és az emberiség kulturális örökségével szemben. Pedig a szocialista társadalomnak kell megteremtene — és egyedül ez teremtheti is meg — a reális társadalmi-anyagi és politikai feltételeket ahhoz, hogy az ember alkotó tevékenysége tökéletesen érvényesülhessen.

Ha a szocializmust olyan forradalmi folyamatnak fogjuk fel, amely tudatosan megszünteti a társadalmi viszonyok osztályalapjait és az ember társadalmi lényének osztálytermészetét, olyan folyamatnak, amely az emberi egyéniséget felszabadítja a munkafelosztás osztálylényegének determinációja alól, ha a szocializmus egyben „az ember alkotó természete és a társadalmi-politikai rendszer között fennálló antagonista ellentétek megszüntetése” (a Jugoszláv Kommunista Szövetség programja), akkor az értelmiségi embernek az a feladata, hogy tevékeny módon síkra szálljon a szocialista élharcosok feladataiért és hogy azoknak szerves része legyen. Az a társadalmi politikai úttörő törekvés, amely ma nem követi a munkásosztály történelmi érdekeit, a legjobb esetben helyét veszti, de tragikus is.

Nagyon is tisztában vagyok, hogy mennyire gyöngé ez az elvszerű tétel.

De ebben a pillanatban egy ilyen általános kérdésre nem lehet konkrétan módon beszélni a szocialista állam és az értelmiségi problémájáról, mert a társadalom szocialista átalakulásának kiinduló pontjai és eredményei nemcsak különböznek, hanem eszmei téren szemben is állnak egymással.

2.

A kultúra területén a szocialista államnak kell, hogy legyen eszmei „vonala”. Azt hiszem, ennek az eszmei „vonálnak” a leglényegesebb eleme a következők: Anyagi és társadalmi körülményeket kell teremteni ahhoz, hogy a kultúrát valóban demokratizáljuk, úgy is, hogy mindenkinek joga és lehetősége legyen a kultúra értékeinek felhasználására, és úgy is, hogy mindenkinek joga és lehetősége legyen az iskoláztatásra, a tudománnyal és a művészettel való foglalkozásra. Ki kell vonni a kultúrát az állam befolyása alól, fel kell szabadítani a művészetet és a tudományt az állam adminisztratív irányítása alól, szabadabbá kell tennie az intellektuális alkotó munkát a szocializmus és a humanizmus eszmei alapján, mert ez a szabadság minden politikai szervezetben és intézményben megszünteti kulturális területen az eszmei egyeduralomra való jogot.

Ilyen eszmei „vonal”, amely inkább szellemi állapot, mintsem „vonal” — a szocialista demokrácia. Ennek eszmei-erkölcsi alapján a művészeti és tudományos problémák, ide érve a marxista elmélet fejlődésének problematikáját is, a tudományos és művészeti gyakorlat, a bírálat és a gondolatok nyilvános küzdelmének az ügyévé válik.

Az ilyen eszmei „vonal” megszünteti az állam utasító funkcióit és a „továbbítás” rendszerét a kultúra területén, helyettesíti ezeket a társadalmi igazgatás rendszerével és a polgárok megszervezték szabad, szocialista kezdeményezésével.

Az ilyen eszmei „vonal” elég széles ahhoz, hogy anticipáljon minden alkotó

energiát és egyidejűleg elegendő módon forradalmi is, hogy lehetetlenné tegye a szabadsággal való szocialista-ellenes politikai visszaélést.

3.

A felelőségek különbözők, a forradalmi helyzetétől, az ország gazdasági-kulturális szintjétől és történelmi örökségétől függenek. Elvben az értelmiségnek katonának is, építőnek is kell lennie. Ez nem áldozat; a szociológiai utilitaritásnak, ez az embernek időben és térben való integrális öngazolása a nép, az osztály és önmaga előtt. De a szocializmus előtt a Kommunista Párt felelős, hogy megértéssel megkülönböztesse a köitőt az építőtől és a katonától.

A Kommunista Párt értelmiségi tagjának foglalkozása eszközeivel is részt kell vennie a szocialista társadalmi viszonyokért, a szocialista közgazdasáért és kultúráért folyó küzdelemben. Ugyanígy az értelmiségi alkotó, aki tagja a Kommunista Pártnak, nem szabad, hogy művészi és tudományos munkáját alárendelje a párt taktikai utilitarizmusának és propaganda érdekeinek, különösen akkor, ha ezek a célok nem állanak összhangban tudományos, művészi és forradalmi lelkiismeretével.

Éppen a mostani eszmei konstellációban hatalmasan megnövekedett az értelmiségi kommunista erkölcsi felelőssége. A forradalmi igazság drámája ennek a korszaknak az erkölcsi drámájává válik. Ha az értelmiségi kommunisták erkölcsi vereséget szenvednek, ha nem lesz elég erejük és bátorságuk vállalni a felelőséget a forradalmi

marxista igazság sorsáért, akkor korszakunk a legyőzött humanizmus korszaka lesz.

Ez a felelősség ma kommunista parancs; ennek ma erőteljesen jelen kell lennie az értelmiségiek alkotó munkájában.

4.

A szocialista állam bizonyos általános humanista, kommunista „nevelő” előítéletei az én intellektuális előítéleteim is. Az ilyen egyezés a leggyakoribb. Azokat a „nevelő” előítéleteket, amelyek napi aktualitásúak és gyakorlatias természetűek, vagy kívül állnak az irodalmi szemszögön, bátorkodom nem tekinteni a magam értelmiségi problémáinak és nem szállok síkra értük.

A szocialista társadalmi viszonyok fejlődése hazámban nincs befejezve és nem is tökéletes. Vannak nézeteltérések és különbségek az élet konkrét problémái tekintetében. És ez jó hogy így van. Megvannak a társadalmi adottságok és eszközök ahhoz, hogy nyilvánosan érvényesítsem ezeket a felfogásaimat és felfogásbeli különbségeimet. Eddig irodalmi életemben nem ütköztem össze a Kommunista Párt, illetőleg a Jugoszláv Kommunista Szövetség politikájával. A Jugoszláv Kommunista Szövetség tőlem, kommunistától és írótól, soha nem követelt olyasmit, ami ellentétben állt volna művészi és kommunista lelkiismeretemmel. Elvontan szólva, ha ilyen helyzetre kerülne a sor, nem tagadnám meg meggyőződésemet, és bizonyos vagyok abban, hogy nem is kiáltanának ki a szocializmus árulójává.

Hornik János fordítása

Művészet a művészetért vagy az emberért

Sulhóf József

Russel írja valahol Shakespeare-ről, hogy sem ötven évvel ezelőtt, sem ötven évvel később nem írhatta volna meg műveit. Ötven évvel előbb a nyelv olyan csiszolatlan, kifejezéseiben nyers, durva, képesbeszédében szürke volt, hogy Shakespeare nem adhatta volna meg neki egymaga azt a kifejező erőt, amely műveinek minden sorában érzés és indulathullámokra taszít. A költők, bölcselő írók váratlanul támadt hosszú sora csiszolta, formálta, rendezgette, telítette a tizenhatodik század elején azt a nyelvet, amely Shakespeare-t segítette. Utána pedig — és alighanem hatása alatt is — a puritánizmus és ledérség, a még feudális szellemű tengeri hatalom és a polgárság állandó dulakodásából olyan társadalmi viszonyok alakultak ki, hogy abban Shakespeare többé nem merülhetett volna le olyan megredítően mélyre az emberi lelkekben.

Az érvelést kissé általánosabban is elfogadhatjuk. Vannak jelenségek, amelyek nemcsak társadalmi viszonyokhoz vannak kötve, hanem eszközöktől is függenek. Nem bizonyos, hogy ezeket az eszközöket a leginkább haladószelemű társadalom leli meg, de nagyon valószínű, hogy a legcélszerűbben használja fel, ha a célnak mindenkor magát

az embert tekintjük. Dehát mi értelme volna földi javaknak, gyarak zakatolásának, szellemi kincseknek, mindannak, amivel az ember a maga világát egyre tágabbá teszi, szebbé építi, tartalmasabbá színezi, ha csak elméleti jólétért, és a mindig messzebb vivő vágyak lován futva, az örök elérhetetlenért tenné? Talán bűnös, eretnek gondolat, de ki mondom, hogy hiszen, az élet nem áll meg majd akkor sem, amikor felér a teljesen kifejlett társadalmi viszonyokhoz, s ha az élet megy tovább, új vágyak is támadnak, új álmokat szőnek a tudósok, művészek, új elérhetetlen csúcok felé tör maga az ember egész lényével. Mert az ember örökké abból a kettősségből áll, hogy éli a maga életét és megújul a nemzedékekben; a nemzedékeken át a jövő felé tekint, újra, többre törekszik, de a jövő csak a jelen folyamatából alakulhat ki jövővé, tehát a jövőt önmagából kifejllesztő embernek is el kell jutnia fokokra, meg kell kaparintania ellenértékeket, örömeket és szépségeket, hogy továbbadhassa mindezt.

Ott, ahol az eszközöket érelik, ott találkozik az ember és a művészet, főnődik egybe a művészet az élet minden vonatkozásával. Szűkebb és tágabb környezetben is nagy-nagy pillanat ez a ta-

lálkozás, mert ebben a pillanatban szü-
nik meg a művészet minden öncélúsága
és az anyagi termelés minden yners cél-
szerűsége. Talán az, amit ebből Zrenya-
ninban október elején „A művészet az
ember szolgálatában” cégére alatt ki-
állításon és ünnepi játékokon bemutat-
tak, csak csirája volt egy gondolatnak,
hogy az anyag és szellem egybefonódá-
sának pillanatait megjelöljék, tudato-
sabbá tegyék. Talán furcsa, hogy olyas-
minek örülünk, amit másutt törtétekek
és versengések már a civilizálódás min-
dennapjává tettek. De amikor járva a
magunk biztosan célhoz vezető útját,
mindent a magunk erejéből – egy na-
gyon szegény, évszázadokon át mindig
csak fosztogatott, mindig csak dült és
darabokra szaggatott ország erejéből –
kellett megteremtünk, akkor az a
pillanat, amelyet Zrenyanin megjelölt,
egyszerre jelzett eredményeket és mu-
tatott folytatások felé.

És ezt nem lehetett volna előbb és
nem lett volna értelme később megmu-
tatni. Hiszen mi minden kellett volna
ahhoz, hogy eljussunk a nagy lakás-
építésekig, hozzáállassunk műveltebb és
művészibb fókón a gondoskodáshoz em-
berről, családról, jövő nemzedékekről.
Most van az a pillanat, amikor eszközök
érték meg ahhoz, hogy a célszerű és a
szép egyesüljön. Később már elkészt
volna, nem jelzett volna nagy pillana-
tot és hatása – amelyet persze éppen
a tervezettnél is szerényebb keretek
miatt nem szeretnék eltúlozni – sokkal
kisebb lenne. Nem történelmi pillanat,
nem rögzít emlékebe vésett eseménye-
ket, nem zár le régit és nem indít el
újat. Csak kifejez egy gondolatot, amely
beérett, a nemzedékek kettősségének
gondolatát, azt, hogy: az életnek ma is
szépnek kell lenni, hogy holnap szebb
lehessen.

Persze, nem úgy kell azt elképzelni,
hogy Zrenyaninból azokban a napok-
ban az ünnepi játékok kacsalában for-
gó vár lett. Az élet és a Bega folyt to-
vább a maga medrében. A gyárak gyár-
tottak, a hivatalnokok hivataloskodtak,
a kereskedések mérsékelten iparkodtak,
az iparosok mértéken felül kereskedtek,
a gyerekek az iskolában változatlan
szorgalommal beszekundáltak. A város
megmaradt annak a kedves kamasznak,
amivé a magát megjátászó nagy faluból
serdült. Ma kamasz, hirtelen megnőtt,
keze-lába még kilóg a kinőtt ruhából;
mert megizmosodott ugyan, de életmód-
jával, gondolatvilágával, légkörével még
nem nőtt fel önmagához. A hangulato-

san bohém begapart, a földszintes ut-
cák, a sok szekér, a veszélytelen forgal-
mú úttestek, a nem nagyvárosi zűlésre
valló kirakatok még a régi ruhába bu-
gyolálják a rohamosan növekvő város
testét. De a sok nagy gyár, a munkás,
a városias tudatra átnevelődő, a tömő-
rülésben mind civilizáltabb rendszert,
ellátást, érintkezést, szórakozást köve-
telő élet egyre inkább kitörli a tudatból
a megyeszékhely valamennyi, talán nem
is tudatos maradványát és szűfeszítve
a kereteket lassanként majd hozzávaló
ruhába öltözteti a kamaszkorából ha-
mar kinövő nagyvárost.

A folyamatot siettették az ünnepi já-
tékok, s ennek középpontjában egy ki-
állítás. Ez utóbbi mutatta be, amit a
művészet a gyermek, a család, az otthon,
s az élet egyéb ezernyi vonatkozásának
megszépítésére nyújt. Az ifjúsgát otto-
nában rezedték meg a kiállítást, hogy ez
is szimbólum, mint az a négylevelű lő-
here, amelyet a zrenyanini ünnepi játé-
kok címeréül választottak. Ezúttal nem
az ősi babonák szerencsejele. A négy-
levelű lőhere egy négytagú család, a-
mely szép kétszobás, fürdőszobás lakás-
hoz jutott. Hogy hogyan, azt a kiállít-
tás, legalább az idei, még nem árulja
el, és ennyiben mindjárt kezdettől fog-
va a jövő felé mutatott mindaz, amit
szemléltettek. Apa, anya dolgozik –
mondták el folyamatosan a felsorakoz-
tatott berendezésekkel összefüggő ké-
pek – és ahhoz, hogy dolgozhasson, ké-
nyelemben kell élnie. Tehát villanyfel-
szerelés van konyhában, fürdőszobában,
villany fűti a szobákat, forralja a vizet,
törli a port, fényesíti a parkettet, tartja
hidegen a romlandó ételt, mos, vasal,
mosogat, edényt szárít, és mit tudom
én még mi mindent elvégez. Mert any-
nyira mindent a villany végez, hogy az
ember szinte várja, hogy villamosítsák
az élet egyéb funkcióit is, sőt mondjuk
a képeket is megfesti a művészek
helyett.

Egy kicsit több volt a fénykép és
magyarázó felirat, mint a szemléltető
berendezés. De képről valahogy szebben
is hatott minden, mert a szűk termek-
ben kissé túl zsúfoltak, szűkek voltak
a szobák, de remélem, ez nem a mére-
teket, csak a megoldásokat akarta be-
mutatni. Nem bizonyos, mert a beren-
dezés a szűk helyhez alkalmazkodott
a heverők méreteivel, a felhajtható asz-
talokkal, falba rejtőző szekrényekkel,
repülőtányérról mintázott karosszékek-
kel, sőt a dísztárgyakkal is. Nagyobb
családi vitákra nem alkalmasak a tár-
gyak, nincs hely ahhoz, hogy igazi len-
dületet vegyenek repítésükhöz. Viszont

annál tágasabb a hely a parkká alakított, varázosan szép udvarokon, amelyeket a gyerekek nyugodtan kisajátíthatnak mdián- és egyéb izgalmas játékokra.

A gondoskodás a gyermekekről — továbbra is kettős szándékkal, hogy csakugyan gondoskodjanak a gyerekekről és a szülők ennek tudatában nyugodtan dolgozhassanak — nemcsak a zajos hancurozásokra szánt udvarokig terjed. Sőt, ez csak annyi, hogy amikor szülők és gyerekek otthon vannak az egy kissé szűk és kerékpározásra kevésbé alkalmas lakásban, mind a kettő megtalálhassa a maga helyét — tudniillik szülő és gyerek —, igazában a gondozókban és iskolákban törődnek a gyerekekről kezdve az óvodáskor kis játszóasztalkáitól és székecskéitől a nagyobb diákok tanulóasztaláig, az ügyességet, leleményességet, ízlést, képzelőerőt fejlesztő játékokon és használati tárgyakon át, amelyek éppen ilyen játékosak, kedvesek.

És mégcsak a gyermekgondozásnál sem állnak meg abban, hogy a művészetet az ember szolgálatába állítsák. A bútorzat, az öltözködés, a lakásdíszítés ezernyi tárgya, amit Zrenyaninban bemutatnak, az ipar és művészet szövetkezésében — többnyire szerencsés szövetkezésében — született. De egy — mit tagadjuk, nekünk vajdaságiaknak igen kedves — művészetről sem feledkeztek meg: a szakácművészetről.

A gyermeknek a játék egyáltalán nem játék: foglalkozás. Egész figyelmével elmélyül benne, egész lényét kitölti a pillanat, egész csöpp élete csüng azon, amivel abban a pillanatban foglalkozik. Amit játéka tárgyában lát, az *van*. Képzeltő ereje, amivel érzékelhető a maga buja színekkel teli világához idomítja, az *elképzelhető* alkalmazza, ahogyan egész lényében átlényegül azzá, amit játszik, tulajdonképpen az emberi fejlődőképesség alapja. Az az ember, aki csak a láthatót látja, egyáltalán nem lát, aki csak a hallhatót hallja, semmit sem hall. Az érzékelhető világ sokkal többérté, sem hogy az öt alap érzékszerv tényei teljes valóságában érzékelhetnének. Minden, amit látunk, hallunk, szagolunk, tapintunk, ízelelünk, gondolatokat társít, hangulatokat, indulatokat, érzéseket vált ki. Csakhogy a felnőtt tudata rendet tud teremteni — legalábbis bizonyos látszólagos rendet — a képzelőerő és valóság összefüggéseiben, bár a határok mindvégig nagyon elmosó-

dottak, bizonytalanok maradnak. A gyermek számára viszont az van, amit képzelőerővel, gondolataival, ösztöneivel érzékel, tekintet nélkül arra, hogy a valóságban más az, amit lát, hall, szagol, tapint, ízelel.

A gyermek nevelése azonban mégis azzal kezdődik, hogy képzelőerőt igyekezzünk minél jobban megszorítani, életrendjét tilalmak közé tereleljük és — mért utáljuk a felnőttek hazugságait — képzelőerőnek szárnyalását is ezzel a durva, vak, kegyetlen mércével mérjük. Ugyanakkor kényelemszeretetről, mesékkel tápláljuk fegyelmezetlen képzelőerőt. Nem vesszük tudomásul, hogy nem tanulta meg kormányozni érzéseit, ösztöneit, nem rendezte el magában a szeretet, ragaszkodás hullámain. A gyereket, akit anyja megverte, anyjához fut, hogy neki sírja el bánatát, mert létezése első pillanatától megszokta, hogy ezt tegye. Az, akihez fut, nem ugyanaz a haragos, hirtelenkező anya, hanem a jóságos, a melegsívű, a kedves. A gyermeki képzelőerő még a testi és lelki válságnak ezekben a keserű pillanataiban is átértékeli a valóságot, fejlődésének egészen addig a fokáig, amikor a gyakorlati tapasztalatok kezdik erősen különválasztani a képzelőerőt a valóságtól.

A fiatal szülő, aki még maga is sok igényt támaszt az étellel szemben, sok mindent vár tőle, s végső, de nem utolsó sorban nagyon közel van azokhoz az emlékekhez, amelyek neveléséből agyába vésődtek, türelmetlen, fegyelmezetlen, többet törődik a maga kényelmével, mint azzal, hogy a gyermeklelkében milyen torzulásokat okoz. Az iskolának kellene kigyógyítania a gyermeklelkéket ezeket a sebeit, feltárnia a deformációkat és épebbé tenni a gyermeklelket. Maga azonban nem végezheti el, csak a szülővel együtt. (Ezért jutottak arra a gondolatra, hogy előbb a szülőket kell megnevelni.) Az eszközök és módszerek nagyon sokfélék. Magam nem értek hozzájuk, nagyon neveletlen szülő vagyok, rossz pedagógus, aki már évek óta arra biztatom a gyerekeket, hogy felét se higgyék el annak, amit az iskolában tanulnak. De megfigyeltem, hogy a színhez felbecsülhetetlenül értékes eszköz ahhoz, hogy a gyermeklelkekre hassunk, deformációkat kiküszöböljünk, sebeket begyógyítsunk, képzelőerőt és valóság között rendet teremtsünk gondolatvilágában. Attól tartok azonban, hogy nálunk a pedagógusok még nem fogták fel teljesen jelentőségét és megint hajbaka-

punk egymással: a pedagógusok és én, aki nem értek hozzá.

Minderre már régebben ráeszméltem (nem a hajbakapásra, hanem a színház szerepére a gyermeknevelésben), de csak a filmek hatásával tudtam bizonyítani. Most azonban már nem beszélek a levegőbe. Itélőbíráskodtam a gyermekszínházak nagy tavaszi szemléjén és most, Zrenyaninban, a fesztivál keretében megrendezett tartományi szemlén. Bevallom, kevesebbet láttam a színpadból, mint amennyit visszatükrözéséből a gyermekszemekben, felhősödő kis homlokokon, vagy hatalmasan kacagó kis arcokon megfigyeltem.

És erről a reflexről szeretnék egyet-mást elmondani.

A gyermekszínhájról és a gyermekszínháték közönségéről.

Ott kezdhetném, hogy az iskolareform felismerte és felhasználja a gyermek színérzékét, érdeklődését a tarkaság, a színek és a dallamok iránt. A tanításnak fontos eszközévé vált a rajz és az ének, persze csak ott igazán sikerrel, ahol a tanerők nem külső meggyőzésre, hanem belső, megérlelt meggyőzésre alapján csinálják.

De hagyjuk az iskolát, maradjunk a színhátnál. A színek, fények, látványosságok, sok mozgás, elelenség, zene, tánc teljesen lenyűgözi a gyereket. Egy bukfcnc feledhetetlen élményként marad lelkében, egy izgalmas pillanat sokáig kísért álmában és onnan utóbb elraktározódik, hogy segítsen jó és rossz, kedves és gonosz között különbséget tenni.

Ott, előadás közben, s az előadás hatása alatt a következő folyamatosságban még inkább, kezdenek elrendeződni a gyerekekben az érzések, indulatok, gondolatok, olykor még ösztönök is. Egy-egy jelenet izgalma úgy elragadja, hogy felugrik, beavatkozik a játékba, figyelmeztetést kiált a veszélybe került kis hősnek, a legszívesebben segítené jól elagyabugyalni a gonoszt, azután nagyot nevet azon, akit kicsüfolnak, s könnyet ejt, amikor a kis hősnőnek nagy bánata van. Egyszóval az élmények erejében, mélységében alig-alig van különbség a színjátékos gyerekek és a néző gyerekek között. Majdnem egyformán részt vesznek benne, még ha nem is ilyen erősen kitörő szenvedéllyel, de képzeletben feltétle-

nül. Nincs aktív szereplő és passzív néző, ha az előadás kellő élményt tud kiváltani. Ezt pedig könnyű elérni, ha az előadás valóban hat a gyermek *képzeletére*.

Mert ide, újból és újból ide kell kilyukadnom. Nagyszerű játékszert adhatnak a gyerekeknek a gyermekszínházzal. Nem kerül sokba, több leleményesség, mint pénz kell hozzá; minden iskola, gyermekegyesület, pionírszervezet, diákszervezet keretében megteremthető. Csak kedv, szeretet, türelem, gazdag képzelet és egy kis színházértés kell hozzá.

A zrenyanini gyermekszínház-szemlén, amelyre fél Bánátot becsődítették — nagyon ügyesen — tizennégy csoport vonult fel hatszáznál több szereplővel és tizennégyezer gyerek nézte meg az előadásokat. A hatást az jellemzi legjobban, hogy Bánát minden falujában, amelynek gyerekei ottjártak a szemlén, gyerekszínhátszó csoport alakult és máris hozzáálltak, hogy telen át előadásokkal szórakoztassák magukat is és a falu valamennyi gyerekeit.

Mondjam el azt is, hogy miképp szereti meg ezeken a játékos délutánokon át a gyerek a művészetet? Ki nem utálta azokat a verseket, amelyeket kötelezően be kellett tanulnia és ki nem szerette azokat, amelyeket előadásokon szavalva hallott? Irodalmat, festészetet, zenét, táncot, alakítóművészetet egycsapásra megszereti a gyerek az előadásokon keresztül. És ez nem szorul magyarázatra. Valaki úgy mondta Zrenyaninban, beruházás ez is, nem is jelentéktelenebb, mint a gyár, a gép, a traktor.

A jövő felszabadult lelkű emberét teremti meg ez az investíció, amelyhez sokkal kevesebb pénz, mint inkább gondoskodás, leleményesség, ötlet kell. Azt az embert, aki majd tudja, mi a gyár, mire való a gép. Nemcsak kezeli, de tudja is kezelni.

Azt hiszem, a zrenyanini ünnepi játékokat — a tervezetnél szűkebb, szerényebb keretekben, de a jövő kibontakozás felé vetett pillantással — pontosan abban a pillanatban rendezték meg, amikor itt volt az ideje. Egy testi és lelki folyamat érlelte meg ezt a pillanatot, és vezet tovább a művészet és az ember egyre szorosabb összefonódása felé. A szabad szellem és a szabad élet testi-lelki egybeforrása felé.

Könyv a horizontról

Bori Imre

Sőtér István: Világtájak, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapesti, 1957.

Világtájak... A kaland csábító ereje vonzza az olvasót, ismeretlen tájak, szellemi kontinensek varázslata dereng, a messzeség hívó szava verődik vissza tudatában. Egy nagy szellemi éhség állandó torához meghívó ez a cím Sőtér István testes kötete fedőlapján.

De nemcsak ahhoz. Bevezeti ez a könyv a kíváncsi olvasót a magyar szellemi égalj szűkebb tájaiba is. És érzésem szerint itt e nagyigényű könyv segítségével még jobban lehet tájékozódni, mint a felkinált nagyvilágban.

E sorok írója legalábbis a felfedező és a kísérletező izgalmával olvasta Sőtér tájékozódásainak, útrakeléseinek naplóját. Az egész szellemi környezetre, és nemcsak az íróra, jellemző, hogy a látóhatár milyen sorompóit nyitja meg a kalandra szomjas lélek előtt. Megható a tapogatózás, az ismeretlenben való forgolódás ebben a könyvben. A könyv tanulmányai sok érintő irányába elindítják az olvasót, a szellemi műveltség sok rétegét megismertetik vele.

A könnyebb tájékozódás végett három világtáj élesen kidomborodó irányjelzőjét tűzhetjük a könyv két fedele közé, és egyúttal három írói arcképet is megrajzolhatunk, mindegyik egy-egy

útjelző felé fordul vándorbotlalt a kezében.

Az egyik a fiatal Sőtér kereső, kalandokra, tanulásra felajzott tekintét őrzi. Az út határozottan Nyugat felé visz: az angol és a francia kultúra paradicsomába. Giraudoux-ról ír, a klaszszicizmus és a barokk viszonyát vizsgálja a francia irodalomban. Témakörének, vonzalmainak ez a kora körülbelül 1949-ig tart. Ekkor készülnek tanulmányai Emily Bronte-ről, aki „eszeményi” regényt írt, mert „az ábrázolás olyan szerencsés, majdhogynem véletlen teljességét nyújtja, mint Dosztojev-szkijen kívül alig valaki. Mondottam már, hogy valóság és valóságon túli egyaránt szerencsésen lelik meg helyüket benne, egymást gazdagító, egymás hatását fokozó összhangban”. Szemmel látható, hogy ezek a gondolatok és meg-látások a regényíró inaséveinek mód-szervizsgáló gyakorlatáiból erednek. A modern regényírás kérdéseit járja körül Gide-ről szóló hosszabb írásában is, de ez a kíváncsiság íratja meg vele a Will-derről, Charles Morganról, Sommerset Maughamról, Du Gardról, Graham Greenről és Sartre Szabadság útjairól, valamint Camusról szóló tanulmányait is. Az itt felsorolt nevek egy szellemi égalj jellegzetes képviselői, egy módszernek a megalkotói és továbbvivői is. Érdekes megfigyelni Sőtér érdeklődésének

meredeken fölfelé, a ma felé törését. Tanulmányírói pályáját a múlt értékelésével kezdte, majd csakhamar a kortárs-írók műveiben bűvarkodik, hogy a háború után Sartre, Camus, Graham Green problematikájába temetkezzék. És hogy önmagát igazolja, regényírói énjének keressen támasztékot. A szürrealizmussal való lázongó ismerkedés korszaka ez, és a realizmus tagadása. Ez a kitekintés egyúttal a legintimebb, legsemélyesebb vallomása is Sötér Istvánnak.

A „fordulat éve” Sötér István irodalmi érdeklődésében is a fordulat éve volt. Nyugat felé vivő út jelzője hirtelen kidőlt. Ezzel Sötér látható érdeklődési köre is megváltozott: a regényíró helyett most az irodalomtörténész „munkaforgácsait” kapjuk e tanulmánykötetben. Az örök klasszikusok felé fordul, s akkor írja meg tanulmányait Chateaubriandról, Stendhalról, Thackeray-ról, Keletről, Flaubertől. Azután még messzebb megy a múltba, Rabelais-ról és Cervantesről értekezik. Az orosz klasszikusokkal, Puskinról Gorkij-ig, külön ciklus foglalkozik, ugyanígy a lengyel Mickiewicz is ekkor kerül érdeklődése körébe. A kört a Thomas Mannról írt tanulmányok zárják be. Ezekben a tanulmányokban érvényesül Sötér elemző kedve leginkább. Vizsgálódó módszere, tárgyilagos előadómódja, józan logikája ezekben a tanulmányokban kristálytisztá nyugalmat lehelnek. Egy kemény megcsontosodott arc néz velünk szembe. Sötér ezekben a tanulmányokban már nem harcol és nem keres támaszt a nagy nevekben a maga igaza mellett: itt már csak megállapít és elemez az irodalomtörténész teljes fegyverzetében és a múlt értékei iránti köteles tisztelettel. A légkör megváltozása szemmel látható. És az út is, amelyen most jár, nagyon kitaposott. Puskin tanulmányát például így kezdi: „Mi az oka Puskin, s általában az orosz irodalom sajátos hazai népszerűségének, mi az oka a cári Oroszország s a feudális Magyarország irodalmi rokonságának, sorsközösségének?” A Gogolról szóló írás pedig így zárul: „Gogol közel maradt a szabadságharc utáni magyar írók szívéhez, akarcsak Puskin —...” De ugyanígy nem mulasztja el megállapítani Dosztojevszkijjel kapcsolatban sem, hogy hatott a magyar főrra és a magyar irodalomra. Vagy ime a Csehovról szóló írás befejezése: „Csehov novella-művészetének ihlető, serkentő hatását a mi irodalmunkban is nyomon kö-

vethetjük...” Ki ne látná meg ezekben az írásokban a tendenciát is, hogy a magyar irodalmat minél erősebb szálakkal az orosz és azon túl a szovjet irodalomhoz kapcsolja. Olyan irodalompolitika hatása ez, amely alól az objektivitásba menekülő Sötér sem vonhatta ki magát. Nemcsak legszemélyesebb eszményeit adta fel, meggyőződhetünk annak az önátnevelésnek alaposágáról is, amelyet egy régi cikkében ígértként olvastunk.

A harmadik írói arccal romantikus keretet kap. „November magányos, néma éjszakai újból felszították bennünk az olvasás vágyát; többet jelentett a könyv, mint máskor: *váltságosabb* életet annál a lázálomnál, melyből még nem tudtunk fölébredni. A könyvek egy értelmes és emberséges élet folyamatosságáról tanúskodnak, még leginkább reménytelen lapjaikon is, Dosztojevszkij Kirilovjának utolsó virrasztása is értelmesebbnek, emberhez méltóbbnak tetszett a miénknél... Az éjszakai munka helyébe a hosszú éjszakai olvasások léptek, s a könyvespolcokon kutató kézbe régi olvasmányok akadtak...” Fűzzük hozzá ehhez a kephez, hogy a keltezés az 1957. évet viseli. Kisse romantikus ez a keret, de mindenesetre jellemző. A klasszikusok nyomása alól szabadult Sötér az évekkel azelőtt félretett könyveket olvassa újra. Itt ki kell emelnünk Simone de Beauvoir Mandarinjairól és a Doktor Faustusról írott „olvasónaplókat”, valamint Hemingway Akiért a harang szól című könyvéről írt tanulmányát. Az érdekesség és a szenvedély himpóra ismét ott csillog a gondolatokon és a tanulmányok stílusán is, színesebbek, fordulatosok, megfigyelésekben gazdagabbak, mint a fentebb ismertetett tanulmányok nehézvetetű formái.

Sötér tanulmánykötetének csak legjellegzetesebb sajátosságait emeltük ki. Mindenesetre folmerlű a kérdés: vajon Sötér esetében is nem az élet és irodalom kettősségével, az érdeklődési kör és a valóság lehetőségek közötti ellentmondással állunk-e szemben? Sötér esetében a kérdés még kieleztettebb: abbahagyta regényírói munkásságát és az irodalomtudomány veszélytelenebb, kevesebb felelősséggel járó fellelgyarába költözött, másrészt az élő irodalmat is fölcerélte a klasszikusoknak, első sorban az orosz klasszikusoknak szintén kevésbé felelős tanulmányozásával. Nem a klasszikusok lebecsüléséről van

szó, hanem arról, hogy egy író, aki minden idegszálával Európa időszerű szellemi hullámszárait reagált, egyszerre a múlt barikádjai és a szentesített eszmények védőgátjai mögé sáncolta el magát. Aggasztó és jellemző tünet ez. A világtájak így szűkülnek le, az érdeklődése mind kisebb és kisebb körökben

kering a szellem birodalmában. Ilyen nagy erudíciójú és nagytehetségű tanulmányíró esetében ez a tény fölöttébb gondolkodóba ejti az olvasót. Ez a tanulmánykötet a világtájaknak csak az igényét jelzi, a szelek, amelyek benne fújnak végső fokon, nagyon is egyíránnyúak.

A Szocializmus első száma

V. L.

Megjelent a Szocializmus első száma, a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Vezetőségének kiadványa, egy új folyóirat „az új idők új dalival”.

Prózaiban így szól erről a vezércikk: e folyóirat megjelenésekor a szocialista világmozgalom és a mi társadalmi fejlődésünk is sok új megoldásra váró jelenséggel találkozunk. Tegnap talán még úgy tűnt, hogy „minden világos”. Ma már korántsem az. Nem egy elképzelés vált vitathatóvá, semmissé, cserélődött fel másikkal. Ez azonban semmiképpen sem jelenti a szocializmus gyengeségét, inkább azt, hogy új forradalmi ugrások előtt áll. Ez viszont csak úgy válik lehetővé, ha bátran elhárítja útjából a társadalmi-politikai, eszmei akadályokat, elveti a konzervatív és visszahúzó nézeteket, tágtítja a látóhatárt, elmélyíti ismereteinket az emberi társadalom továbbfejlődéséről.

Mindez persze nem idillikus folyamat. Társadalmi tényezők és érdekek összetűzése kíséri és olykor heves eszmei — és nemcsak eszmei — harcok. Példa erre az a visszhang is, amelyet a Jugoszláv Kommunista Szövetség programja váltott ki, az a kísérlet, hogy

elméleti magyarázatát adjuk az új szocialista tapasztalatoknak, hogy tudományosan felvázoljuk a továbbfejlődés reális lehetőségeit, megkönnyítve ezzel a marxizmus klasszikusainak tételeire alapozott eszközök és módozatok megvalósulását.

Ezt a gondolatot fűzi tovább, többek között, az új folyóirat első és kétségtelenül egyik legfigyelemreméltóbb cikke, amelyet Milentije Popovics írt „A JK Sz programjával kapcsolatban” címmel.

A szociáldemokrata kritika, mondja a cikk, megkísérel egyszerűen elhallgatni az okmányt. Nem szívesen emlegeti, hogy az ottani munkásosztály minél kevesebbet tudjon meg róla, vagy épenséggel pontatlan értesüléseket szerezzen. Főképpen csak azokat a tételeket idézgeti, amelyeket ügyesen felhasználhat tömbpolitikájában a másik fél ellen. Különösképpen, ha vezetősége dogmatikus, tömbirányzatú, végső fokon kommunista ellenes állásponton van. Viszont sokan, egész csoportok, sőt pártok is másképp tekintenek a programra. Elsősorban azok, amelyek, természetesen világnézetükhöz és problémáikhoz mérten, őszintén és meré-

szen keresik a szocialista építés útjait és formáit.

Másféle a bürokrata kritika: hangoskodó, erősen „radikális”. A cikkíró szerint éppen ez felel meg az irodaszellemnek és az irodaszellemű revizionizmusnak. Szociális alapját ugyanis nem a reformokra hajlamos munkások, azaz a munkásosztály felső rétege, a „munkásarisztokrácia” adja meg, mint Nyugaton, hanem az államhatalom, ez teszi lármássá és „radikálissá”. Másrészt azért viszonylanak így a programhoz, mert szocialista gyakorlatunk voltaképpen a bürokratizmus teljes szocialista negációja lévén, más lehetőséget nyújt. Mivel pedig gondolkodás módjuk egyeduralmi, nem tűnnek sem szabad véleménynyilvánítást, sem vitát. Innen hát a nagy zsvivajgás a program körül.

Mert a burzsoázia tanárai is bírálják a bürokratizmust, kikezdi gyenge pontjait, hogy a szocializmust mint rendszert kompromittálják. De éppen ezért ez a bíráló nem veszélyes az irodaszellem számára: nem nyit ugyanis pozitív távlatot a munkásosztálynak és a dolgozóknak általában. A szociáldemokrácia bürokrataellenes bírálata sem következetes — amellet hogy végső vonatkozásaiban szintén polgári felfogásokkal terhelt a szocializmus és az állam kérdésében —, meglehetősen vérszegény is, dogmatikus, tömbjellegű, és általában nem nyújt világos kiutat, olyasmit, ami felválthatja, és aminek fel kell váltania a bürokratizmust, hogy a társadalom és a munkásosztály tovább haladhasson a szocializmus felé.

Popovics levonja hát a következtetést. Ebből a szempontból a mi bírálóunk

a legveszélyesebb a bürokrácia számára, mert reális távlatot nyit, más választást nyújt a munkásosztálynak és a dolgozóknak általában. Nemcsak távlatot az ember valóságos felszabadítására, hanem teljes mérvű, határozott, szocialista bürokráciaellenes megoldást. Más szóval: olyan mértékben sújtja a bürokratizmust, amennyire pozitívan szocialista, humánus megoldás és távlat. Ezért lármáznak annyira a szocializmus útjára tért országokban és a nemzetközi munkásmozgalomban azok az egyének vagy politikai irányzatok, amelyek a legkövetkezetesebben bürokraták, a legkövetkezetesebben harcolnak az irodaszellem érvényesüléséért.

A válaszút mindenestre adva van, a harc áll és várható, hogy a marxista elmélet továbbfejlesztésének minden újabb kísérlete, akárcsak programunk, a szocialista eszmei küzdelem középpontjába kerül. Sőt — mint a példa mutatja —, szocialistaellenes támadások célpontjává is szolgál.

Ebből kiviláglik a mi feladatunk is: merészen és feltartóztatlanul keresni, kutatni, vizsgálni az új mozzanatokat és jelenségeket, s a dolgozók lényegére tapintani. Feladata ez mindazoknak, akik az emberi haladás első soraiban akarnak lenni.

Ehhez a küldetéshez szeretne hozzájárulni a maga eszközeivel ez az új folyóirat is, a most megjelent Socijalizam, amelyet éppen ezért örömmel köszönt a jugoszláv közvélemény és amelyek anyagából nyilván a HÍD is merít majd olvasói számára és megalégedésére.

JUGOSZLÁV ÍRÓK — IDEGEN NYELVEN

Egyelőre még — sajnos — nem beszélhetünk arról, hogy a jugoszláv irodalom legjelesebb alkotásait olyan mértékben fordítják idegen nyelvekre, amilyet ezek a művek — értéküknél fogva — valóban megérdemelnek, de elmondhatjuk, hogy irodalmunk tekintélyes hírnévnek örvend külföldön, és a lefordított regények, elbeszélések és versek száma egyre növekszik.

A ma élő jugoszláv írók közül — Ivo Andrić és Dobrica Ćosić iránt nyilvánul meg külföldön a legnagyobb érdeklődés. Andrić műveit a háború befejezése óta bolgár, cseh, magyar, francia, szlovák, hindu, olasz, német és ukrán — tehát tíz nyelvre — fordították le. Az elmúlt évtized folyamán az elismert jugoszláv író regényei 21 kiadásban jelentek meg külföldön. A legtöbb kiadással a „Híd a Drinán” című regénye dicsekedhet: tíz külföldi könyvkiadó adta ki. Sok kiadást értek meg külföldön a „Kisaszszony” és a „Travniki krónika” című Andrić-regények is.

Sorrendben Branko Ćopić következik ezután. Regényeit magyar, német, bolgár, cseh és lengyel nyelvre fordították le. Összesen nyolc Ćopić-fordítás jelent meg külföldön a háború befejezése óta.

A modern jugoszláv írók közül még Miroslav Krleža, Oskar Davičo, Oto Bihalji-Merin, Veljko Petrović, Stevan Jakovljević, Mirko Božić, Miško Kranjec, Juš Kozak és mások könyveit adták ki idegen nyelveken.

Miroslav Krleža „Glombay-urait” magyarul és franciául adták ki, Oskar Davičo „Da!” című regénye németül és legyeülül jelent meg, Oto Bihalji-Merin könyvét Svájcban és Németországban, Vladimir Nazor munkáit Ausztriában, Bulgáriában, Magyarországon és Csehszlovákiában adták ki, Ivan Goran Kovačić „Tömegsír” című poemáját pedig francia, magyar és bolgár nyelvre fordították le.

Ha figyelembe vesszük, hogy több külföldi irodalmi folyóirat is rendszeresen foglalkozik a mai jugoszláv irodalom ismertetésével, méltán elmondhatjuk, hogy íróink és költőink tevékenysége külföldön is mind szélesebb körökben válik ismertté.

Nemrégiben egy jugoszláv újságíró Vietnamban járt, és az ottani írók szövetségének hanói székházában három fiatal, haladószellemű íróval beszélgetett. Az egyébként nem szokványos interjú után a vietnami írók a találkozás emlékéül megajándékozták a jugoszláv újságírót egy kis könyvvel: Ivan Goran Kovačić „Tömegsír” című költeményének francia nyelvű, de vietnami kiadásával.

Érdekes története van ennek a könyvnek.

Még 1949-ben történt, Vietnam népének szabadságharca idején, hogy egy ütközet után a forradalmár harcosok kezébe került egy francia katonai egység egész irattára. A rengeteg katonai irat között egy irodalmi folyóirat is volt, s benne Kovačić már világhírű poémájának francia fardítása. A folyóiratot eljuttatták a szabadságharc politikai vezetőségéhez. A „Tömegsír” megrázó erejű verssorai, egy szabadságáért harcoló, élő és haló nép áldozatvállalásának megrendítő hitvallása olyan mély hatást tett a vietnami harcosokra, hogy elhatározták: minden nehézség ellenére is kiadják — könyvalakban — a „Tömegsír”-t.

Nehézségek? A vietnami szabadságharc központja, vezérkara abban az időben a legvadabb őserdőben székelt, távol minden civilizációtól és műszaki lehetőségtől. Mégis kiadták a könyvet. Mindenekelőtt hozzáfogtak a papírgyártáshoz. A papírt bambusz-ból készítették a harcosok a legkezdetlegesebb módon, a könyvet pedig kézisajtón, olyan primitív technikával nyomtatták ki, amit még a Gutenberg-korabeli sajtó mesterei is elavultnak tartottak volna.

De — a könyv elkészült, és ezren, meg ezren olvasták és tanultak belőle. Tanultak élni, küzdeni, meghalni a szabadságért.

Ennek a bambuszpapírra nyomott könyvnek egy példányát hozta magával Jugoszláviába a beográdi újságíró.

HALOTTGYALÁZÁS

A csehszlovák írók szövetsége levelet intézett a francia könyvkiadók nemzeti közösségéhez és a francia írók egyesületéhez, s keményen tiltakozik a „Bibliothèque Mondiale” nevű könyvkiadó vállalat eljárása ellen. A francia kiadó ugyanis minden engedély nélkül kiadta Julius Fučík, a világszerte ismert mártír-író „Üzenek az élőknek” című, békedíjjal kitüntetett könyvét.

Miről van szó? Csak arról hogy a „Bibliothèque Mondiale” nem szerezte meg a szerző örökösének és a fordítónak az engedélyét? Sokkal többről! A francia könyvkiadóvállalat a német fasiszták által kivégzett Julius Fučík művét nem magában adta ki, hanem hozzácsapta Caryl Chessmannak, a rablógyilkosságért halálra ítélt amerikai fegyencnek börtönaplóját és Robert Bra-silache-nak, a németekkel való együttműködésért, hazaárulás miatt halálra ítélt francia írónak búcsúlevelét. S ezt a nyilvánvaló halottgyalázást azzal mentegeti a francia kiadó, hogy „szemtől szemben a halállal minden ember — bármiféle párthoz tartoz-

zék is — egyformán reagál, egyforma problémák megoldását keresi.”

Fučik francia fordítói és a csehszlovák írók azonban másként vélekednek:

„Nem igaz, hogy a halál színe előtt álló emberek egyformán reagálnak, s egyazon problémák megoldását keresik. Julius Fučík az élet nevében ment a halálba, a nációk pedig már életükben is a halált szolgálták. A »Bibliothèque Mondiale« eljárása az egyenlőség jelét teszi Fučík, az antifasiszta hős és hazaáruló neve közé.”

A „Bibliothèque Mondiale” üzleti vállalkozás. De francia vállalat, s éppen az a legszomorúbb a dologban, hogy franciák követték el ezt a bűnt, franciák, akik — hajdan — mindenképpen jobban tudták értékelni, becsülni a nemes áldozatvállalást.

A SIPTÁR IRODALOM — MA

Itt, mellettünk, tőzsomszédságunkban, s a jugoszláviai magyar olvasó számára mégis szinte észrevétlenül, új irodalom születik, fejlődik. A siptár nép irodalmának kiteljesedésére gondolunk, arra az irodalomra, amely a forradalom tüzeiben fogantatott, és tíz évvel azután már érett műveket adott. Hiányoznak ugyan még a nagy, kivételes értékű alkotások, azonban dialektikusan tekintve a dolgokra, megállapíthatjuk, hogy ilyenek még nem is jöhettek létre. Mégis, már ma is nem egy jó, sikerült költői és prózai alkotással dicsekedhet a siptár nép irodalma. Elsősorban a fiatalok írnak a fiatalok számára, akik mélyebben szeretnék átélni azokat a szépségeket, amelyekben őseiknek sohasem lehetett részük: a szabadságot és népünk lüktetőütemű fejlődését.

Attól a nagyon kevészámú siptár írótól, akik még a régi Jugoszlávia idején vetették el népük irodalmának magvait, egyes ut vezet a mai, fiatal írók egyre dúsabb, sokoldalúbb tevékenységéig. Esad Mekuli, Marko Krasijaniqi (ejtsd Kraszijanityi) és Hivzi Sulejmani a siptár irodalom három úttörője. Az új irodalmi nemzedék az ő nyomdokaikon ugyan, mégis egyéni utakon halad. Mekuli munkásságát kizárólag a munkás, a paraszt az emberbe vetett hit, a testvériség-egység gondolata hatja át. Marko Krasniqi (ejtsd Kraszniqi) a gyermekek felé fordul, örömmel, derűvel teli gyermekverseket ír, Hivzi Sulejmani modern kifejezési formákkal, de klasszikusan világos tartalommal valószínűsíti meg irodalmi elgondolásait. Őt tartják a siptár próza legérettebb, legki-forrottabb művelőjének.

A fiatalabb nemzedékhez tartozik már Tajar Hatipi, a siptárok Nušića, akinek erőteljes, őseredeti humora mindig megtalálja az utat a legszélesebb olvasórétegek érdeklődéséhez. A siptár irodalom nagy meglepetése Sinan Hashani. Ez a fiatal író 1957-ben egyszerre kész, érett, irodalmi értékű regénnyel jelentkezett. „Érik a szőlő” a címe ennek az írásnak, amely a szemünk előtt lejátszódó eseményeket örökíti meg. A fiatal nemzedék egyik legtehetségesebb elbeszélője Kaplan Kalushi. A siptár falu, a paraszti lélek legavatottabb ismerője, Adem Demaçi (ejtsd Demacsi), nagy feltűnést keltő regényében, a „Vér kígyói”-ban a vérbosszúról ír. Ramiz Kelmendi élénkhangú elbeszéléseiben korszerű eszközökkel dolgozza föl mindennapi életünk mozzanatait. Az új nemzedék legtehetségesebb költői közé tartozik Enver Dierdeku. Nemrégiben megjelent verseskötete, az „Élet nyomdokai” egy nyomorúságos

gyermekkor, nemlétező ifjúság és szenvedéssel teli élet dokumentuma, a száraz kenyér költészete. Rezhep Hozha (ejtsd Redzsep Hodzsa) a gyermekirodalom terén alkot figyelemreméltó műveket. Verseket, elbeszéléseket ír, és a közeljövőben lát napvilágot gyermekregénye.

A drámának is vannak művelői a siptár írók között, Murteza Peza, Kristo Berisha, Muharem Djena színdarabjait nagy sikerrel adta elő a pristinai népszínház. Valamennyi színmű aktuális tárgyú, mindegyik a múlt súlyos örökségei ellen s az új életformáért harcol.

Az irodalom fejlődésével egy ütemben gyarapodik a siptár könyvkiadás is. A Rilindja könyvkiadó vállalat tizenháromévi fönállása alatt 626 kiadványt jelentetett meg, összesen több mint négy millió példányban. Az elmúlt tíz év alatt 123 olyan könyvet adott ki ez a pristinai vállalat, amelyet kizárólag modern siptár írók és publicisták írtak. A Rilindja köré csoportosult mintegy ötven fordító szüntelenül dolgozik a jugoszláv és a világirodalom remekeinek átültetésén. Többek között megjelent már siptár nyelven Shakespeare Hamletje és Othelloja, Majakovszkij prózai munkái, Puskin, Balzac, Hemingway, Jeszenyin, Romain Rolland és mások művei, s még az év folyamán elhagyja a sajtót Jack London „Vaspatha” című regénye, továbbá Flaubert és Csehov egy-egy könyve. A jugoszláv irodalom jelesei közül Andrić, Čosić és Sica-rević regényeit adta ki a Rilindja. A gyermekirodalmat sem hanyagolja el a pristinai könyvkiadó vállalat, Mark Twain, Jules Verne, Mato Lovrak és mások munkáit adja ki a siptár gyermekek számára.

Az írók, költők és fordítók serege, a siptárnyelvű könyvek tízezrei egy új irodalom mindennél ékeesebben cáfolhatatlan bizonyítékai.

DOBRICA ČOSIĆ KÖNYVEI EGYMILLIO PÉLDÁNYBAN

A jugoszláv irodalomtörténet kevés íróat ismer, akinek a nevéat olyan gyorsan kapta szárnyára a hír, s aki egyik napról a másikra emelkedett a népezerűség csúcsára, mint Dobrica Čosić. Az irodalmi berkekben nemrégén még ismeretlen íróat mindössze két regényat írt eddig — most dolgozik harmadik könyvének kéziratán —, műveit azonban országsszerte ismertté tették, sőt külföldön is nagy érdeklődéssel olvassák regényeit. Könyveit, a „Majd megvirrad már” és a „Gyökerek” című regényeket több nyelvre lefordították. A „Majd megvirrad már” magyar, orosz, ukrán, litván, német, olasz, lengyel, szlovák, cseh és román nyelven jelent meg, s most készül japán fordítása. A „Gyökerek” című regényat eddig Csehszlovákiában, Magyarországon, Németországban és Bulgáriában adták ki, s most van sajtó alatt angol kiadása.

A beográdi „Prosveta” könyvkiadó vállalat most készül a „Majd megvirrad már” hetedik kiadására. A „Gyökerek” eddig négyszer jelent meg szerb-horvát nyelven, Jugoszláviában ezenkívül szlovén, magyar és siptár nyelven adták ki. Ha összeadjuk a két Čosić-könyv 20 hazai és 19 külföldi kiadásainak példányszámát, kétségtelenül tekintélyes számot kapunk: a „Majd megvirrad már” és a „Gyökerek” összesen egymillio példányban jelentek meg.

MAREK HLASKO EMIGRÁLT?

Olvasóink bizonyosan hallottak már róla, hogy egy fiatal lengyel író, Marek Hlasko páratlanul nagy irodalmi sikert ért el. Novellái nemcsak hazájában vívtak ki számára elismerést, hanem sok külföldi nyelvre lefordították őket.

A fiatal író tehetségének legnagyobb elismerését talán éppen franciául megjelent novelláskötete jelentette. A párizsi irodalmi újságokban megjelent kritikák is a dicséret hangján szóltak a szokatlanul fiatalon bemutatkozott lengyel elbeszélőről.

Könyve megjelenése alkalmából Hlasko kiutazott Párizsba. Nem tudni, milyen gondolatokat forgatott fejében, amikor kezébe vette az utlevelet, a napokban azonban arról írtak a lapok, hogy Marek Hlasko nem kíván visszatérni.

Hazájában most árulónak nevezik, ő azonban az újságíróknak azt mondta, hogy otthon kényszerítették emigrációra. Egyébként kérte tartózkodási engedélyének meghosszabbítását, a lengyel hatóságok azonban elutasították kérését.

A fiatal lengyel most tépelődve áll Párizs közepén és mint maga mondja, nem tudja, hova legyen. Talán Amerika, talán Izrael...

A VILÁG LEGMODERNEBB SZÍNHÁZÁBÓL — AUTÓGARÁZS

Akár mennyire tiltakozik is a józan ész, mégis nehéz szabadulni az érzéstől, hogy van valami szimbolikus abban, hogy Párizsban a világ legmodernebb színházát garázsá alakítják át.

A két háború között épült ez a színház egy multimilliomos kezdeményezésére. Nagy pompával nyitották meg, a színház a technika netovábbja volt. Földszinti termeiben korabeli művészek állították ki műveiket.

A megnyitás után több neves külföldi művész-együttes is vendégszerepelt a pompás színpadon. Hosszabb ideig azonban egy együttes sem tudott megmaradni.

A valószínűleg anyagi természetű nehézségek miatt a színház működése a háború után sem élénkült fel. Mégis nem kis meglepetés keltett az a nemrég elterjedt hír, hogy a színházat átalakítják garázzsá.

A francia írók egyesülete persze tiltakozott; a határozat ellen. Hiába hangoztatták azonban, hogy milyen nagy szerepet játszhatna ez a színház a francia főváros kultúréletében, tiltakozásuknak nem lett foganatja.

A gondolat is beleborzad: a világ legmodernebb színháza, amely sok millióba került, s amelyben a színművészet fejlődésére a legnagyobb lehetőség nyílhatna, most egyszerre garázsá, „taxiállóvá” alakul.

A müncheni „Nymphenburg” könyvkiadó vállalat három hónappal ezelőtt jelentette meg dr. Heinrich Gerlach volt német katonatiszt „Elárult hadsereg” című regényét. A könyv óriási sikert aratott, három hónap alatt hat kiadást ért meg, és Nyugat-Németország legnagyobb háborúutáni best-sellere lett. Gerlach egyik napról a másikra híressé vált, tekintélyes tiszteletdíjakat kapott: a regényből származó jövedelmét — szerényen — 300 000 márkára becsülik.

Mint a derült égből lecsapó villám hatott most egy müncheni orvosnak, valami dr. Schmitznek bejelentése, hogy — társszerzője a nagysikerű regénynek. Közreműködött a regény megírásában, éspedig az irodalomtörténetben eddig ismeretlen módon: hipnotizálta Gerlachot, és az író hipnotikus álmában diktálta le a regény kéziratát.

A dolog sorjában így történt:

Heinrich Gerlach páncélostiszt részt vett a sztalingrádi csatában, és szovjet fogságba esett. Mint hadifogoly leírta a nagy ütközet lefolyását, kikelve a hitlerista hatalmi örület ellen, amelynek embermilliók életét vetették áldozatul. A kézirat a fogságban elkallódott, s dr. Gerlach később, hazatérése után, hiába kísérelte meg újra megírni regényét, a háború és a fogság szenvedései annyira megviselték, hogy úgyszólván semmire sem emlékezett. Ekkor kereste föl dr. Schmitzet, s az ideggyógyász azt javasolta, hogy próbálkozzanak hipnózissal, hiszen volt már rá példa, hogy olyan emberek, akik teljesen elveszítették emlékezőtehetségüket, hipnotikus álomban minden részletre visszaemlékeztek. Dr. Gerlach gondolkodás nélkül ráállt az ajánlatra, és megkezdődött a különös kísérlet.

Az ideggyógyász hipnotizálta dr. Gerlachot, s a volt páncélostiszt diktálni kezdte visszaemlékezéseit. Dr. Schmitz titkárnője gyorsírással minden szót följegyzett. Heteken át tartott ez a szókatlan munka, dr. Gerlach később — a gyorsírási jegyzetek alapján — rendezte a kéziratot, és elvitte a Nymphenburg kiadóvállalat vezetőjéhez. Mindez közvetlenül a sztalingrádi csata tizenötödik évfordulója előtt történt, s a könyvkiadó halogatás nélkül nyomdába adta a regényt.

Mint már mondtuk, a legnagyobb könyvsiker lett belőle, s most az ideggyógyász is részt kér a dicsőségből meg a tiszteletdíjból. Dr. Schmitz a honorárium egyötödét követeli magának, azaz hatvanezer márkára tart igényt — ami még Nyugat-Németországban is számottevő összeg.

KIOSZTOTTÁK A FRANCIA IRODALMI DÍJAKAT

A párizsi irodalmi évad a nagy irodalmi díjak kiosztásával kezdődik. Ilyenkor, az ős végén, illetve a tél kezdetén osztják ki a négy legnagyobb francia irodalmi díjat: a Goncourt-akadémia díját, a Theophrasté Renaudot-díjat, a Femina-díjat és a kritika nagydíját.

A legrangosabb Concourt-díj bírálóbizottságának határozata nagy föltűnést keltett, mert a legnagyobb francia irodalmi díjat — ezuttal először külföldi író nyerte. A bírálóbizottság ugyanis Francis Walder belga tűzérezredes „Saint-Germain és a béketárgyalások” című történelmi regényének ítélete oda a nagy díjat. A könyv az akadémia ülésén hat szavazatot kapott, Robert Sabatier szintén esélyes „Fuldokló kacsa” című regényével szemben, amelyre csupán négyen szavaztak. Francis Walder 1906-ban született, hivatásos tűzteriszt, többször járt külföldön diplomáciai megbízatásban. Eddig két filozófiai munkája jelent meg. A kitüntetett regény tárgya igaz történet, a saintgermaini békeszerződés egyik előzménye.

A Goncourt-akadémia határozatának nyilvánosságra hozatalával egyidőben döntött a Theophrast Renaudot-díj bírálóbizottsága is. Iratlan törvény, hogy ezt a díjat az az író kapja, akit a Goncourt-akadémia is méltónak tart díjazásra, de a mű tárgya vagy pedig szokatlan, újszerű és bátor hangja miatt nem tartják tanácsosnak kitüntetni. A bizottság nagy többsége Edouard Glissant „Hasadék” (La lezarde) című regényének ítélte oda a díjat. Edouard Glissant mindössze harmincéves, Martinique szigeten született, tanárember, Párizsban szerezte diplomáját. Eddig egy verseskötete és néhány irodalmi tanulmánya jelent meg.

A kritika nagydíját Dominique Aury „Mindenkivel olvasható” (Lecture pour tous) nyerte el. Ez a döntés nem keltett meglepetést, irodalmi körökben számítottak rá, hogy a bírálóbizottság Auryt tünteti ki a díjjal.

A három említett ítéletet megelőzve döntött a Femina-díj bírálóbizottsága. A csupán nőkből álló bizottság Françoise Mallet-Joris „Mennyei birodalom” (L'Empire céleste) című regényét találta méltónak a jutalomra. A kitüntetett írónő 28 éves, három gyermek anyja. Első regényét húszéves korában írta meg. A „Mennyei birodalom” cselekménye Párizsban, a Mont Parnasse-on játszódik le. Françoise Mallet-Joris-nak nagy konkurenciával kellett megküzdenie, s a bírálóbizottság csak többszöri szavazás után hozott döntést.

Amedeo Modigliani:
Abrázózó vöröshajú (olaj, 1917.)

JEGYZETEK

NÉHÁNY SZÓ A SZAVAKRÓL

Sinkó Ervin Jugoszlávia Írószövetségének V. Kongresszusán olvasta fel ezt az írást, mely művészi körökben nagy feltűnést keltett.

KONJOVIĆ VARÁZSA

Oskar Davičo a Konjović festői munkásságának negyvenedik évfordulója alkalmából rendezett meghitt ünnepségen olvasta fel esszéjét. Az írás most jelenik meg először nyomtatásban.

A MADÁR

Aleksandar Obrenović fiatal író két éve tűnt fel, amikor is Djordje Lebović társszerzőjeként Mennyei osztag című drámájukkal a Sterija-játékokon osztatlan sikert arattak és első díjat nyertek.

Obrenović Madár című hangjátékával az idei nemzetközi hangjátékversenyen, Olaszországban, első díjat nyert. Azóta már a bremeni, baseli, varsói és krakói rádió is megvásárolta előadásra. Hamarosan a noviszádi rádió is bemutatja.

CIGÁNY KÖLTÉSZET

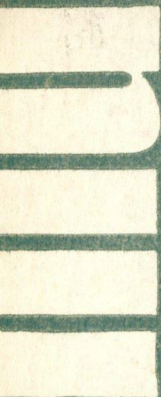
Cigány költészet a címe Rade Uhlik és Branko Radičević 1957-ben megjelent versgyűjteményének. A Jugoszláviában élő cigányok íratlan költészetét szóltatták meg szerb átköltésben. Az évtizedes gyűjtés válogatott anyaga elemi erejével, üdeségével, primitívességében szinte a raffinált modern költészetre utaló reflexióval egyszerre felkeltette az érdeklődést a cigányok eddigi ismeretlen költői kincse iránt. A gyűjtés nem zárult le ezzel a kötettel. A Tudományos Akadémia megbízásából továbbiak a kutatómunka.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin / Néhány szó a szavakról — — — — —	943
Oskar Davičo / Konjović varázsa — — — — —	947
Lafák István / Mit tehet ezután? — — — — —	955
Aleksandar Obrenović / A madár — — — — —	956
Sinkó Ervin karcolatai — — — — —	963
Vladan Desnica / Búcsú — — — — —	969
Deák Ferenc / Ma még virág vagy — — — — —	974
Borbély János / Kicsi Szabó — — — — —	975
Majtényi Mihály / Áthallás — — — — —	978
Szirmai Károly / A vigasztaló — — — — —	981
Torok Csaba / Gondolatok a sínekről és egy nyári alkonyatról	983
Simin-Boschán Magda / Borcsik a falon — — — — —	985
Kiss István / Egy arany — — — — —	988
Cigány dalok — — — — —	991
Sáfrány Imre / Számonkérés egy brüsszeli utazásról — —	997
Majtényi Mihály / Az ötödik írókongresszus — — — —	1003
Aleksandar Flaker / Paszternák szenzációk nélkül — — —	1006
A jugoszláv írók feleletei a „Les Temps Modernes” folyóirat körkérdéseire — — — — —	1010
Sulhóf József / Művészet a művészetért vagy az emberért —	1019
Bori Imre / Könyv a horizontról — — — — —	1023
V. L. / A Szocializmus első száma — — — — —	1025
KRÓNKA — — — — —	1027
Konjović Milan Karácsonyest című reprodukciója a 956—957 oldal közötti betét.	
Ács József szövegrajzait a 964, 966, 968 és 970 oldalon, Sáfrány Imre rajzait a 991, 992, 993, 994, 996, 997, 998, 999, 1000, 1001, 1002 oldalon közöljük.	
Műmellékleteinket a brüsszeli világiállítás 50 év művészete című tárlatának anyagából válogattuk.	

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT 1958. DEC. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VALLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓORAK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ORZUNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — ELOFITETESI DIJ: EGY EVRE 500. FELEVRE 260, EGYES SZAM ÁRA 50 DINAR. — KESZULT A FORUM NYOMDAJABAN NOVISZADON

ny irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány